

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vesna Bolka

**Odločanje v zunanji politiki v sodobni mednarodni
skupnosti: Odnos Grčije do približevanja Turčije
Evropski uniji po letu 1999**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vesna Bolka

Mentor: red. prof. dr. Zlatko Šabič

Somentor: doc. dr. Milan Brglez

**Odločanje v zunanji politiki v sodobni mednarodni
skupnosti: Odnos Grčije do približevanja Turčije
Evropski uniji po letu 1999**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

Zahvala

Zahvaljujem se mentorju red. prof. dr. Zlatku Šabiču in somentorju doc. dr. Milanu Brglezu za strokovno podporo in razumevanje. Iskreno se zahvaljujem tudi mojim staršem, sestri Vlasti in predvsem Alešu in sinu Luku za potrpežljivost in podporo v času študija in nastajanja tega magistrskega dela.

Odločanje v zunanji politiki v sodobni mednarodni skupnosti: Odnos Grčije do približevanja Turčije Evropski uniji po letu 1999

Grško-turški odnosi so v veliki meri obremenjeni s preteklostjo, saj medsebojni spori segajo celo v 14. stoletje, ko je Grčija za 300 let postala del turškega cesarstva. Ko je Grčija leta 1981 postala članica EU, je do turškega približevanja EU vzpostavila izrazito negativno politiko, katere cilj je bilo preprečiti Turčiji članstvo v EU. Konec 90-ih let prejšnjega stoletja pa se je zgodil zgodovinski preobrat, saj je Grčija umaknila svoj veto in Turčija je leta 1999 postala kandidatka za članstvo. Dejavnike, ki so vplivali na spremembo grške zunanje politike, lahko razdelimo na mednarodne in na domače in so, sicer v različnem obsegu, vplivali na percepcijo in stališče grškega in tudi turškega političnega vrha. Posledično je v procesu spreminjanja grške zunanje politike prišlo do sprememb tako sredstev kot tudi ciljev grške zunanje politike do turškega približevanja EU, obenem pa je turško vključevanje v EU ter izboljšanje odnosov s Turčijo postalo pomemben del grške zunanje politike. Turčija je s pristopnimi pogajanja pričela 3. oktobra 2005 in do danes je odprla 13 poglavij in samo enega začasno zaprla. 18 poglavij je blokiranih, od tega je 8 poglavij zaradi neizpolnjevanja določil Dodatnega protokola zamrznila EU.

Ključne besede: Grčija, Turčija, Evropska unija, zunanja politika, odločanje

Decision Making in Foreign Policy in Contemporary International Community: The Relationship of Greece toward Turkish EU Accession Process after 1999

Greek-Turkish relations are heavily burdened with the past; their bilateral disputes originate back in the 14th century when the Ottoman Empire took control over Greece for 300 years. Greece became part of the EU in 1981 and her policy toward Turkish EU accession was extremely negative then; its goal was to prevent Turkey to become a European Union member. However, the end of the 1990's was a historic turning point. At the Helsinki European Council Summit in 1999 Greece lifted its veto and Turkey became a candidate for EU accession. The factors causing the shift in Greece's policy can be divided into two categories, namely international and domestic. These factors, although in different scale, affected both the perception and point of view of the Greek and Turkish politicians. Consequently, there was a change of means and goals of the Greek foreign policy toward Turkish EU aspirations. Simultaneously, the Turkish EU aspirations and the improvement of relations with Turkey became an integral part of Greek foreign policy. Turkey opened formal EU accession talks on October 3, 2005, and so far 13 out of 35 policy chapters have been opened, and only one has been temporarily closed. 18 chapters have been blocked, 8 of these have been frozen by the EU due to Turkey's noncompliance with the Additional Protocol provisions.

Keywords: Greece, Turkey, European Union, foreign policy, decision-making

KAZALO

1	UVOD	9
2	TEORETSKE OSNOVE ZUNANJE POLITIKE	17
2.1	Definicija zunanje politike.....	17
2.2	Teoretični pristopi v proučevanju zunanje politike.....	18
2.2.1	<i>Ločnica Innenpolitik/Realpolitik</i>	<i>19</i>
2.2.2	<i>Metateoretska ločnica</i>	<i>22</i>
2.3	Problematika agent-struktura v zunanji politiki	30
3	ODLOČANJE V ZUNANJI POLITIKI	37
3.1	Vplivi na zunanjepolitično odločanje	37
3.2	Zunanjepolitični proces	42
3.3	Cilji zunanje politike.....	44
3.4	Sredstva zunanje politike	48
3.4.1	<i>Opredelitev sredstev in njihova klasifikacija.....</i>	<i>48</i>
3.4.2	<i>Diplomacija.....</i>	<i>50</i>
3.4.3	<i>Javnost in javno mnenje</i>	<i>53</i>
3.5	Sprememba zunanje politike	54
4	ODNOSI MED GRČIJO IN TURČIJO PRED LETOM 1999 IN PRELOMNO LETO 1999	58
4.1	Prošnja Turčije za članstvo v EU leta 1987	58
4.2	Obdobje po koncu hladne vojne	61
4.3	Krizno obdobje 1996–1999.....	63
4.3.1	<i>Kriza Imia/Kardak.....</i>	<i>63</i>
4.3.2	<i>Spor glede namestitve raket na Cipru leta 1998</i>	<i>64</i>
4.3.3	<i>Zasedanje Evropskega sveta v Luksemburgu decembra leta 1997</i>	<i>65</i>
4.3.4	<i>Afera Öcalan</i>	<i>66</i>
4.4	Začetki približevanja med državama.....	68
4.5	Potresna diplomacija	70
4.6	Zasedanje Evropskega sveta v Helsinkih.....	71
4.7	Razlogi za spremembo grške zunanje politike do približevanja Turčije EU	73
5	OBDOBJE PO HELSINKIH	77
5.1	Vloga Grčije pri oblikovanju Partnerstva za pristop Turčije k Evropski uniji leta 2001.....	77
5.2	Grška aktivna podpora turškim ambicijam na zasedanju Evropskega sveta EU v Kopenhavnu leta 2002.....	79

5.3	Začetek pristopnih pogajanj Turčije z EU leta 2005	82
6	ZAKLJUČEK.....	85
7	LITERATURA.....	89

SEZNAM KRATIC

AKP	<i>Adalet ve Kalkinma Partisi</i> (Stranka za pravičnost in razvoj)
EGS	Evropska gospodarska skupnost
ES	Evropska skupnost
EU	Evropska unija
NATO	<i>North-Atlantic Treaty Organization</i> (Organizacija Severnoatlantske pogodbe)
OECD	<i>Organisation for European Economic Co-operation</i> (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
OZN	Organizacija združenih narodov
PASOK	<i>Panellinio Sosialistikó Kinima</i> (Panhelensko socialistično gibanje)
PKK	<i>Partiya Karkerên Kurdistan</i> (Kurdska delavska stranka)
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

Odnosi med Grčijo in Turčijo imajo bogato zgodovino, ki so jo zaznamovala obdobja stabilnosti in napetosti. Prvi problemi med državama segajo še v čas grške vojne za neodvisnost od Otomanskega imperija leta 1820 in celo v obdobje turškega zavzetja bizantinske Grčije, ko leta 1453 Grčija za 300 let postane del turškega cesarstva. V osvobodilnem boju proti Turkom leta 1822 prva grška narodna skupščina razglasi neodvisnost Grčije, ki je leta 1830 priznana za ustavno dedno monarhijo (Boden 2004, 244). V prvi balkanski vojni 1912/13 so zaveznice Srbija, Črna gora, Bolgarija in Grčija osvobodile Balkan turške oblasti in se zaradi razdelitve plena zapletle v drugo balkansko vojno. Turško cesarstvo je izgubilo svoja ozemlja na Balkanu, razen dela Trakije (Boden 2004, 482). Mirovna pogodba v Sevresu je 10. avgusta 1920 določila, da mora Turčija, ki je nastala po razpadu turškega cesarstva, Grčiji odstopiti vzhodno Trakijo (evropski del Turčije) in egejske otoke ter privoliti v internacionalizacijo morskih ožin. Sprejet je bil tudi sklep, da se mora turška vojska deloma razorožiti, država pa mora sprejeti finančni in vojaški nadzor. Te mirovne pogodbe revolucionarno gibanje pod vodstvom Mustafa Kemala Paše ni sprejelo, turški parlament pa je ni ratificiral. Poskus Grčije, da bi vendarle uveljavila določbe iz Sevresa, je sprožil grško-turško vojno, ki se je končala s porazom Grkov in revizijo pogodbe iz Sevresa (Boden 2004, 85). S Pogodbo iz Lausanne (24. julij 1923) je bila priznana neodvisnost Turčije in uveljavljena temeljna zahteva odporniškega gibanja po neodvisnosti vseh turških območij v Mali Aziji in Trakiji. Nadaljnja določila so urejala preselitev grških in turških skupin prebivalstva v matični domovini, kar je tudi končalo nujne medsebojne spopade. Narodna skupščina je 29. oktobra 1923 razglasila Turčijo za republiko, Mustafa Kemal Paša pa je postal prvi predsednik države (Boden 2004, 483).

Medsebojni odnosi so v zadnjih desetletjih obremenjeni predvsem s spori v Egejskem morju in s ciprskim vprašanjem. Čeprav sta politično in pravno to popolnoma različni zadevi, pa je med njima očitna povezava v smislu, da bi rešitev enega od njiju imela pomemben psihološki učinek na reševanje drugega.

Turško-grški odnosi so se zaostriili novembra 1963, ko so grški prebivalci narodnostno mešanega otoka Ciper zahtevali večjo avtonomijo za južni del otoka. S tem se niso strinjali turški Ciprčani in leto dni kasneje so na otok prispele prve mirovne sile OZN (Mehikić in Šabič 2008, 139). Do razdelitve otoka je prišlo leta 1974, ko je skupina privržencev združitve Cipra z Grčijo izvedla državni udar in zrušila ciprskega predsednika nadškofa Makariosa. Prevratnike je podprla vojaška hunta, ki je takrat vladala Grčiji. Posredovala je Turčija, ki je

vdrla na severni del otoka in tam leta 1975 ustanovila Turško zvezno državo Ciper, leta 1983 pa je na istem ozemlju ustanovila Turško republiko Severni Ciper, ki je v mednarodni izolaciji, in jo priznava samo Turčija. Vzpostavila se je t. i. zelena linija, ki je etnično razdelila otok na dva dela, južni grški in severni turški (Nugent 2000, 135). Pogajanja med obema stranema so bila vse od leta 1968 neuspešna. Leta 2004 je takratni generalni sekretar Organizacije združenih narodov (OZN) Kofi Anan pripravil obsežen načrt, ki je predvideval združeno republiko Ciper, ki bi temeljila na dveh conah in dveh skupnostih in bi bila mednarodno priznana. Načrt so na referendumu turški Ciprčani podprli, množično pa so se proti združitvi otoka izrekli grški Ciprčani. Leta 2008 so pod okriljem OZN obnovili mirovna pogajanja, ki pa zaenkrat niso prinesla večjega napredka (Hannay 2009, 1).

Kot navaja Aydin (2003, 228) je bolj kot ciprsko vprašanje pomemben spor glede Egejskega morja, saj je vezan na ključne nacionalne interese glede ozemeljske suverenosti in varnosti obeh držav. Spori v Egejskem morju obsegajo štiri različna, a vendar povezana vprašanja: širina teritorialnih voda; razmejitev epikontinentalnega pasu, pristojnost glede zračnega prostora in militarizacija vzhodnih otokov v Egejskem morju. Od teh se najbolj sporna zdita problema glede širine teritorialnih voda in epikontinentalnega pasu (Pratt in Schofield 1996, 62).

Širina grških in turških teritorialnih voda, kot tudi zračnega prostora, je bila določena s Pogodbo iz Lausanne leta 1923 in sicer v širini treh morskih milj, trenutno pa tako Grčija kot Turčija priznavata oz. si lastita teritorialne vode v širini 6 morskih milj. 31. maja 1995 pa je grški parlament ratificiral Konvencijo OZN o pomorskem mednarodnem pravu¹, ki omogoča razširitev teritorialnih voda na 12 morskih milj (Pratt in Schofield 1996, 62). Turčija je sprejetju te konvencije nasprotovala, saj je menila, da bi grška uveljavitev 3. člena konvencije spremenila 70 % Egejskega morja v območje, ki bi bilo pod suvereno oblastjo Grčije. Turčija se je sklicevala na Pogodbo iz Lausanne, po kateri večino Egejskega morja predstavljajo mednarodne in ne teritorialne vode (Mehikić in Šabič 2008, 138). Turčija je že večkrat poudarila, da če bo Grčija razglasila dvanajstmiljski pas teritorialnih voda tako za celino kot tudi za njene otoke, bo to pomenilo za Turčijo *causus belli* (Pratt in Schofield 1996, 62). Spor glede teritorialnih voda je povezan z ostalimi spori v Egejskem morju, saj bi razširitev grških teritorialnih voda imela neposreden vpliv na reševanje ostalih sporov.

¹ Suverenost obalne države se preko njenega kopnega in notranjih morskih voda razteza na morski pas ob obali, imenovanem teritorialne vode. Suverenost se razteza tudi na zračni prostor nad teritorialnimi vodami, na njegovo dno in podzemlje (Konvencija OZN o pomorskem mednarodnem pravu 1982, 2. člen). Vsaka država ima pravico določiti širino svojih teritorialnih voda do meje, ki ne presega 12 morskih milj (Konvencija OZN o pomorskem mednarodnem pravu 1982, 3. člen).

Za Grčijo je edini legitimni spor s Turčijo v Egejskem morju razmejitve epikontinentalnega pasu² in Grčija zagovarja stališče, da je to pravno vprašanje in ga je potrebno rešiti pred Meddržavnim sodiščem v Haagu (*International Court of Justice*). Turčija pa zagovarja stališče, da je to vprašanje dolgotrajen politični problem med državama in zato predlaga bilateralna pogajanja (Patsiaouras 2009, 8–9). Epikontinentalni pas obalni državi omogoča, da izvaja ekskluzivne pravice izrabe morskega dna zunaj teritorialnih voda države in je močno povezan z obstojem nafte v Egejskem morju. Grčija sicer trdi, da ima to pravico na območjih okoli vseh grških otokov v Egejskem morju, Turčija pa zastopa stališče, da se epikontinentalni pas razteza od kopnega ozemlja neke države in ne od njenih otokov. Ta spor izvira iz dejstva, da Grčija in Turčija nikoli nista sklenili sporazuma o meji in torej med obema državama v Egejskem morju ni določene morske meje (Aydin 2003, 230).

Grčija in Turčija sta v sporu tudi zaradi nacionalnega zračnega prostora, kar je povezano z vprašanjem razmejitve epikontinentalnega pasu, saj sta obe vprašanji povezani s turško željo razširiti svojo pristojnost do sredinske črte Egejskega morja. Grčija namreč trdi, da se njen zračni prostor razteza 16 kilometrov od njenih meja, Turčija pa priznava samo šest kilometrov (Pratt in Schofield 1996, 63).

Na podlagi Pogodbe iz Lausanne so bili določeni otoki, ki so locirani blizu turške obale v Egejskem morju, demilitarizirani, prav tako pa so bile s Pariško pogodbo leta 1947 vzpostavljene določene omejitve glede militarizacije dodekaneških otokov. Po invaziji Turčije na Ciper leta 1974 pa je Grčija začela s ponovnim oboroževanjem svojih otokov in se pri tem sklicevala na pravico do samoobrambe, kar pa Turčija smatra za kršitev mednarodnih pogodb (Pratt in Schofield 1996, 65). Poleg tega Turčija izpodbija suverenost preko 100 otokov v Egejskem morju.

Zunanja politika Grčije do turškega približevanja EU je bila vse od grškega članstva v EU leta 1981 do druge polovice 1990-ih zaradi ozemeljskih nesoglasij izrazito negativna in večina grških političnih strank se je strinjala z zunanjepolitičnim ciljem, da je potrebno predvsem preprečiti, da bi Turčija postala članica EU. Kot navaja Lucas (2005, 5) je bilo takrat mnenje grške vlade, da turško članstvo ne bi vodilo k rešitvi grško-turških bilateralnih sporov, ampak bi pomenilo samo še več težav za takratno Evropsko skupnost (ES) in bi

² Epikontinentalni pas obalne države obsega morsko dno in podzemlje v podmorskih prostorih, ki se raztezajo zunaj njenega teritorialnega morja prek celotnega naravnega podaljška njenega kopenskega območja do zunanjšega roba kontinentalnega obrobja, ali do oddaljenosti 200 morskih milj, računajoč od temeljnih črt, od katerih se meri širina teritorialnega morja, kjer zunanji rob kontinentalnega obrobja ne seže do te oddaljenosti (Konvencija OZN o pomorskem mednarodnem pravu 1982, 76. člen). Razmejitve epikontinentalnega pasu med državami, katerih obale so druga drugi nasproti ali mejijo ena na drugo, se ureja s sporazumom na podlagi mednarodnega prava, kot to določa 38. člen statuta Meddržavnega sodišča, da bi se dosegla pravična rešitev (Konvencija OZN o pomorskem mednarodnem pravu 1982, 83. člen).

upočasnilo evropski integracijski proces. V času vložitve uradne turške prošnje za članstvo v ES leta 1987 so bili odnosi med državama napeti in Grčija je od leta 1987 do leta 1995 nadaljevala s svojo negativno politiko do Turčije in do njenih ambicij za članstvo v EU. V tem obdobju je Grčija pri odločitvah EU o financiranju in drugih oblikah pomoči Turčiji uporabljala veto in do leta 1995 ga je uporabljala tudi na vzpostavitev carinske unije med Turčijo in EU. Veto je umaknila 6. marca 1995, pod pogojem, da se bodo leta 1998 začela pristopna pogajanja z Republiko Ciper (Lucas 2005, 14). Vendar pa so se grško-turški odnosi kmalu po začetku izvajanja carinske unije zelo poslabšali, saj so se v obdobju 1996–1999 zgodile številne krize, ki so pokazale, da hladna vojna med Grčijo in Turčijo še ni končana in državi sta bili v tem obdobju dvakrat tik pred tem, da se vojaško spopadeta, kar je negativno vplivalo na grško stališče do turškega približevanja EU.

Najprej se je januarja 1996 zgodil t. i. incident Imia/Kardak,³ do naslednjega incidenta pa je prišlo že januarja 1998, ko je Republika Ciper v Rusiji naročila protiletalske rakete S-300 za varovanje zračnega koridorja od Grčije do Cipra, ki naj bi jih kot del Skupne obrambne doktrine z Grčijo namestila na Cipru. Turčija je takoj reagirala in zagrozila, da bo uporabila vsa potrebna sredstva, tudi vojaška, da to prepreči. Po nekajmesečni napetosti med državama se je Grčija odločila, da bodo rakete nameščene na Kreti. Sledila je še afera, ko so februarja 1999 po velikem spodrsrljaju grške zunanje politike⁴ predsednika Kurdske delavske stranke (*Partiya Karkerên Kurdistan - PKK*) Abdullaha Öcalana ujeli, ko se je skrival na grški ambasadi v Keniji. Turčija je obsodila Grčijo, da podpira terorizem in Grčija je bila deležna tudi hude kritike domače javnosti. Afera Öcalan je med drugim povzročila odstop treh ministrov grške vlade, med drugim tudi grškega zunanjega ministra Pangalosa, ki je imel do Turčije zelo brezkompromisen odnos. Na mestu zunanjega ministra ga je zamenjal zmerni George Papandreou. Odnosi med Grčijo in Turčijo so bili tako le deset mesecev pred zasedanjem Evropskega sveta v Helsinkih zelo napeti in slaba popotnica za decembrsko odločitev o kandidaturi Turčije za članstvo v EU. Potem pa je avgusta 1999 Turčijo stresel močan potres in mesec zatem še Grčijo. Potresa sta v obeh državah prebudila občutek medsebojne solidarnosti in bili sta med prvimi, ki sta druga drugi nudili humanitarno pomoč. Potresa sta sprožila t. i. potresno diplomacijo, ki je predvsem spremenila javno mnenje v obeh

³ Do incidenta je prišlo, ko je skupina turških novinarjev na enem od nenaseljenih mejnih otokov Imia/Kardak v Egejskem morju odstranila grško in razobesila turško zastavo. Obe državi sta na to območje takoj napotili vojaške enote, kar je skoraj pripeljalo do vojne (Lucas 2005, 17). Podrobneje o tem pišem v poglavju 4.3.1.

⁴ Öcalan je v iskanju azila prebežal v Grčijo in bival na otoku Krfu, potem pa mu je Grčija ponudila začasno zatočišče na svoji ambasadi v Nairobiju v Keniji. Ko je to izvedela turška vlada, je tja nemudoma poslala svoje varnostne službe, ki so ga aretirale. To je že tako slabe odnose med Grčijo in Turčijo še dodatno zaostriilo (Black 2000, 9). Podrobneje o tem pišem v 4.3.4.

državah in okrepila dialog med državama (Ker - Lindsay 2000, 216). Že pred tem, maja 1999, je turški zunanji minister Cem svojemu grškemu kolegu Papandreou predlagal sodelovanje v boju proti mednarodnemu terorizmu, Papandreou mu je v odgovoru predlagal sodelovanje tudi na drugih področjih. Sklenitev številnih sporazumov se je izkazala za obojestransko koristno, tako na političnem, kot ekonomskem področju, vendar pa glavni cilj tovrstnega sodelovanja niso bile pričakovane koristi, ampak ustvarjanje temeljev in boljšega vzdušja za sodelovanje v prihodnosti. Pozitivno se je odzvala tudi civilna družba, saj so nastale številne nevladne organizacije, katerih cilj je promocija dialoga med poslovneži, znanstveniki, akademiki, novinarji, študenti obeh držav.

Na vrhu decembra 1999 v Helsinkih Grčija prvič ni ovirala turških ambicij po članstvu v EU in ni uporabila veta na turško približevanje EU. Tako je Turčija postala kandidatka za članstvo. Po vrhu v Helsinkih je Grčija začela aktivno podpirati turške napore za izboljšanje njenih odnosov z EU oz. za njeno napredovanje v evropskih integracijah. Grška politika podpiranja turških ambicij po članstvu v EU je dosegla vrhunec na vrhu decembra 2002 v Kopenhavnu, kjer so preverili, v kolikšni meri Turčija izpolnjuje kopenhavnske politične kriterije. Čeprav le-teh ni izpolnjevala v zadostni meri, je Grčija, skupaj s Španijo in Italijo, predlagala, da naj EU v letu 2003 ponovno preveri, če Turčija kriterije izpolnjuje in bi potem lahko s pristopnimi pogajanjmi začela leta 2004. Evropski svet se je odločil, da bo napredek Turčije ponovno proučil šele v letu 2004. Čeprav je bil grški predlog zavrnjen, pa je dejstvo, da država, ki je toliko let blokirala turško napredovanje v okviru EU, sedaj spada med peščico držav članic EU, ki se zavzemajo za večjo dinamiko v turškem pristopnem procesu, odraz velike spremembe grškega stališča do turških ambicij po članstvu v EU (Grigoriadis 2003, 4). Na vrhu decembra 2004 v Bruslju pa so 3. oktober 2005 potrdili kot datum za začetek pristopnih pogajanj Turčije za članstvo v EU.

Razlogov za relevantnost in aktualnost proučevanja grške zunanje politike do turškega približevanja EU je tako več. Konec hladne vojne in sprememba regionalnega okolja je od držav zahtevala nove pristope pri izvajanju zunanje politike in z izboljšanjem tradicionalno slabih in napetih odnosov med Grčijo in Turčijo, obema članicama NATO (*North-Atlantic Treaty Organization* – Organizacija Severnoatlantske pogodbe), je po letu 1999 med njima prišlo do zmanjšanja napetosti. Zato bo analiza tega približevanja in vzrokov zanj v pomoč tudi pri iskanju odgovorov na vprašanja, ki so širšega varnostnega in strateškega pomena, ne samo za sredozemsko regijo, ampak tudi za širše območje. Ali je narava približevanja med državama takšna, da bi lahko trenutni dobri odnosi ostali trajni, kljub temu da vsi spori, ki so

bili v preteklosti povod za napetosti, še vedno ostajajo nerešeni in bi lahko ponovno vodili do napetosti med državama ali celo do vojne?

Kot rečeno, Turčija je oktobra 2005 pričela s pristopnimi pogajanjmi za polnopravno članstvo v EU. Glede na to, kako je grška zunanja politika v preteklosti vplivala na hitrost turškega približevanja EU, je za današnji čas pomembno, kakšno stališče ima Grčija do tega vprašanja v obdobju izvajanja pristopnih pogajanj. Pogajanja naj bi v prihodnosti vodila do polnopravnega članstva Turčije v EU, kar pa bi, predvsem za EU, predstavljalo velik izziv.⁵

Glede na dogajanja in spremembe v grški politiki do turškega približevanja EU v 90-ih letih prejšnjega stoletja bom v magistrskem delu iskala odgovore na vprašanje, zakaj je Grčija spremenila svojo zunanjo politiko do turškega približevanja EU. Literature o zunanji politiki Grčije do turškega približevanja EU v slovenskem prostoru skoraj ne najdemo in zato je potrebno za analizo te teme uporabiti predvsem tuje vire.

Cilj naloge bo tako na teoretični podlagi, ob upoštevanju globalnih sprememb in dogodkov v grško-turških odnosih, ugotoviti, kakšno vlogo je Grčija odigrala pri vključevanju Turčije v EU v obdobju po letu 1999. Predvsem pa je cilj najti vzroke za spremembo grške politike do vključevanja Turčije v EU in pri tem tudi upoštevati zgodovinski vidik grško-turških odnosov. Ob tem želim tudi ugotoviti, kateri so bili cilji spremenjene grške zunanje politike in katera sredstva je Grčija izbrala in uporabila za doseg zastavljenih ciljev.

Analiza grške zunanje politike do približevanja Turčije EU po letu 1999 bo izhajala iz hipoteze, da je Grčija zunanjo politiko do turškega približevanja EU spremenila zaradi ponovne opredelitve nacionalnih strateških interesov in prioritete svoje zunanje politike. Ponovna opredelitev grških nacionalnih interesov in prioritete je posledica globalnih sprememb konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, predvsem konca hladne vojne in posledične spremembe regionalnega okolja, kot tudi notranjepolitičnih sprememb v Grčiji, ki so ob politični volji političnega vrha omogočile približevanje med državama.

V uvodnem poglavju bom predstavila temo magistrskega dela, opredelila hipotezo ter določila glavne cilje naloge. V drugem poglavju bom najprej na podlagi avtorjev, kot so Morgenthau (1995), Holsti (1995), Russett in Starr (1996), Benko (1997), Carlsnaes (2002), Petrič (2010) in drugih, opredelila zunanjo politiko. Sledijo teoretični pristopi k proučevanju zunanje politike, ki jih bom razdelila glede na ločnico *Realpolitik/Innenpolitik* in glede na metateoretsko ločnico. Pristope v prvi kategoriji bom predstavila predvsem na podlagi del teoretikov kot so Hudson in Vore (1995), Carlsnaes (2002 in 2008), Hudson (2005), Hudson

⁵ Članstvu Turčije v EU so še posebej nenaklonjene Nemčija, Francija in Avstrija, ki predlagajo, da se Turčiji namesto članstva v EU ponudi privilegirano partnerstvo, kar pa Turčija ostro zavrača (Morelli 2011, 3).

(2008). Druga ločnica za razumevanje različnih smeri proučevanja zunanje politike je metateoretska in različne pristope bom predstavila na podlagi del avtorjev kot so Allison (1969), Hollis in Smith (1991), Brglez (1999, 2002 in 2008), Carlsnaes (2002 in 2008) in drugih. Poglavje o teoretskih osnovah zunanje politike bom zaključila s problematiko 'agent-struktura', ki ima velik pomen v družbeni in politični teoriji. Pregledu, kako avtorji, kot so Hollis in Smith (1991), Hay (1995), Holsti (1995), McAnulla (2002), Hill (2003), Kajnič (2008) in drugi, razumejo strukturo in agente, bo sledil pregled teorij oz. pristopov, ki pri presejanju dileme agent-struktura dajejo prednost strukturi, pregled pristopov, ki dajejo prednost agentom, in še pristopov, ki ključno vlogo pripisujejo tako strukturi kot agentu.

V tretjem poglavju se bom osredotočila na odločanje v zunanji politiki, ki ga bom najprej na podlagi definicij avtorjev kot so Holsti (1995) in Petrič (2010), opredelila. Teoretiki, ki se ukvarjajo z odločanjem v zunanji politiki, največ pozornosti posvečajo dejavnikom, ki vplivajo na odločanje v zunanji politiki in zato me bo v tem podpoglavju zanimalo, katere vrste vplivov na odločanje ločijo avtorji. Rosenau (1961), Vukadinović (1989), Holsti (1995), Morgenthau (1995), Benko (1997), Petrič (2010) in drugi, in kako ti dejavniki (notranji in zunanji) vplivajo na odločanje in na celoten zunanjepolitični proces. Sledila bo obravnava ciljev zunanje politike, kako jih definirati in kako jih klasificirajo avtorji, kot so Rosenau (1961), Aron (1966), Deutsch (1968), Holsti (1995), Russett in Starr (1996), Morgenthau (1995), Benko (1997) in drugi. Obenem me bo zanimalo, kaj morajo države upoštevati pri oblikovanju svojih zunanjepolitičnih ciljev, kakšna je vloga strategij in taktik pri opredelitvi ciljev posamezne države v njeni zunanji politiki. Za doseg različnih ciljev države potrebujejo sredstva in med klasičnimi sredstvi zunanje politike sta prevladovala vojaška sila in diplomacija. Poleg avtorjev, kot so Rosenau (1961), Aron (1966), Deutsch (1968) in njihovi opredelitvi sredstev zunanje politike, bo zanimiva tudi klasifikacija sredstev novejših avtorjev, kot so Holsti (1995), Morgenthau (1995), Benko (1997), Hill (2003), White (2005) in drugih. Podrobneje bo predstavljena diplomacija, poleg njene definicije tudi njene funkcije in naloge, kot jih vidijo različni avtorji. Na kakšen način se diplomacija lahko uporablja in kako so globalne spremembe, predvsem konec hladne vojne, vplivale na diplomacijo, ki je bila prej predvsem bilateralna, bo tudi predmet te naloge. Poleg tega bo predstavljena tudi vloga javnega mnenja in javnosti, kot jo vidijo Holsti (1995), Benko (1997) in Hill (2003). V zunanji politiki večine držav pride kdaj do situacije, ko je zaradi okoliščin iz mednarodnega ali domačega okolja potrebno spremeniti zunanjepolitično strategijo. Avtorji so izdelali različne modele za razlaganje in razumevanje sprememb v zunanji politiki in nekateri bodo predstavljeni v pričujočem delu (Hermann 1990, Carlsnaes 1992 in Gustavsson

1999). Osnovni namen je predvsem ta, da bodo ti modeli in razumevanje spremembe zunanje politike, nudili teoretični okvir za razumevanje in iskanje vzrokov in posledic spremenjene grške zunanje politike do turškega približevanja EU.

V četrtem poglavju bom na podlagi del avtorjev kot so Ker - Lindsay (2000), Gundogdu (2001), Evin (2005), Lucas (2005) in drugih z zgodovinsko analizo proučila zgodovino grško-turških odnosov pred letom 1999, ki so jo zaznamovali številni spori, ki so vplivali na grško stališče do turškega članstva v EU. Grško-turške odnose so v obdobju pred letom 1999 poleg grškega članstva v EU (leta 1981) zaznamovali predvsem prošnja Turčije za članstvo v EU leta 1987, konec hladne vojne, ki je spremenil regionalno okolje in krizno obdobje 1996–1999. Obravnava in analiza teh dogodkov je zato nepogrešljiva za razumevanje sprememb v grški zunanji politiki glede podpore turškim ambicijam za članstvo v EU, ki so sledile. Z uporabo sekundarnih in primarnih virov, tudi intervjujev in govorov državnikov obeh držav, njihove korespondence, kot tudi z analizo številnih sklenjenih sporazumov, bom podrobno analizirala tudi dogodke v letu 1999, ki so se izkazali za ključne pri približevanju med državama in pri spremembi grške zunanje politike. Analizirala bom vzroke za spremembo grškega stališča od turškega približevanja EU. Poleg razlogov za spremembo grškega stališča me bodo zanimala tudi sredstva, s katerimi je Grčija svojo spremenjeno zunanjo politiko do Turčije izvajala, in zunanjepolitični cilji, ki jih je hotela doseči.

Grčija je proces približevanja s Turčijo in podporo njeni poti do EU nadaljevala tudi po letu 1999 in zato bom v petem poglavju z uporabo pretežno primarnih virov, kot so dokumenti z zasedanj Evropskega sveta po letu 1999, Partnerstvo za pristop Turčije k EU in drugih, in tudi del avtorjev kot so Lucas (2005), Barysch (2010), Özerkan (2010), Morelli (2011) in drugih obravnavala vlogo, ki jo je Grčija odigrala pri pripravi Partnerstva za pristop Turčije k EU. Prav tako me bo zanimalo aktivno zavzemanje Grčije za pospešitev turškega pristopnega procesa decembra 2002 na zasedanju Evropskega sveta v Kopenhavnu ter pomen vpliva Grčije na odločitev Evropskega sveta decembra 2004, da EU oktobra 2005 s Turčijo prične pristopna pogajanja za članstvo v EU. Obravnavala bom tudi morebitne dogodke v njunih bilateralnih odnosih po letu 1999, ki bi lahko vplivali na grško stališče do članstva Turčije v EU. V zaključnem poglavju bom ovrednotila postavljeno hipotezo in, če se bo to tekom raziskave izkazalo za potrebno, opozorila na spoznanja, ki utegnejo postati izhodišča za nadaljnjo razpravo na to temo.

2 TEORETSKE OSNOVE ZUNANJE POLITIKE

2.1 Definicija zunanje politike

Če želimo razumeti obnašanje Grčije in spremembo njene zunanje politike do turškega vključevanja v EU, moramo najprej definirati pojem zunanje politike. Avtorji ne soglašajo, kaj naj bi pojmovanje zunanje politike zajemalo in zato navajam definicije nekaterih sodobnih mednarodnih teoretikov.

James M. Rosenau zunanjo politiko opredeljuje kot sistematično ukrepanje ustavno pooblaščenih uradnikov posamezne države, da bi "ohranili ali spremenili položaj v mednarodnem sistemu skladno s ciljem ali cilji, ki so si jih zastavili sami ali njihovi predhodniki" (v Petrič 2010, 18). Morgenthau pa mednarodno politiko opredeljuje kot "kontinuirano prizadevanje za ohranitev ali povečanje moči lastne države in nadziranje ali zmanjšanje moči drugih držav." Pri tem pa opozarja, da je "relativna moč države odvisna od kvantitete in kvalitete ljudi v smislu številčnosti in kakovosti prebivalstva, obsega in kvalitete vojaškega kompleksa ter kvalitete vlade, še posebno diplomacije" (Morgenthau 1995, 336). Morgenthau (1995, 127) je tako menil, da obstajajo tri vrste zunanjih politik, in sicer država, katere zunanja politika teži k ohranitvi moči in ne k spreminjanju razdelitve moči v svojo korist, izvaja politiko *status quo*; država, katere zunanja politika je usmerjena k pridobivanju večje moči, kot jo dejansko ima, ali ki si prizadeva za ugodno spremembo v statusu moči, izvaja politiko imperializma; država, katere zunanja politika pa poizkuša svojo moč demonstrirati z namenom, da jo ohrani ali poveča, izvaja politiko prestiža.

Vukadinović (1989, 116) zunanjo politiko definira kot "organizirano aktivnost države, s katero si ta prizadeva maksimirati svoje vrednote in interese v odnosu do drugih držav in ostalih subjektov, s katerimi vstopa v zunanjepolitično interakcijo."

Benko (1997, 221) pa zunanjo politiko razume kot "institucionalizirani proces dejavnosti-akcij, ki jih določena, v državi organizirana družba, opravlja nasproti širšemu in ožjemu mednarodnemu okolju, z namenom uresničevati svoje materialne in nematerialne interese ter tako vplivati nanj, bodisi da realnosti v mednarodni skupnosti spreminja, bodisi se jim prilagaja." Po Benku (1997, 231) je zunanja politika torej "proces, niz, zaporednost, nepretrgana vrsta dogajanj in dogodkov v funkciji uresničevanja ciljev, interesov in potreb določene družbe organizirane v državi." Russett in Starr (1996, 279) navajata, da zunanja politika predstavlja "povezavo med dejavnostmi znotraj države in svetovnim okoljem zunaj nje ter vzpostavlja komunikacijo med katerokoli državo in zunanjim svetom."

Holsti (1995, 83) pa zunanjo politiko opredeli nekoliko širše, in sicer kot "ideje ali dejanja odločevalcev zunanje politike za reševanje problemov ali pospešitev določene spremembe v politiki druge države in ostalih akterjev v mednarodni ekonomiji in v svetovnem okolju."

Cohen in Harris (v Gustavsson 1999, 75) sta predlagala definicijo zunanje politike, po kateri naj bi bila zunanja politika niz ciljev, direktiv ali namenov, ki jih oblikujejo osebe na uradniških ali avtoritativnih pozicijah in ki so namenjeni določenemu akterju ali pogojem v okolju, ki presegajo nacionalno državo, z namenom vplivati na cilj na način, kakršnega so si zamislili odločevalci. Po Carlsnaesu (2002, 335) zunanjo politiko sestavljajo "ukrepi oz. dejanja, ki so izraženi v obliki jasno izraženih ciljev, obveznosti ali smernic, ki jih izvajajo vladni predstavniki v imenu svoje suverene skupnosti in so usmerjeni k ciljem, pogojem in akterjem, tako vladnim kot nevladnim, na katere želijo vplivati in so izven njihove ozemeljske legitimnosti." Hill (2003, 3) pa zunanjo politiko vidi širše, in sicer kot "skupek uradnih zunanjih odnosov, ki jih izvaja neodvisni akter (običajno država) v mednarodnih odnosih." Hill in Wallace (v White 2001, 175) menita, da je "učinkovita zunanja politika tista, ki se opira na skupen občutek nacionalne identitete, na položaj države v svetu, njene prijatelje in sovražnike, njene interese in prizadevanja."

Petrič (2010, 20) sicer ne poda svoje definicije zunanje politike, navede pa bistvene sestavine tega, kar naj se razume pod pojmom zunanja politika. Tako navaja, da gre za dejavnost države; da gre za kontinuiran proces dajanja in uveljavljanja lastnih pobud; zunanjo politiko države omejujejo interesi drugih držav in druge omejitve in vplivi, ki so posledica obstoječega mednarodnega sistema, odvisna pa je tudi od notranjepolitičnih razmer v državi.

2.2 Teoretični pristopi v proučevanju zunanje politike

Proučevanje zunanje politike je umeščeno v kontekst umetnega prepada med znanostjo o mednarodnih odnosih in proučevanjem zunanje politike kot njene poddiscipline, ki se je razvila šele po drugi svetovni vojni. Nastanek ločnice med njima se umešča v 50. in 60. leta prejšnjega stoletja (Carlsnaes v Bojinović Fenko 2009, 74). Ta ločnica (med znanostjo o mednarodnih odnosih in proučevanjem zunanje politike) je razhod med behavioristično in sistemsko analizo, formulirano s problemom ravni analize, ki ga je prvi že leta 1961 opredelil David Singer. Singer (v Russett in Starr 1996, 74) je razpravljal o dveh ravneh analize: o mednarodnem sistemu in nacionalni državi, in s tem osvetlil bistveno razločevanje vplivov na

zunanjo politiko, na notranje ali domače vplive, ki nastajajo znotraj meja nacionalne države, in na zunanje vplive, ki nastajajo izven meja države. Tako je Singer dokazoval, da je raven mednarodnega sistema najobsežnejša raven analize, saj omogoča opazovalcu, da obravnava mednarodne odnose kot celoto; to pomeni, da uzre splošne globalne vzorce ravnanja med državama in raven medsebojne odvisnosti med njimi. Analitična raven nacionalne države pa nam omogoča, da uporabimo odločevalni pristop in natančneje raziskujemo pogoje in procese znotraj držav, ki učinkujejo na zunanjepolitične odločitve (Russett in Starr 1996, 74).

Razlikovanje med različnimi ravni analize nam pomaga vzpostaviti različne vidike razlage in razumevanja. Makro pristop pove, kaj se je zgodilo zaradi zunanjih dejavnikov; mikro pristop pa skuša razumeti pomen dogodkov s stališča ljudi znotraj enot. Uporaba različnih ravni analize nam torej pomaga razjasniti, kakšna vprašanja želimo zastaviti ter na katera vprašanja in s katerih vidikov je mogoče čim učinkoviteje odgovoriti (Russett in Starr 1996, 75-6).

Carlsnaes (2002, 334-6) pri tovrstnem proučevanju zunanje politike razlikuje med ločnico *Innenpolitik* vs. *Realpolitik* in metateoretsko ločnico, ki obravnava dve izhodišči, tj. ontološko in epistemološko.

2.2.1 Ločnica *Innenpolitik/Realpolitik*

Na analizo zunanje politike sta skozi celotno obdobje njenega razvoja vplivali dve tradiciji. Prvo je težje definirati, saj vključuje različne pristope, in sicer: analiza kognitivnih in psiholoških dejavnikov; birokratska in neoinstitucionalna politika; krizni management; implementacija politik; skupinski proces odločanja in transnacionalni odnosi in še drugi manj pomembni pristopi. To tradicijo bi lahko poimenovali *Innenpolitik*, saj zunanjo politiko razlaga na ravni države z analizo vpliva notranjih dejavnikov. Nasproti takšnemu razmišljanju pa je *Realpolitik*, ki zunanjo politiko razlaga na ravni mednarodnega sistema z analizo vpliva dejavnikov na materialno-sistemi ravni oz. zunanjih dejavnikov (Carlsnaes 2002, 334).

Hudson (2008, 12) in Hudson in Vore (1995, 210) analizo zunanje politike glede na izvor dejavnikov imenujejo aktersko specifične in aktersko splošne teorije. Aktersko splošne teorije (poznamo jih tudi kot teorije mednarodnih odnosov) predpostavljajo, da je država unitaren akter in da, kot navaja Bojinović Fenko (2009, 76), se vse države v zunanji politiki obnašajo enako, predvidljivo, to je glede na njihov položaj, ki ga določa mednarodni sistem.

Na drugi strani pa je aktersko specifična teorija oz. pristop analize zunanje politike

(AZP), ki razlaga obnašanje specifičnih akterjev in omogoča bolj temeljito razlago in celo napovedovanje njihovega zunanjepolitičnega obnašanja (Hudson 2008, 12).

Konec hladne vojne in neuspeh teoretikov mednarodnih odnosov, da bi predvideli takšno globalno spremembo, sta spodbudila vprašanja, kako naj razumemo današnji svet. Hudson in Vore (1995, 210) navajata, da mednarodni odnosi za obrazložitev in predvidevanje obnašanja držav potrebujejo teorije človekove politične izbire. Področje v okviru mednarodnih odnosov, ki je pričelo razvijati takšno teoretično perspektivo, je AZP, ki proučuje, kako se sprejemajo zunanjepolitične odločitve, in predvideva, da je vir večjega dela obnašanja in sprememb v mednarodni politiki posameznik, bodisi individualno ali v skupini.

Hudson (2008, 17–27) in Hudson in Vore (1995) podrobno opišejo zgodovino in razvoj AZP, ki ga delijo na tri obdobja oz. generacije. Prvo obdobje je obdobje klasičnih študij AZP (od leta 1954 do leta 1993), sledilo je obdobje samorefleksije v poznih sedemdesetih prejšnjega stoletja (od leta 1974 do leta 1993) in obdobje aktualnega raziskovalnega programa AZP.

V prvem obdobju so nastala tri temeljna teoretična dela, ki jih lahko štejemo za začetek oz. temelj AZP in so vodila k vzpostavitvi različnih vidikov AZP in sicer: 1. razvoj aktersko specifične teorije, ki bi vodila k oblikovanju teorije srednjega dosega (Rosenau 1966), 2. zunanjepolitično odločanje (Snyder, Bruck in Sapin 1954) in 3. zunanjepolitični kontekst (Sprout in Sprout 1956) (Hudson in Vore 1995; Hudson 2008). Rosenau je bil mnenja, da mora biti razlaga zunanje politike večnivojska in multikavzalna in naj bi združevala informacije iz različnih sistemov socialnih znanosti. Za razliko od Rosenaua pa Snyder, Bruck in Sapin za glavno raven analize smatrajo državo in se osredotočajo na zunanjepolitično odločanje in ne na rezultat zunanje politike. Kot navajajo, na vprašanje zakaj, ne moremo odgovoriti brez analize odločanja (Hudson in Vore 1995, 213). Harold in Margaret Sprout pa sta želela AZP dodati realnost na drugačen način: s kontekstom. Trdita, da ne moremo razumeti zunanjepolitičnih rezultatov brez upoštevanja zunanjepolitičnih strategij, odločitev in namer. Zunanjo politiko je mogoče razložiti samo z upoštevanjem psihološkega, situacijskega, političnega in družbenega konteksta posameznika in skupin, ki sprejemajo zunanjepolitične odločitve (Hudson 2008, 15). Teoretiki prve generacije so proučevali kognitivne procese, osebnost voditeljev in orientacijo, dinamiko majhnih skupin, organizacijski proces, birokratsko politiko, kulturo in zunanjo politiko, nacionalne dejavnike in zunanjo politiko ter sistemske vplive na zunanjo politiko (Hudson 2008, 16).

Avtorji druge generacije so največ pozornosti še vedno namenili odločanju v majhnih skupinah, organizacijskemu procesu, birokratski politiki, primerjalni zunanji politiki,

psihološkimi vplivi na zunanje politično odločanje in družbenemu okolju (Hudson 2008, 16). Iz tega obdobja je najbolj znana analiza zunanje političnega odločanja ameriške administracije v času kubanske raketne krize, na podlagi katere je Allison (1969) načrtoval tri konceptualne modele za razumevanje zunanje političnih dejavnosti in odločitev. Najpogosteje uporabljen model za razlaganje zunanje političnega obnašanja držav je model racionalnega delovalca, ki predvideva, da je proces odločanja znotraj države racionalen. Akter je vlada, kot racionalni unitarni odločevalec. Dogajanja v zunanji politiki se smatrajo kot delovanja, ki jih izberejo narodi ali nacionalne vlade (Allison 1969, 693-4). Ker pa predpostavke tega modela niso vedno izpolnjene in ker so vlade sestavljene tako iz posameznikov kot organizacij, pa Allison za izboljšanje razlage in napovedi vzpostavi dva alternativna konceptualna modela, ki ju imenuje organizacijski proces in model birokratske (vladne) politike. V organizacijskem procesu je tako zunanja politika manj racionalna izbira države in bolj končni produkt procesa pogajanj med skupinami znotraj države, od katerih ima vsaka svoj pogled na interese države (Allison 1969, 699). Kot navajata Russett in Starr (1996, 365) v tem modelu vlado sestavlja veliko ohlapno povezanih organizacij, ki delujejo po ustaljenih vzorcih obnašanja. V modelu birokratske politike pa Allison predstavlja način sprejemanja odločitev, ki se zelo razlikuje od modela racionalnega delovalca, saj so dogodki rezultat kupčkanja med igralci v vladi, katerih odločitve so določene z njihovim položajem v birokratski strukturi (Hollis in Smith 1991, 148). Kot navaja Allison (1969, 707) v tem modelu ni unitarnega akterja, niti konglomerata organizacij, ampak številni akterji oz. posamezniki in vladne odločitve in delovanje niso izbrani kot rešitev problema, ampak bolj kot rezultat pogajanj, kompromisa, koalicij, tekmovalnosti med vladnimi uradniki, ki na problem gledajo različno, na kar vplivajo tudi njihove percepcije, motivacije in stališča.

V tretjem obdobju pa se je AZP razvila tako z vidika vprašanj, ki si jih postavlja, kot tudi z vidika odgovorov na ta vprašanja. Nova vprašanja se pojavljajo tako na mikro ravni kot tudi na bolj makro ravneh. Tako se npr. pojavljajo nova vprašanja glede vpliva osebnosti voditeljev na zunanje politično odločanje preko izbire svetovalcev, preference posameznim temam in ostala nova vprašanja z vidika posameznega voditelja. Z vidika ravni skupine pa se pojavljajo številna nova vprašanja glede tega, kako skupine prepoznajo probleme, kako se razvijejo različne možnosti in drugo. Na ravni družbe in politične konkurence se porajajo vprašanja, kot so: ali lahko odkrijemo družbene vire sprememb v skupnih percepcijah, kako se spremeni odnos voditeljev in javnosti, ko se spremeni kontekst, kakšen je vpliv sistemskih sprememb na zunanjo politiko in druga podobna vprašanja (Hudson 2008, 27).

AZP v obdobju po koncu hladne vojne še vedno ohranja jasne teoretične zaveze iz njenih začetkov in te so:

- vpogled pod raven države,
- vzpostavitev aktersko specifične teorije kot vmesnika med aktersko splošno teorijo in kompleksnostjo realnega sveta,
- nadaljevanje z iskanjem več vzročnih razlag s premoščanjem več ravni analize,
- uporaba teorije in izsledkov iz različnih spektrov družbenih znanosti,
- proces zunanjepolitičnega odločanja je enako pomemben kot njegov rezultat (Hudson 2008, 26).

AZP ima zelo velik teoretični, metodološki in politični potencial, ki se lahko razvije v teorijo, ki bi pospešila naše razumevanje tega, zakaj posamezni odločevalci ali skupina odločevalcev v določenem trenutku sprejme konkretno zunanjepolitične odločitve (Hudson in Vore 1995, 229).

2.2.2 *Metateoretska ločnica*

Druga ločnica za razumevanje in obravnavo različnih smeri proučevanja zunanje politike je metateoretska in obravnava dve temeljni postavki, ki prevladujeta v trenutni metateoretski debati v okviru mednarodnih odnosov. Prva temelji na ontologiji, ki se izraža v dihotomiji dveh pojmov, holizma in individualizma. Individualizem poudarja, da družbeno znanstvene razlage izhajajo iz interakcij med posamezniki, ki obstajajo neodvisno drug od drugega. Holizem pa zagovarja tezo, da vplivov družbenih struktur ne moremo poenostaviti na neodvisne akterje in njihove interakcije (Carlsnaes 2002, 335).

Druga postavka temelji na epistemološkem pogledu na to, ali na akterje gledamo na objektivističen ali interpretativen način oz. ali človeške akterje in njihovo delovanje proučujemo 'od zunaj' ali 'od znotraj' (Carlsnaes 2002, 335). Tako proučevanje predmeta 'od zunaj' postavlja vprašanja, zakaj racionalni ali kognitivni akterji nekaj naredijo, drugi (proučevanje 'od znotraj') pa sprašuje kako in skuša akterje razumeti kot interpretativne in reflektivne akterje, ki delujejo v intersubjektivnem svetu pomenov (Bojinović Fenko 2009, 82–3). 'Model' dveh tradicij, v katerem je v navpični liniji predstavljen razpon holizem-individualizem, v vodoravni liniji pa nasprotje med razlago in razumevanjem, sta razvila že Hollis in Smith (1991, 4). Akterji so locirani na sredinski črti, kjer se struktura sreča z delovanjem. Teorije v smislu zunanjih struktur in sistemskih sil se nahajajo na holističnem

koncu dometa vzročnih teorij, medtem ko so teorije, ki smatrajo akterja za glavno avtoriteto, na individualističnem koncu dometa teorij pri iskanju razumevanja.

Skica 2.1: Prikaz pristopov v okviru štirih pogledov na analizo zunanje politike

ONTOLOGIJA	EPISTEMOLOGIJA	
	Pojasnjevanje (materializem)	Razumevanje (idealizem)
Holizem Struktura	<p>STRUKTURNI POGLED (zunanje strukture)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Realizem (ofenzivni, defenzivni, neoklasični) 2. Neoliberalni institucionalizem 3. Pristopi z vidika organizacijskega procesa 	<p>DRUŽBENO INSTITUCIONALNI POGLED (kolektivna pravila)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Družbeni konstruktivizem 2. Diskurzivni pristop
Individualizem Delovanje	<p>POGLED Z VIDIKA DELOVALCA (racionalne izbire)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kognitivni in psihološki pristopi 2. Birokratske politični pristop 3. Liberalni pristop 	<p>POGLED Z VIDIKA INTERPRETACIJE AKTERJA (smotrne izbire)</p>

Vir: Carlsnaes (2002, 336–41) in Brglez (2008, 66)

Vodoravna dimenzija ločuje dve tradiciji v pojmovanju znanstvenosti družbenih ved, t. i. tradicijo pojasnjevanja in tradicijo razumevanja, in tako ponazarja predvsem epistemološko dimenzijo. Prva tradicija, katere ključni pojem je znanstvena pojasnitev ali razlaga, zagovarja koncept ene znanosti in enotno uporabnost njenih metod tako v naravoslovju kot v družboslovju (t. i. naturalizem). Gre za zunanji in objektivni pristop k predmetu, ki ločuje subjekt od objekta proučevanja in vrednote od dejstev (Brglez 2008, 64–5). Druga tradicija, katere ključni pojem je razumevanje, zagovarja specifičnost družbenih ved, kjer je ključna vloga jezika ali diskurza, s tem tudi specifičnost v družboslovju uporabnih metod znanstvenega raziskovanja. Specifičnost družbenih ved izhaja nadalje iz človekovih smiselnih ravnanj in razlogov zanje, ki jih je mogoče raziskovati le od 'znotraj' na podlagi subjektivno in intersubjektivno izoblikovanih pomenov. Pri tem se ni mogoče nasloniti ne na razlikovanje med subjektom in objektom proučevanja ne na ločitev vrednot in dejstev (Brglez 2008, 65–6). Zagovarjamo torej možnost hkratne elaboracije dveh

zgodb – 'zunanje', utemeljene na razlagi (*explaining*) in 'notranje', ki temelji na razumevanju (*understanding*) – o posameznih predmetih ali problemih proučevanja (Brglez 1999, 110).

Druga, navpična dimenzija pa predvsem ontološko ločuje družbeno (mednarodno) strukturo in človeško (družbeno in/ali mednarodno) delovanje, ki sta inherentna osnova vsake znanstvene discipline znotraj družbenih ved. Na eni strani imamo tako različne oblike institucionalizacije družbenega življenja, na drugi pa posamezne akterje ali subjekte, ki reproducirajo ali spreminjajo te oblike (Brglez 1999, 114). Navpična dimenzija torej razlikuje glede na to, kako gledamo na družbeni mednarodni svet, ali pod pogoji posameznih družbenih (mednarodnih) akterjev in njihovega delovanja (individualistični pogled) ali pod pogoji družbenega (mednarodnega) sistema, ki vključuje določene akterje in njihovo delovanje (holistični pogled). Torej bodisi individualizem, ki predpostavlja samo vzročni učinek delov (posameznikov, držav) na celoto (države, mednarodni sistem), ali holizem, ki predpostavlja, da obratno vzročno determinacijo lahko razumemo kot reduktivno (Brglez 2002, 31).

Kot izhaja iz skice 2.1. strukturni pogled predstavljajo realizem, neoliberalni institucionalizem in pristop organizacijskega procesa. Kot navaja Bojinović Fenko (2009, 83) ti pristopi dajejo bistven poudarek pri razlagi zunanje politike držav strukturnemu okolju države ali grožnjam, pri čemer ločijo zunanje dejavnike (predvsem anarhičnost in/ali polarnost mednarodnega sistema) in notranje dejavnike (zmogljivosti, izvirajoče iz materialne moči države). Carlsnaes (2002, 336) pri realizmu razlikuje med ofenzivnim in defenzivnim neo(realizmom). Ofenzivni neorealizem trdi, da so države prisiljene slediti ofenzivnim strategijam, da bi si zagotovile varnost in da bipolarnost bolj prispeva k miru in stabilnosti kot pa multipolarna razdelitev moči v mednarodni skupnosti. Defenzivni neorealizem pa predpostavlja, da kljub temu da imajo sistemski dejavniki vzročni učinek na obnašanje države, ne morejo biti odgovorni za vsa njena dejanja. Poudarjajo pomembnost izvora, stopnje in smeri groženj, ki so primarno definirane v smislu tehnoloških faktorjev, geografske bližine, ofenzivnih zmogljivosti in namenov (Carlsnaes 2002, 336). Tretji realistični pristop pa je neoklasični realizem, ki je nekakšna sinteza med klasičnim realizmom in neorealizmom. Tako kot druge realistične teorije tudi neoklasična različica vidi mednarodni sistem kot anarhičen, poudarja pomembnost relativne moči in varnosti. Neoklasični realizem se s strukturnim realizmom razhaja v dveh pogledih. Obe varianti realizma poskušata razložiti različna pojava. Na splošno strukturni realizem poskuša razložiti mednarodne politične rezultate – pojav, ki izhaja iz interakcije dveh ali več akterjev v mednarodnem sistemu. Neoklasični realizem pa poskuša razložiti, zakaj različne države ali celo iste države v različnih obdobjih sledijo določenim strategijam v mednarodnem prostoru. Drugo področje, kjer se strukturni in

neoklasični realizem razhajata, vključuje mehanizem, preko katerega se sistemske sile preobrazijo v politično obnašanje. Za strukturne realiste je vzročna pot med sistemskimi spremenljivkami in političnim rezultatom neposredna in neproblematična, neoklasični realizem pa trdi, da ni neposredne ali popolne povezave med materialnimi zmožnostmi in zunanjepolitičnim obnašanjem. Uradniki dejansko sprejemajo zunanjepolitične odločitve in včasih napačno ocenijo dejansko distribucijo moči ali trend moči. Na kakšen način elite vidijo oz. obravnavajo moč ni edini dejavnik, ki oblikuje zunanjo politiko države. Percepcija prestiža in statusa prav tako igrata pomembno vlogo v svetovni politiki (Taliaferro 2006, 40). Klasični realizem prepoznava pomembnost prestiža in statusne rivalnosti in Machiavelli, Hobbes in Rousseau so varnost, lastni interes in čast smatrali za tri glavne motive za konflikt, tako na individualni, kot na meddržavni ravni (Taliaferro 2006, 41). Prestiž kot motivacija za konflikt v Waltzovem strukturnem realizmu ne igra nobene vloge, medtem ko so neoklasični realisti kot so Schweller, Markey in Wohlforth poskušali motivacijo prestiža ponovno vključiti v realizem (Taliaferro 2006, 41). Neoklasični realizem poudarja pomembnost distribucije moči, kot tudi to, kako elite vidijo relativno moč in prestiž pri oblikovanju zunanje politike (Taliaferro 2006, 50).

Neoliberalni institucionalizem je strukturni, sistemski in *top-down* pogled, ki predpostavlja, da so države primarni akterji v mednarodnem sistemu in da je mednarodni sistem anarhičen. Medtem ko realisti in neoliberalisti gledajo na oblikovanje zunanje politike kot na proces držav, ki imajo omejeno izbiro, neoliberalni institucionalisti teh omejitev ne razumejo predvsem kot omejitev zmožnosti odločevalcem, ampak da lahko na proces odločanja pozitivno vpliva mednarodna izmenjava informacij in skupna pravila v obliki funkcionalnih režimov. Rezultat tega je, da je mednarodno sodelovanje v anarhičnem sistemu možno in da določene značilnosti mednarodnega okolja lahko razložijo kooperativne zunanje politike (Carlsnaes 2002, 337). Neoliberalni institucionalizem se za razlago tega, kako obstoječe mednarodne institucije pomagajo nacionalnim državam pri doseganju skupnih ciljev, osredotoča na koncept soodvisnosti in režimov (Sterling-Folker 2006b, 59). Neoliberalistična teorija meni, da lahko formalne mednarodne institucije lažje dosežejo mednarodno sodelovanje, saj odražajo splošen okvir mednarodnih norm, pravil in procesov odločanja, v okviru katerih se bodo države, ki želijo maksimizirati svoje interese, zblíževale. Mednarodne institucije pomagajo državam definirati sprejemljivo mednarodno obnašanje in tudi sredstva za kaznovanje odstopanja od teh skupnih standardov (Kay 2006, 62). Kot navaja Roter (1999, 51) mednarodne institucije opravljajo veliko različnih funkcij, zmanjšujejo transakcijske stroške, posredujejo informacije, pomagajo pri prilagajanju preferenc

posameznih držav ter pospešujejo mednarodno sodelovanje in zmanjšujejo negotovost v mednarodni skupnosti s stabilizacijo medsebojnih pričakovanj o ravnanju drugih. Zaradi strukturnih značilnosti mednarodne skupnosti (nenavzočnost osrednje avtoritete) neoliberalisti mednarodnim režimom in mednarodnim institucijam pripisujejo velik pomen. Kot navaja Lamy (2007, 274) sta osrednji predpostavki neoliberalističnih institucionalistov, da so države ključni delovalci v mednarodnih odnosih, vendar ne edini pomembni delovalci in da skušajo države v tekmovalnem okolju maksimirati absolutno korist s sodelovanjem. Neoliberalistična teorija torej predpostavlja, da so države racionalni akterji, ki želijo maksimizirati svoje interese in neoliberalisti so priznali, da so osrednje predpostavke neorealizma dejansko pravilne, anarhična mednarodna struktura, osrednja vloga držav in racionalistični pristop v družboslovnem raziskovanju (Dunne 2007, 249). Vendar pa se je neoliberalistični institucionalizem na neorealistični pesimistični pogled na svetovno politiko odzval s trditvijo, da so države sposobne sodelovati in nimajo vedno nasprotujočih si interesov; pogosto imajo združljive interese in se zavedajo, da lahko sodelujejo na načine, ki izboljšujejo njihovo življenje (Barnett 2007, 325). Neoliberalistični institucionalisti vidijo rešitev v vzpostavitvi institucij, ki bodo vodile aktualna področja, kjer imajo države obojestranske interese. Vzpostavitev, vzdrževanje in krepitev teh institucij je za neoliberalistične institucionaliste prihodnost zunanje politike (Lamy 2007, 277).

V 70-ih letih prejšnjega stoletja je nastala nova generacija liberalističnega institucionalizma, transnacionalizem in kompleksna soodvisnost (*complex interdependence*), ki izpodbija ključno predpostavko realizma, da so nacionalne države edini pomemben akter v svetovni politiki. Izpodbija tudi nekatere druge predpostavke realizma, ko trdi, da obstaja mnogo kanalov za delovanje med vladami, nevladnimi elitami in transnacionalnimi organizacijami in te kanale lahko označimo kot meddržavne, medvladne in transnacionalne odnose; da se je zmanjšala vloga vojaške sile in vlade vojaške sile ne uporabljajo proti drugi vladi in da med posameznimi zadevami ni hierarhije in torej ni razlikovanja med visoko in nizko politiko (Keohane in Nye 1989, 24–9).

Kot navaja Brglez (1999, 116–7) je neoliberalni institucionalizem postopoma prevzel bistvene elemente preprostega modela anarhičnega mednarodnega sistema, ki ga je razvil Waltz, vendar je v njem pripisal večjo vlogo mednarodnim organizacijam in režimom ter njihovem vplivu na sodelovanje med državami (Brglez 1999, 116–7). Čeprav neoliberalisti v primerjavi z neorealisti pripišejo znatno večji vpliv pravilom in institucijam kot pa materialnim faktorjem moči na delovanje držav, pa je v njihovem razumevanju delovanje institucij na države še vedno zunanje (Brglez 1999, 117).

Medtem ko sta realizem in neoliberalni institucionalizem oba strukturna pristopa sistemske vrste, pa lahko zunanjo politiko izvajamo strukturno tudi na nižji ravni analize, kjer strukturni faktorji, ki oblikujejo zunanjepolitično obnašanje, niso 'zunanji' ampak 'notranji' posamezni državi. S svojimi koreninami v organizacijski teoriji se pristop organizacijskega procesa na odločitve ne osredotoča v smislu instrumentalne racionalnosti, ampak kot rezultat delovanja velikih organizacij v skladu z veljavnimi vzorci obnašanja – standardni operacijski postopki (Carlsnaes 2002, 337).

Teoretični pristopi, ki temeljijo na perspektivi z vidika delovalca, pa so kognitivni in psihološki pristopi, pristop birokratske politike in liberalni pristop.

V nasprotju s predpostavko racionalne izbire, ki je skupna tako realizmu kot neoliberalnemu institucionalizmu, da so posamezniki v osnovi odprti in prilagodljivi strukturnim spremembam in omejitvam, pa kognitivni in psihološki pristopi temeljijo na nasprotni predpostavki, in sicer da so posamezniki v veliki meri neobčutljivi na takšne učinke zaradi njihovih prepričanj, načina obdelave informacij kot tudi številnih drugih osebnostnih in kognitivnih lastnosti (Carlsnaes 2002, 337–8).

Pristop politike birokracije, ki ga je prvi predstavil Allison, je bil predhodno že omenjen in je pogosto obtožen podobnosti z organizacijsko teorijo, čeprav gre za pristop z vidika delovalca, ne pa za strukturni pristop. Osredotoča se na interakcijo med igralci, ki se pogajajo, njegov cilj pa ni razlaganje na temelju organizacijskih rezultatov, ampak na temelju dejanskih pogajanj. Njeno področje raziskovanja je usmerjeno zlasti v empirično raziskavo, kako vlade resnično delujejo (Carlsnaes 2002, 338).

Naslednji pristop je liberalni pristop, ki ima korenine v teoretičnih mislih Roussenaua, največ pa je za njegovo uvrstitev na agendo mednarodnih odnosov naredil Andrew Moravcsik.

Liberalni pristop temelji na treh predpostavkah:

- prevlada družbenih akterjev nad političnimi institucijami, kar pomeni, da so posamezniki in socialne skupine obravnavani pred politiko, v kolikor definirajo njihove interese neodvisno od politike in jih potem skušajo doseči preko kolektivnega delovanja;
- preference države predstavljajo interese podskupine družbe v smislu, da državni uradniki definirajo državne preference in delujejo v svetovni politiki v skladu s temi interesi;

- zunanjepolitično obnašanje države je odvisno od njenega položaja v mednarodnem sistemu, torej je obnašanje držav omejeno s preferencami drugih neodvisnih držav (Carlsnaes 2002, 339).

Liberalna teorija mednarodnih odnosov se osredotoča na to, kako odnosi med državo in družbo vplivajo na oblikovanje nacionalnih prioritet. Predvideva, da so posamezniki in prostovoljne organizacije z avtonomnimi interesi, ki sodelujejo v civilni družbi, najbolj pomembni akterji v politiki. Najbolj pomembno na zunanjo politiko vplivajo identiteta pomembnih družbenih skupin, narava njihovih interesov in njihov relativen vpliv na domačo politiko. Identiteta, interesi in vpliv skupine se skozi čas spreminjajo, spreminjajo se tudi glede na prostor in še posebej glede na področja, v skladu s pričakovanimi stroški in koristmi potencialne zunanje politike (Moravcsik 1993, 483).

Naslednja skupina pristopov temelji na družbeno institucionalni perspektivi in v to teoretično perspektivo spada družbeni konstruktivizem, ki je novejšega značaja in ga sestavljata dva sklopa, normativen in idejen. Prvi poudarja, da svet mednarodnih odnosov ne obstaja neodvisno od človeškega delovanja in poznavanja, ampak je intersubjektivni in smiselni svet, katerega pravila oblikujejo človeške interakcije. Drugi sklop pa poudarja vlogo identitet v mednarodnih odnosih s tem, da pokaže na konstitutivno vlogo, ki jo norme in ideje igrajo pri definiranju identitet in torej predpišejo pravilno obnašanje določenih vrst akterjev (Carlsnaes 2002, 340). Socialni konstruktivizem poudarja odvisnost zunanjepolitičnega obnašanja od norm, ki obstajajo v družbi, in nam pomaga razumeti, kako ideje in norme oblikujejo politiko.

Bistvo izhodišča konstruktivistične teorije zunanje politike je kritika glavnega koncepta neorealistične in neoliberalistične analize zunanje politike, da ideje, vrednote ali norme lahko samo igrajo vlogo inštrumenta za obrambo in opravičevanje določenih interesov, medtem ko konstruktivistična teorija zunanje politike poudarja neodvisni vpliv teh spremenljivk in trdi, da norme usmerjajo delovanje akterjev. V konstruktivistični teoriji zunanje politike socialne norme služijo kot neodvisne spremenljivke pri razlaganju zunanjepolitičnega obnašanja. Boekle in ostali (1999, 7) navajajo, da je moč norme (torej moč njenega vpliva na zunanjepolitično obnašanje) odvisna od njene splošne sprejemljivosti (koliko akterjev v socialnem sistemu si deli pričakovanja o obnašanju, ki temelji na vrednotah) in od njene specifičnosti (kako natančno norma loči med primernim in neprimernim obnašanjem). Konstruktivistična teorija zunanje politike odgovarja na vprašanje o načinu delovanja norm drugače kot neorealilsti ali liberalisti, ki učinek norm povezujejo s spremenljivko moči ali interesov. V neorealistični razlagi norme vplivajo na obnašanje akterja

samo do te mere, da lahko močnejši akterji skladnost s to normo vsilijo, ali da so v strahu pred morebitnimi sankcijami z njimi usklajeni šibkejši akterji (Boekle in ostali 1999, 8). Liberalistični pristop pa meni, da so norme usklajene z interesi akterja in na ta način služijo akterju kot vir, s katerim uveljavlja svoje interese in je torej neodvisna spremenljivka interes, ne norma. V skladu s konstruktivističnim pogledom imajo norme tudi konstitutiven pomen, tj. norme legalizirajo cilje in torej definirajo interese akterja. Konstruktivisti so veliko pozornosti posvetili vprašanju interakcije med enoto in sistemskimi karakteristikami in so poudarili njuno medsebojno odvisnost. Konstruktivizem je torej pristop v mednarodni politiki, ki se ukvarja z osrednjo vlogo idej in človeške zavesti ter poudarja holistični in idealistični pogled na strukture. Ko konstruktivisti proučujejo svetovno politiko, jih široko zanima, kako struktura vzpostavlja identitete in interese delovalcev, kako ta struktura organizira in zamejuje njihovo interakcijo in kako ravno ta interakcija širi ali preoblikuje strukturo (Barnett 2007, 344).

Naslednji pristop je diskurzivni pristop, ki se opira na vlogo jezika v družbenih interakcijah in diskurzivni pristop predpostavlja, da se na podlagi diskurza oblikujejo preference, interesi in cilji zunanje politike (Carlsnaes 2002, 340).

Zadnja skupina pa so pristopi, ki temeljijo na interpretativni perspektivi akterja. Ti teoretični pristopi se ukvarjajo z analizo razumevanja odločitev posameznih akterjev, s tem, da rekonstruiramo razloge, ki so jih privedli do končne odločitve. Zunanjepolitično obnašanje države je odvisno od tega, kako posamezniki, ki imajo moč, dojemajo in analizirajo situacijo (Hollis in Smith v Carlsnaes 2008, 95).

Pristopi vseh štirih vrst perspektiv so lahko polno izkoriščeni oz. uporabljeni: strukturni ali socialno institucionalni, ko proučujemo vzročno povezavo med strukturno in dispozicijsko dimenzijo; perspektive, ki temeljijo na akterjih, kadar iščemo vzročne povezave med dispozicijsko in namensko dimenzijo; in perspektiva interpretativnega akterja, kadar je naš namen ugotoviti teleološke povezave med nameni in delovanjem zunanje politike (Carlsnaes 2002, 343).

2.3 Problematika agent-struktura v zunanji politiki

Ko želimo razlagati določene politične dogodke, se moramo opredeliti do razumevanja problematike agent-struktura⁶. Gre za vprašanje odnosa med njima oz. vpliva agentov na strukturo in obratno, vpliva strukture (okolja) na te agente. V mednarodnih odnosih se ta odnos običajno nanaša na državo kot agenta in na mednarodno skupnost kot strukturo. Avtorji (Hay 1995, McAnulla 2002, Hill 2003, Holsti 1995) to problematiko razumejo in razlagajo različno. Tako Hill (2003, 26) na strukture gleda kot na niz dejavnikov, ki oblikujejo več okolij, v katerih agentje delujejo in oblikujejo možnost izbire s tem, da določajo meje možnega in naravo problema, ki nastane. Strukture obstajajo na vseh ravneh, od družine do mednarodnega sistema, in meni, da je napačno, da se v zunanji politiki predvideva, da se struktura nanaša samo na zunanje okolje. McAnulla (2002, 272) pa navaja, da se struktura običajno nanaša na kontekst, na materialne pogoje, ki definirajo delovanje, ki je na razpolago agentom. Vprašanje pa je, v kolikšni meri smo mi rezultat našega okolja oz. stopnja, do katere lahko mi sami določamo svojo prihodnost. Strukture tako omogočajo kot omejujejo, določajo domet, doseg potencialnih strategij in možnosti, ki so na razpolago agentom. Če želimo opisati strukture, jih moramo najprej identificirati kot vire (omogočajo delovanje) ali omejitve (omejene možnosti za delovanje) (Hay 1995, 205).

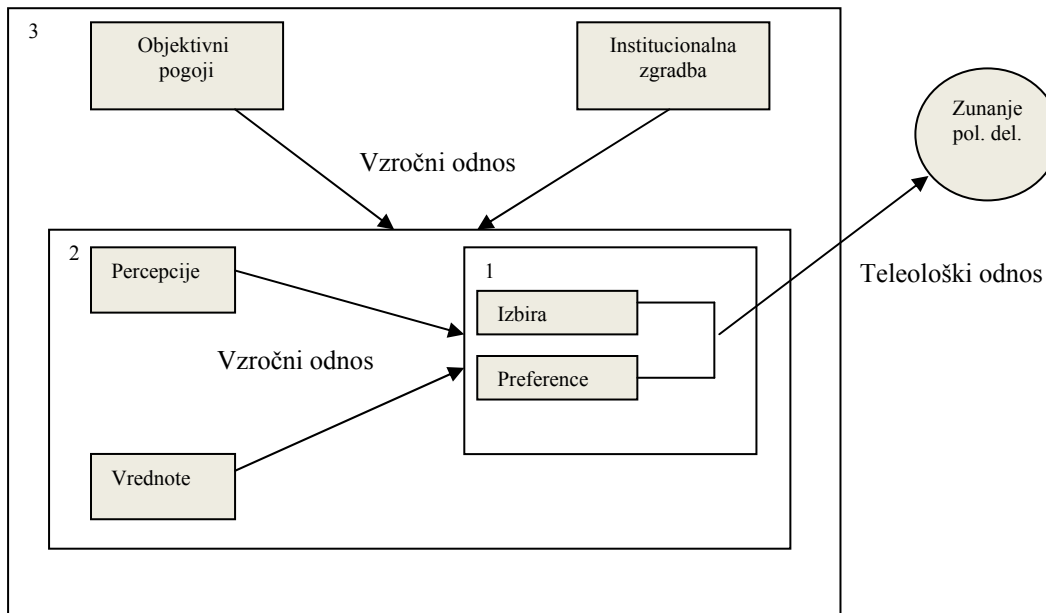
Agenti so entitete, ki so se sposobne odločati in delovati v vsakem danem kontekstu. Lahko so posamezniki ali skupine, lahko jih določajo zavedni nameni in vzorci obnašanja (Hill 2003, 27). Ampak agenti niso popolnoma svobodni, saj jih pogosto ovirajo številni dejavniki, nekateri so domači oz. notranji, drugi pa so sistemski in izvirajo iz nekaterih značilnosti mednarodnega sistema ali zunanjega okolja. Da bi razumeli, kako in zakaj se države obnašajo tako kot se, moramo najprej pogledati kontekst, v katerem delujejo, torej mednarodni sistem (Holsti 1995, 16). Glede na to, da agenti dosledno vplivajo na strukture, agente ne smemo obravnavati kot fiksne entitete s preciznimi, omejenimi in določenimi lastnostmi (Hill 2003, 26).

Carlsnaes (1992, 254) za preseganje dileme agent-struktura pri analizi zunanje politike predlaga uporabo tripartitnega pristopa s tremi analitičnimi ravnmi razlage: intencionalno, dispozicijsko in strukturno (glej skica 2.2). Strukturna raven obsega objektivne pogoje in institucionalno zgradbo agenta oz. države in vzročno vpliva na dispozicijsko raven, ki jo

⁶ V problematiki oz. dilemi agent-struktura avtorji za agenta uporabljajo različne izraze oz. pojmovanje in sicer agent (*agent*), akter (*actor*), delovanje (*agency*). Tako se npr: Hill (2003, 27) odloči za akterja, saj meni, da izraz agent nakazuje neko podrejeno vlogo do višje avtoritete in ga uporablja za birokratske entitete, ki so vsaj nominalno pod nadzorom primarnih političnih akterjev. McAnulla (2002, 271) pa govori o debati med delovanjem (*agency*) in strukturo, kjer delovanje opredeli kot namerno ali nenamerno sposobnost posameznika ali skupine vplivati na njihovo okolje.

opredeljujejo percepcije in vrednote, kar pa naprej vpliva na intencionalno raven, kjer so preference in izbira. Kombinacija vseh treh ravni pa tvori zunanjepolitično delovanje. Kot navaja Carlsnaes (1992, 255) je izvedljiva analiza po posameznih ravneh, lahko pa se analiza poglobi in doda še kavzalno opredelitev (npr: zakaj in kako se oblikujejo izbira in preference na intencionalni ravni).

Skica 2.2: Razlaga zunanjepolitičnega delovanja

1 – intencionalna raven; 2 – dispozicijska raven; 3 – strukturna raven

Vir: Carlsnaes (1992, 254)

Na problem ravni analize je v proučevanju mednarodnih odnosov opozoril že David Singer, ki je zatrjeval, da analiza poteka na dveh ravneh, in sicer na ravni enote in na ravni mednarodnega sistema. Hollis in Smith (1991, 7) sta osnovno debato o ravni analize od zgoraj navzdol (*top-down*) ali od spodaj navzgor (*bottom-up*) razširila na tri ravni. Prva oz. zgornja raven je debata med državami in mednarodnim sistemom, druga raven je debata med državo in birokracijo in tretja raven je debata med birokracijo in posameznikom (Hollis in Smith 1991, 9). Problem ravni analize znotraj vsake od teh dvojic agentov je v tem, ali je obnašanje spodnje ravni pogojeno z zgornjo ravno oziroma ali spodnja raven določa zgornjo. Na primeru prve ravni (mednarodni sistem - država) je to pri pristopu od spodaj navzgor proučevanje enote (države) in je mednarodni sistem samo vsota vsega, kar države delajo. V

pristopu od zgoraj navzdol pa se države obnašajo tako, kot to zahteva sistem, v katerem se nahajajo (Hollis in Smith 1991, 9).

Kot navaja Kajnc (2008, 76) v okviru teorij mednarodnih odnosov z vidika agent-struktura na eni strani naletimo na pristope, ki mednarodne odnose razlagajo preko delovanja držav in se ne spuščajo v kontekst, znotraj katerega se države obnašajo na način, kot se. Pri teh pristopih so predmet analize značilnosti odločevalcev in vedenjske implikacije notranjih značilnosti držav. Tako Morgenthau (1995) anarhijo v mednarodnih odnosih razlaga kot posledico specifične narave držav, Moravcsik (1993) pa vzroke išče v preferencah držav. Allison (1969) je načrtal tri konceptualne modele za razumevanje zunanjepolitičnih dejavnosti in odločitev: model racionalnega akterja, model organizacijskega procesa in model birokratske politike, ki so bili predhodno že obravnavani. Med akterske poskuse vzpostavitve zunanje politike lahko štejemo tudi AZP. Kot navaja Hudson (2005, 1), ta analiza temelji na argumentu, da vse, kar se zgodi med narodi in znotraj naroda, izvira iz človeških odločevalcev, ki delujejo bodisi posamično ali v skupini. AZP je pomembno prispevala k mednarodnim odnosom, ne samo teoretično, ampak tudi vsebinsko in metodološko, saj za osnovo vzame dejstvo, da je osnova za mednarodne odnose delovanje človeških odločevalcev, bodisi kot posameznikov, bodisi kot skupin. Teoretiki zunanjepolitične analize tako nacionalni interes, ki je koncept, ki leži v središču realistične teorije, bolj produktivno smatrajo kot interes različnih akterjev in prav tako ne predpostavljajo, da se bodo odločevalci obnašali racionalno (Hudson in Vore 1995, 211) in iščejo razlago, zakaj se v točno določenem trenutku posamezni odločevalci ali skupina odločevalcev odloči sprejeti konkretno zunanjepolitično odločitev (Hudson in Vore 1995, 229).

Na drugi strani pa so pristopi, ki dogajanja v mednarodnih odnosih razlagajo preko okolja, v katerem enote delujejo, torej preko struktur. Med te pristope štejemo neorealizem, kjer je anarhična struktura mednarodnega sistema tista, ki narekuje obnašanje držav, neoliberalistični institucionalizem, ki se osredotoča na pomen institucij za delovanje mednarodnega sistema in obnašanja držav v okviru tega sistema, v konstruktivizmu pa strukture predstavljajo ideje (Kajnc 2008, 76).

Kot navaja Sterling-Folker (2006a, 7) so se teoretiki mednarodnih odnosov zanašali na tri osnovne ravni: posameznik, nacionalna država in sistem. Raven posameznika je najbolj mikro, saj se vzročnost išče pri posameznikih, ki kreirajo zunanjo politiko, in pri psihologiji človeškega odločanja. Raven nacionalne države je srednja raven in vključuje raziskovanje vladnih struktur, politik birokracije, interesnih skupin, medijev, vpliva in drugih internih faktorjev, ki bi utegnili vplivati ali biti odgovorni za zunanjepolitično obnašanje nacionalne

države. Sistemska raven pa je najbolj makro in vključuje ne samo raziskovanje meddržavnih odnosov, ampak tudi faktorje okolja in strukturne faktorje, kot so geografija, relativna moč, ki bi lahko vplivali ali usmerjali obnašanje vseh nacionalnih držav. Tudi Holsti (1995, 16) se sprašuje, kaj naj uporabimo kot glavno enoto analize v mednarodni politiki, in navaja, da vsaka raven analize – individualna, državna, sistemska ali globalna, povzroča, da gledamo druge stvari. Zunanjepolitično obnašanje se smatra kot reakcija na zunanje okolje. Ravnotežje ali neravnotežje med vsemi enotami sistema in glavne značilnosti zunanjega okolja niso nič manj pomembne kot notranje lastnosti posamezne države (Holsti 1995, 17).

Na kakšen način bomo torej razložili določen politični učinek? Ali kot posledico namena in delovanja neposredno vključenih agentov ali v smislu strukture odnosov, ki ga sestavljajo ti agenti? Kaj predstavlja ustrežnejšo razlago? Obstajajo različni pristopi pri reševanju dileme agent-struktura in glavni so strukturalizem, intencionalizem in dialektični pristopi. Strukturalistično stališče v odnosu agent-struktura privilegira vlogo struktur nad vlogo agentov kot razlagalnih dejavnikov. Politične spremembe razlaga z razvojem in interakcijo struktur in meni, da struktura omejuje in determinira agente in ne išče razlage v motivaciji, namenih, strategijah in delovanju agentov (Hay 1995, 193–4). Strukturalizem je bil deležen številnih kritik, saj občasno v celoti ignorira delovanje agenta oz. posameznika in, kot navaja McAnulla (2002, 276), v celoti izloča možnosti, da bi agenti učinkovito delovali neodvisno od struktur. Intencionalizem pa se osredotoča na agente in dogodke razlaga z njihovimi namerami in akcijami. Če strukturalizmu lahko očitamo to, da lahko vse razloži, ne da bi upošteval agente, lahko intencionalizmu očitamo obratno, saj ne upošteva strukturnih omejitev in pri razumevanju političnih dogodkov upošteva samo motivacijo in namene agentov (Hay 1995, 196). Sodobni avtorji pa so poskušali najti razlago, ki bi poudarila tako strukturo kot agente in njuno vzajemno delovanje. Takšne pristope običajno označujemo kot dialektične, saj preprosto pomenijo, da agenti vplivajo na strukturo, hkrati pa tudi struktura vpliva na agente. McAnulla (2002, 279–91) navaja tri takšne dialektične pristope, in sicer teorijo strukturacije, strateško–relacijski pristop in morfološki cikel Margareth Archer. Glavni teoretik teorije strukturacije je Anthony Giddens, ki preferira idejo dvojnosti, v kateri struktura in agent nista dve ločeni enoti, ampak sta medsebojno odvisna in tesno povezana. Kot navaja McAnulla (2002, 279) teorija strukturacije v splošnem nudi uravnotežen model, v katerem struktura in agenti predstavljajo dve strani enega kovanca, vendar pa ima, kot navaja Hay (1995, 198), tudi svoje pomanjkljivosti, saj Giddensova definicija strukture kot "pravila in viri, ki se realizirajo v delovanju", ne pomeni to, kar pomeni v drugih konvencionalnih pristopih.

Drugo dialektično razumevanje odnosa med strukturo in agenti je strateško–relacijski pristop Haya (1995) in Jessopa, ki sta vzpostavila jasnejše razločevanje med strukturo in agenti. Obravnavata jih kot dva različna pojavi in vpeljeta koncept strategije, ki poveže strukturo in agente. Upoštevajoč omejitve in priložnosti, ki izhajajo iz strukture, agenta opredelita kot umeščenega akterja, ki deluje strateško znotraj strukturiranega družbenega konteksta (Hay 1995, 190). Poudarjata, da agenti oblikujejo strategije na podlagi delnega poznavanja struktur in da so sposobni z aktivnim procesom strateškega učenja spremeniti strukturne okoliščine, saj so reflektivni in v določeni meri sposobni preoblikovati svoje identitete in interese (McAnulla 2002, 281). Ta pristop poudarja pomembnost posledic delovanja agentov in vpliv ter učinek strateškega delovanja na strukturni kontekst, v katerem se določeno delovanje odvija (Hay 1995, 201).

Tretji dialektični model pa je morfološki model Margareth Archer, ki tako kot Hay in Jessop (in drugače kot Giddens), vztraja na ideji, da sta struktura in agent v resnici drugačna. Trdi, da potrebujemo zelo jasno analitično razlikovanje med strukturo in agenti, saj struktura deluje na določen način in agenti na drugačen način. Archerjeva meni, da je potrebno proučiti, kakšen odnos imata struktura in agent skozi čas, saj le na ta način lahko vzpostavimo medsebojni vpliv oz. dialektičen odnos med njima. Struktura nujno nastopi pred agenti in spremembe v strukturi nujno nastanejo pred akcijami agentov (McAnulla 2002, 285), saj imajo posamezniki svoje lastne značilnosti, kar pomeni, da agenti socialne strukture bolj ponovno vzpostavljajo ali jih spreminjajo, kot pa da jih oblikujejo. Archerjeva ta odnos med strukturo in agenti ponazori s tristopenjskim morfološkim ciklom.

Analiza zunanje politike temelji na prepričanju, da lahko obnašanje držav razumemo samo, če pogledamo dve interakciji, in sicer med njihovim mednarodnim položajem in njihovim domačim kontekstom, in med določenim problemom in procesom sprejemanja odločitev za rešitev tega problema (Hill 2003, 52). Spreminjajoča politika tako države kot mednarodnih odnosov pa sta prisilila zunanjepolitične akterje v številnih državah, da so preoblikovali svoje pristope, saj njihov občutek identitete kot tudi identitete njihovih državljanov ni več zaprt v paradigmo nacionalne države. Zato tudi ni niti možno niti zaželeno, da bi določene probleme, ki se pojavljajo v vsaki zunanji politiki, definirali samo v domačih pogojih, saj bo dana rešitev skoraj vedno vključevala spremembe v drugih državah ali v mednarodnem sistemu kot celoti (Hill 2003, 302). Politike držav so posledica dinamičnega procesa, v katerem tako agenti kot strukture skozi čas vzročno pogojujejo drug drugega in domače kot tudi mednarodne institucije so strukture, ki omejujejo in omogočajo zunanjepolitične akcije in so na vsak način rezultat človeških akterjev (Carlsnaes 1992, 267).

Po mnenju Wendta (1999, 137–8) je diskusija agent-struktura osrednji problem v družbeni in politični teoriji. Meni, da strukture dosežejo več, kakor samo omejujejo delovalce, saj tudi ustvarjajo ali vzpostavljajo identitete in interese delovalcev. Določajo ideje, norme in pravila, vsebujejo normativne in materialne elemente ter imajo vpliv, ki se ga ne da zreducirati na delovalce in njihove interakcije. Wendt (v Jackson 2006, 140) poudarja, da problem agent-struktura izhaja iz dveh vsakdanjih resnic o družbenem življenju, in sicer da ljudje in njihove organizacije delujejo z namenom in vplivajo na rezultate s svojim delovanjem, in da je družba sestavljena iz družbenih odnosov, ki so sestavni del interakcij med temi agenti z nameni. Obstajajo trije načini, in sicer agenti vzpostavijo strukturo in potem ta struktura vpliva na njihove prihodnje odločitve, drugi način je, da strukturno in aktersko dimenzijo določene situacije konceptualno izoliramo, kljub temu da v praksi delujeta skupaj, in zadnji način, da tako agenti kot strukture nastanejo iz družbene mreže in socialnih odnosov (Jackson 2006, 141).

Kot je razvidno iz pregleda vseh teorij in pristopov proučevanja zunanje politike, je dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje in izvajanje zunanje politike, veliko. Nekateri od teh se osredotočajo na določen vidik zunanje politike, drugi pa proučujejo vplive posameznih dejavnikov. Namen tega poglavja ni bila zgolj razlaga vseh omenjenih pristopov, ampak dejstvo, da je za razumevanje in ustrezno analizo teme tega magistrskega dela, potrebno nekatera od zgoraj omenjenih teoretičnih izhodišč vsaj delno uporabiti pri naši analizi.

Če se najprej ozremo na predstavljene pristope v okviru AZP, lahko ugotovimo, da so uporabni za analizo posameznega vidika zunanje politike. Bodisi za analizo zunanjepolitičnega odločanja, bodisi pri iskanju podobnosti in razlik v zunanjepolitičnem obnašanju posameznih držav ali pri ugotavljanju zunanjepolitičnega konteksta, pri čemer je poudarek na psihološkem, družbenem in političnem kontekstu posameznika, ki sprejema odločitve. Ker pa je namen pričujočega dela iskati vzroke za spremembo grške zunanje politike in bom pri tem upoštevala tako zunanjepolitično obnašanje Grčije kot tudi zunanjepolitični kontekst, v katerem je grški politični vrh sprejel zunanjepolitične odločitve, kot tudi ostale vidike zunanje politike, mi nobeden od teh pristopov sam po sebi ne more nuditi ustreznega teoretskega okvira za mojo analizo, saj zunanjo politiko obravnavajo preozko in jih zanima le en vidik le-te.

Poleg AZP in njenih pristopov pa v magistrskem delu kot drugo, metateoretsko ločnico za razumevanje in obravnavo različnih smeri proučevanja zunanje politike, obravnavam tudi ontološko razlikovanje med holizmom in individualizmom ter epistemološko razločevanje med razumevanjem in pojasnjevanjem. Kot je razvidno iz skice 2.1, se teorije, ki

dajejo prednost strukturnemu okolju države, nahajajo na holističnem koncu dometa vzročnih teorij, medtem ko so teorije, ki smatrajo akterja za glavno avtoriteto, na individualističnem koncu dometa teorij pri iskanju razumevanja.

Holistična in individualistična perspektiva se nanašata na problem agent-struktura, ki je bil v tem poglavju tudi predstavljen. Za odgovor na vprašanje, kaj je povzročilo določen politični učinek oz. v našem primeru spremembo zunanje politike Grčije, se moramo vprašati, ali je le-ta posledica delovanja vključenih agentov ali strukture. Predstavljeni so bili različni pristopi pri reševanju dileme agent-struktura, strukturalizem privilegira vlogo struktur nad vlogo agentov, intencionalizem pa se osredotoča na agente in dogodke razlaga z njihovimi namerami in akcijami. Glede na to, da v magistrskem delu izhajam iz predpostavke o medsebojni odvisnosti in vplivanju agenta in struktur in priznavam relevantnost obeh za razumevanje spremembe grške zunanje politike, ta dva modela nista ustrezna za mojo analizo zunanje politike. Predpostavljam namreč, da sta oba, tako agent (Grčija in njen politični vrh) kot struktura (mednarodni sistem oz. spremembe v njem) vplivala na spremembo grške zunanje politike do turškega približevanja EU in da je bila sprememba zunanje politike posledica relativne pomembnosti in vplivanja tako strukturnih dejavnikov kot tudi dejavnikov vezanih na posamezne agente. S tem namenom so bili predstavljeni dialektični pristopi, ki na različne načine predpostavljajo, da agenti vplivajo na strukturo, ampak da tudi struktura vpliva na agente. Vsak od teh pristopov ima določene omejitve, ključen problem je namreč v opredelitvi in konceptualizaciji agenta in strukture, ki bi omogočala analiziranje medsebojnih vzročno-posledičnih povezav med obema komponentama in s tem zajela tako vpliv agenta na strukturo kot tudi obratno (Friedman in Starr v Rus 2010, 50).

Temu cilju se je glede na temo naloge še najbolj približal Carlsnaes (1992, 254), ki za preseganje dileme agent–struktura pri analizi zunanje politike predlaga uporabo tripartitnega pristopa s tremi analitičnimi ravnmi razlage (skica 2.2). Če ga apliciramo na temo naše naloge, strukturna raven (objektivni pogoji in institucionalna zgradba Grčije) vzročno vpliva na dispozicijsko raven (percepcije in vrednote grškega političnega vrha), kar pa naprej vpliva na intencionalno raven, kjer pa so preference in končna izbira zunanje politike. Kombinacija vseh teh treh ravni tvori grško zunanjepolitično ravnanje in sprejemanje zunanjepolitičnih odločitev.

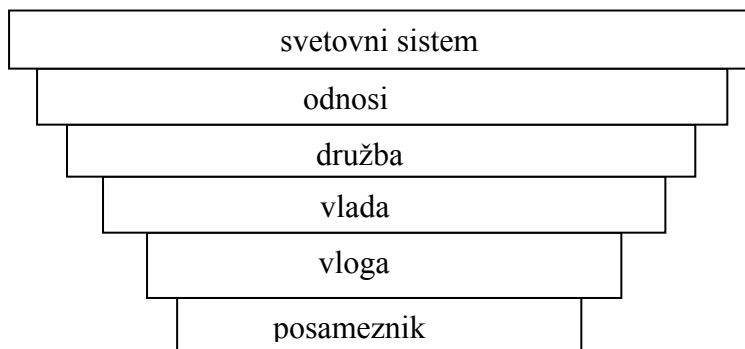
3 ODLOČANJE V ZUNANJI POLITIKI

Podobno kot pojem zunanje politike tudi zunanjepolitično odločanje avtorji različno opredeljujejo. Tako Petrič (2010, 222) navaja, da je odločanje o zunanji politiki stalen, dinamičen proces, ki je tako rekoč hkratno odločanje o več, med seboj povezanih ali pa tudi nepovezanih zadevah. Odločitve utegnejo povzročiti številne posledice, od katerih je mnoge težko ali nemogoče vnaprej predvideti. V odločanje je vpleten neposredno ali posredno širši krog akterjev, od državnih, poklicnih, do raznih skupin pritiskov in številnih posameznikov na ustreznih položajih. V procesu odločanja tisti, ki odločajo, izhajajo praviloma iz osebnega razumevanja položaja ter iz potreb in interesov države. Pri odločitvi je odločilen nabor informacij, ciljev in razpoložljivih sredstev. Postopek sprejemanja odločitev je odvisen od narave političnega sistema, od pomena in narave odločitve, pa tudi od nujnosti odločitve. Holsti (1995, 281) pa zunanjepolitično odločanje razume kot proces, v katerem odločevalci obravnavajo relevantne pogoje zunanjega in notranjega/domačega okolja, ki ponujajo tako priložnosti kot omejitve, tako kot situacije, ki zahtevajo določen odziv ali iniciativo.

3.1 Vplivi na zunanjepolitično odločanje

Russett in Starr (1996, 73–4) kot odgovor na uganko raznolikega ravnanja držav v različnih trenutkih ali različnih okoliščinah predlagata razločevanje ravni analize. Te ravni zajemajo enote, katerih ravnanje skušamo opisati, napovedati ali razložiti, prav tako pa tudi enote, katerih vpliv na posamezne odločevalce raziskujemo. To pomeni, da se raven lahko nanaša na delovalce same, države ali posameznike, katerih dejanje skušamo razložiti, ali na različne vrste vplivov na te delovalce. Russett in Starr (1996, 76–7) sta že omenjeni Singerjevi ravni analize nadalje razvila in zasnovala novo shemo, ki vzpostavlja šest ravni, in sicer: 1. posamezni odločevalci in njihove značilnosti, 2. vloge, ki jih zavzemajo, 3. struktura vlade, znotraj katere delujejo, 4. družba, ki ji vladajo, in znotraj katere živijo, 5. spleti odnosov, ki obstajajo med nacionalno državo odločevalcev in drugimi mednarodnimi dejavniki, in 6. svetovni sistem (Russett in Starr 1996, 76–7) (glej skico 3.1).

Skica 3.1: Ravni analize v svetovni politiki

Vir: Russett in Starr (1996, 77)

Russett in Starr (1996, 77–81) podrobneje analizirata vse navedene ravni in navajata, da na mikro ravni analize nastopajo posamezni odločevalci in razlage na tej ravni morajo vzpostaviti razmerje med razlikami v značilnostih odločevalcev in razlikami v odločitvah, ki jih sprejemajo. Naslednja raven je vloga odločevalcev in razmerja med posameznimi odločevalci so močno pod vplivom posameznikovih vlog, saj je odločevalec, ki ravna v imenu neke organizacije, podvržen številnim pritiskom in omejitvam. Naslednji sklop vplivov na odločitve določa struktura vlade ali organizacije, v kateri odločevalci delujejo, saj bo demokratična vlada s pogostimi in tekmovalnimi volitvami predstavljala drugačen sklop priložnosti in zamejitev za odločevalce kot pa avtoritarna vlada (Russett in Starr 1996, 78). Tudi značilnosti družbe kot celote vplivajo na odločitve ali jih pogojujejo, saj vlade bogatih držav razpolagajo z veliko več materialnimi sredstvi kakor vlade revnih držav. Na medsebojna ravnanja dveh držav učinkuje odnos med njima, ta pa je odvisen od značilnosti obeh držav. Kot zadnjo raven pa moramo proučiti še širši svetovni sistem, v katerem mora odločevalec delovati in pri tem upoštevati tako število velesil, stopnjo tehnološkega napredka in stopnje hierarhije sistema.

Teoretiki, ki se ukvarjajo z odločanjem v zunanji politiki, večinoma ločijo vplive, ki prihajajo iz mednarodnega okolja, in vplive iz same države, za katere zunanjo politiko gre. Kot navaja Benko (1997, 227) je za analizo konkretne zunanje politike potrebno dvoje, in sicer ugotoviti družbene, ekonomske, politične in druge značilnosti neke države, posebno glede na smeri in možnosti njihovega prevajanja v zunanjepolitično dejavnost, in ugotoviti tako makro kot mikro značilnosti mednarodnega sistema (Benko, 1997, 228). Benko (1997, 229) tako meni, da je za zunanjo politiko neke države in za potrebe njene analize potrebno raziskati med v državi organizirano družbo – nacionalnim družbenih prostorom – in

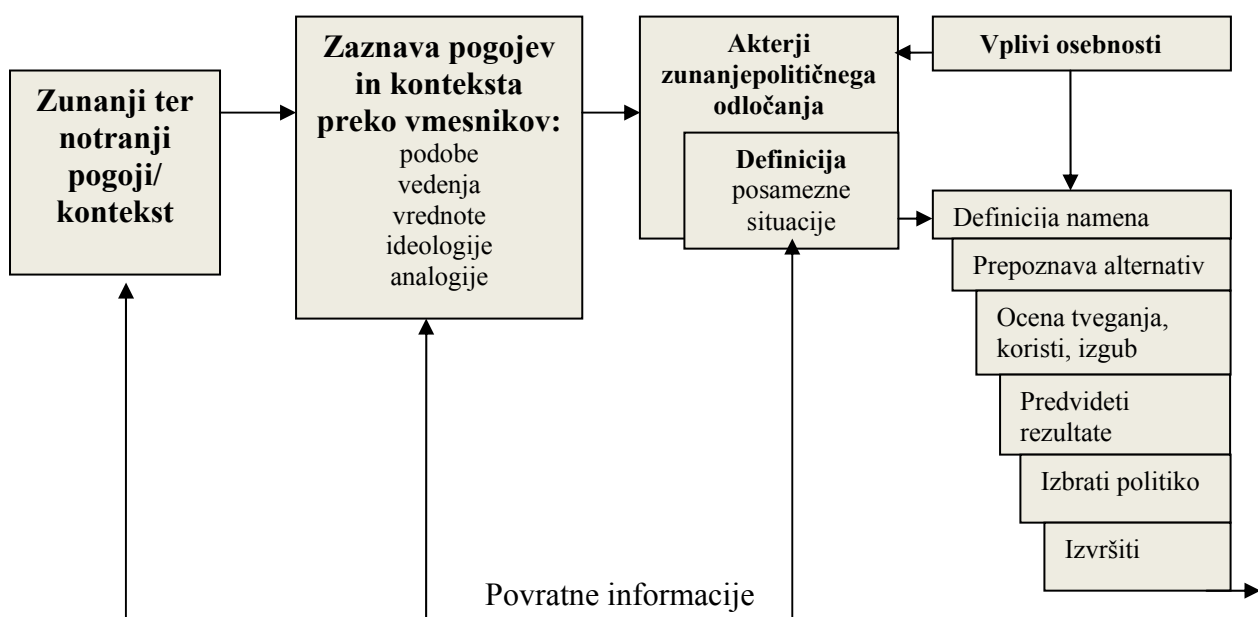
mednarodnim okoljem. Nacionalni družbeni prostor opredeljujejo naslednji dejavniki, ki jih razume kot notranje okolje zunanje politike, in sicer: družba z območjem; prebivalstvo; struktura družbe; zgodovinski spomin; narodna integracija; ekonomski faktorji; kulturni, zdravstveni, prosvetni faktorji; prevajanje družbenih odnosov v politiko; formuliranje, vodenje in uresničevanje zunanje politike; tipi zunanjepolitičnih odločitev in vojaški dejavnik: izdatki za obrambo v odstotkih družbenega proizvoda (Benko 1997, 233–5). Vprašanje determinant zunanje politike, ki izhajajo iz mednarodnega prostora, je v bistvu vprašanje značilnosti določenega mednarodnega sistema, ki jih Benko (1995, 236) obravnava z naslednjimi kazalci: tipi držav; tipi obnašanja držav; dejavniki združevanja in dejavniki razdruževanja; komunikacija in simbolni tokovi v mednarodni skupnosti; pomen ekonomije in dejavnika politike v mednarodnih odnosih; moč transnacionalnih procesov in subjektov; vloga mednarodnega prava in vloga mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij. Okolje mednarodne skupnosti vpliva na zunanjo politiko sleherne države kot neke vrste popravek za določanje ciljev zunanje politike, odnosi in procesi znotraj tega okolja pa vplivajo tudi povratno na notranjo politiko in notranje družbene odnose. Nemogoče si je torej zamisliti, da pojavi in procesi v mednarodni skupnosti ne bi vplivali na notranji razvoj posameznih držav. Zato moramo v okoliščinah tolikšne stopnje medsebojne odvisnosti v današnjem svetu sprejeti trditev, da je tudi notranja politika nadaljevanje zunanje, dasi je prav, če pri tem opozorimo na dolgoročnost vplivanja zunanje politike na notranjo ali na to, da ta vplivanja najpogosteje niso niti neposredna niti samodejna (Benko 1997, 227).

Holsti (1995, 252–5) navaja, da vlade delujejo v zelo kompleksnem zunanjem in notranjem okolju, ki za odločevalce predstavlja tako omejitve kot priložnosti in odločevalci morajo pri sprejemanju odločitev stalno ščititi in uveljavljati nacionalne interese. Holsti torej tako kot Benko loči med zunanjim okoljem, to so vsi pogoji in politike drugih držav, ki vplivajo na odločitve v določeni državi, in med notranjim okoljem. Navaja pet dejavnikov zunanjega okolja. Kot prvo navaja strukturo mednarodne skupnosti in pri tem opozarja, da struktura moči v mednarodni skupnosti poveča ali zmanjša spekter zunanjepolitičnih strategij, ki so na voljo številnim članicam te skupnosti. Drugi dejavnik zunanjega okolja je struktura svetovne ekonomije, saj imata trend in razvoj svetovne ekonomije tako strukturen kot tudi neposreden vpliv na politiko blaginje različnih držav. Naslednji dejavnik so dejanja in politike drugih držav v mednarodni skupnosti. Veliko vlad se večinoma odziva samo na akcije in politike tistih držav, za katere smatrajo, da imajo vpliv na interese, načela in preference konkretne države. Globalni in regionalni problemi, ki izvirajo iz zasebnega sektorja, so naslednji dejavnik in Holsti opozarja, da vsakodnevne aktivnosti posameznikov za

zadovoljevanje njihovih zasebnih namenov, lahko postanejo zunanjepolitični problem za večino vlad. Kot zadnji dejavnik pa navaja mednarodno pravo ter svetovno javno mnenje. Dejavniki zunanjega okolja vplivajo na notranje okolje, kjer pa Holsti (1995, 255–67) izpostavi socialnoekonomske in varnostne potrebe, ki so povezane z dejavniki kot so geografske in topografske značilnosti države in nacionalni viri. Nadalje navaja še strukturo državne ureditve, javno mnenje, interesne skupine ter politične stranke in učinkovitost državne birokracije. Zunanji oz. sistemski dejavniki vplivajo na domači/notranji kontekst in obratno, obe okolji oz. njuni dejavniki pa so osnova procesu zunanjepolitičnega odločanja. Ko pride do nekega zunanjepolitičnega dejanja, le-to iz mednarodnega okolja prinese povratno informacijo in potem lahko vpliva tako na proces zunanjepolitičnega odločanja kot tudi na zunanje dejavnike in dejavnike notranjega okolja.

Holsti (1995, 281) zgornje ugotovitve o notranjem in zunanjem okolju in njunem medsebojnem vplivanju dopolni s skico o procesu zunanjepolitičnega odločanja (glej skico 3.2), ki ga razume kot proces, v katerem odločevalci obravnavajo relevantne pogoje zunanjega in notranjega/domačega okolja, ki ponujajo tako priložnosti kot omejitve, tako kot situacije, ki zahtevajo določen odziv ali iniciativo. Vendar pa na to, kako odločevalci definirajo to situacijo, vpliva več dejavnikov: osebne lastnosti sodelujočih, dostopnost in kvaliteta informacij in drugi. Ko je odločitev enkrat sprejeta in realizirana, bo prišlo do odzivov tako iz zunanjega kot notranjega okolja in do spremembe politike bo bodisi prišlo ali ne.

Skica 3.2: Model – proces zunanjepolitičnega odločanja

Vir: Holsti (1995, 282)

Morgenthau (1995, 207–55) pa loči med dvema skupinama faktorjev, in sicer tistimi, ki so razmeroma stabilni (geografija, naravna bogastva, industrijska zmogljivost, vojaška pripravljenost in število prebivalstva), in tistimi, ki se stalno spreminjajo (nacionalni značaj, nacionalna morala in kvaliteta diplomacije ter vlade). Raziskava teh elementov naj bi omogočila spoznanja o tem, koliko bo neki državi uspelo uresničevati zastavljene cilje in kakšne smeri bo ubrala v zunanji politiki.

Petrič (2010, 221) vplive na odločanje o zunanji politiki deli na tiste, ki izvirajo iz mednarodnega okolja (eksogene), in tiste, ki izvirajo iz države same (endogene). Zlasti endogene omejitve zunanje politike neposredno vplivajo na odločanje o zunanji politiki in na tiste osebe, ki o njej odločajo, in so prisotne v sami državi, za katero gre. Če delujejo eksogene omejitve pretežno posredno (zunanja politika jih mora upoštevati pri opredeljevanju ciljev, izbiri sredstev in ukrepov), potem velja poudariti, da notranje, endogene omejitve zunanjo politiko v veliki meri neposredno opredeljujejo. Endogene omejitve zunanje politike so objektivna dejstva, ki prav to državo karakterizirajo. To so najprej njene kvantitativne značilnosti, velikost ozemlja, prebivalstvo, lega, naravni viri (Petrič 2010, 224). Pri ozemlju ima velik vpliv kakovost ozemlja, saj bo morala država, ki je brez najpomembnejših surovin, to vedno upoštevati pri svojih zunanjepolitičnih odločitvah. Številčnost, sestava prebivalstva, njegova enovitost ali raznolikost, bodisi po narodnosti, veri, jeziku so pomembne sestavine moči in neposredno ali posredno vplivajo na zunanjo politiko preko lobiranja različnih skupin prebivalstva. Vpliv prebivalstva na zunanjo politiko se v veliki meri udejanja skozi javno mnenje, ki zunanji politiki pogosto narekuje ali preprečuje določene zunanjepolitične odločitve ali usmeritve. Med pomembne endogene dejavnike zunanje politike Petrič (2010, 225) šteje tudi medije, nevladne organizacije, politične stranke in parlamentarno opozicijo. Vpliv na zunanjo politiko in odločanje o njej ima tudi struktura organov, ki o zunanji politiki odločajo, in razmerja med njimi, kvaliteta birokratskega aparata in tudi kontinuiteta ter način odločanja. Temu Petrič doda še osebne kvalitete voditeljev, tistih, ki imajo glavni, odločilni vpliv pri sprejemanju zunanjepolitičnih odločitev. K endogenim omejitvam zunanje politike prišteva še 'predhodne odločitve' o kakem zunanjepolitičnem vprašanju. Resno endogeno omejitev zunanje politike lahko pomeni tudi splošna slaba podoba države, njen slab ugled, njena neverdostojnost (Petrič 2010, 226–7).

Tudi Rosenau (v Petrič 2010, 221) loči med zunanjsimi faktorji in faktorji internega značaja. Zunanji faktorji prihajajo od zunaj, iz mednarodne skupnosti, tako npr. zastraševanje in oporekanje, spremembe pri sodelovanju, procesi integracije in dezintegracije. Sem uvršča tudi faktorje, ki sicer delujejo v državi, so pa izven kroga tistih, ki sprejemajo odločitve o

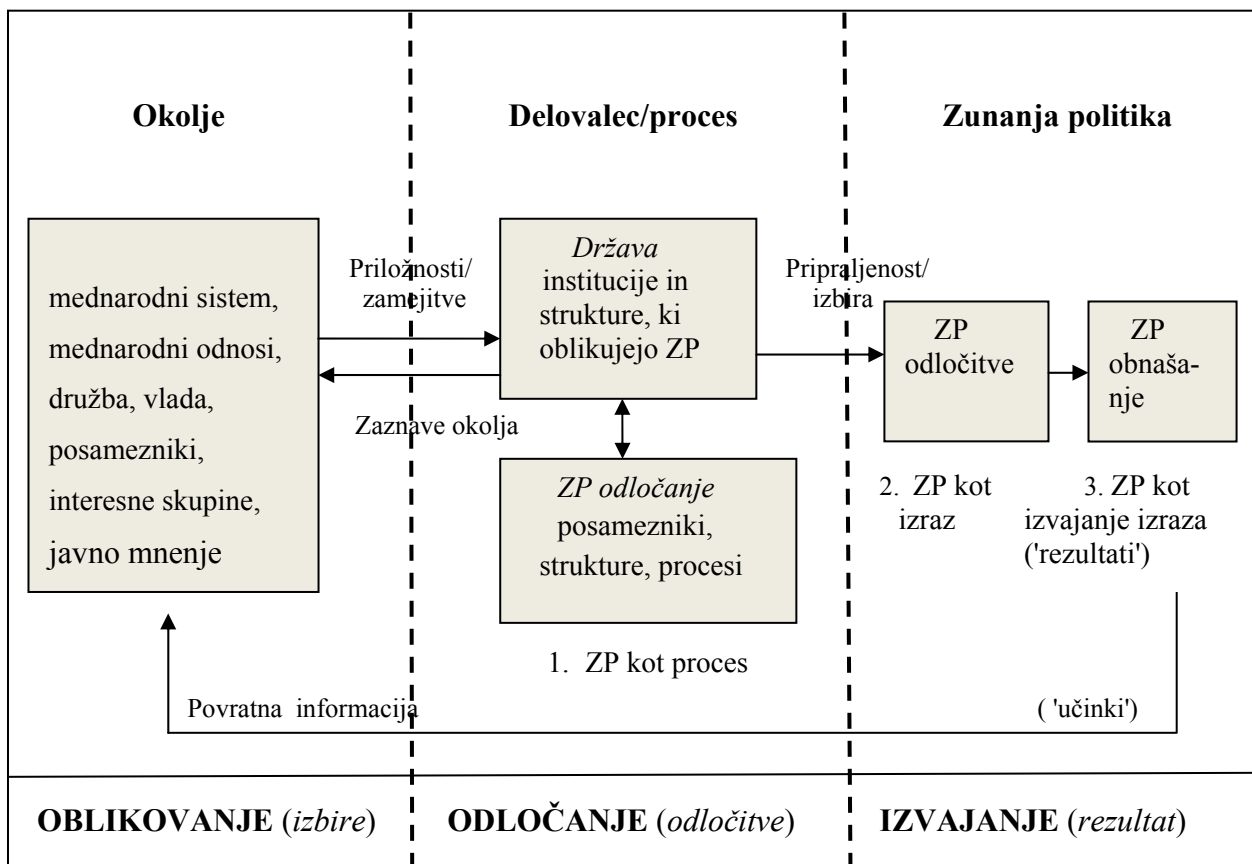
zunanji politiki. Med notranjimi faktorji pa Rosenau omenja kvaliteto, izkušnost in usposobljenosti tistih, ki odločajo, strukturo organov odločanja, družbene vidike, kot so temeljne družbene vrednote, raven gospodarskega razvoja, stopnjo družbene integriranosti in seveda faktorje, kot so geografske danosti, stabilnost vlade in države.

Vukadinović (v Petrič 2010, 220) pa loči med subjektivnimi in objektivnimi faktorji, ki vplivajo na določitev zunanjepolitičnih ciljev. Kot subjektivne faktorje opredeli tiste, ki so neposredno povezani z osebami, ki odločitve sprejemajo (subjektivne predstave, pogledi in vrednote, intelektualne in karakterne sposobnosti oseb, ki odločajo). Objektivni faktorji vplivanja na zunanjo politiko in določanje njenih ciljev pa so tisti, ki bodisi kot vplivi iz mednarodnega okolja ali iz lastne države posredno ali neposredno vplivajo na sprejemanje odločitev (javno mnenje, skupine pritiska, položaj v mednarodni skupnosti, odnosi s sosedi, njena stopnja razvitosti).

3.2 Zunanjepolitični proces

Dejavnikov, ki vplivajo na zunanjo politiko, je zelo veliko, potrebno pa je ugotoviti, kako vplivajo nanjo in ugotoviti vzročno-posledične povezave v procesu oblikovanja zunanje politike. Bučar (2001, 143) je vzpostavil konceptualni model razumevanja zunanje politike, kjer loči štiri faze zunanjepolitičnega procesa, in sicer prizadevanja, zaključek (načrtovanje), rezultat (izvajanje) in učinek. Russett in Starr (1996, 281) sta vzpostavila model zunanjepolitičnega procesa, podobno zunanjepolitični proces opredeljuje tudi Bojinović Fenko (2009, 69), Rus (2010, 25) pa je omenjene modele združil v model zunanjepolitičnega procesa, ki je prikazan v skici 3.3.

Skica 3.3: Model zunanjepolitičnega procesa

Vir: Rus (2010, 25)

Russett in Starr (1996, 281) v svojem modelu zunanjepolitični proces začenjata s formulacijo zunanjepolitičnih ciljev in ga nadaljujeta kot poskus oblikovalcev politike, da bi te cilje prilagodili domačemu in mednarodnemu okolju. Zgornji model tako predstavlja model okolja, ki zastavlja zunanjo politiko kot proces, izraz, rezultat in kot učinek ter pri tem upošteva notranje in zunanje dejavnike. Bojinović Fenko (2009, 69) pa poudarja, da skica prikazuje stalno odvijanje faz zunanjepolitičnega procesa, kjer je pomemben preplet izvajanja in oblikovanja politike (povratna informacija) v stalnem procesu odločanja v vseh fazah; tako o izbirah, kot o dejanskih odločitvah, kako izbrane cilje izvesti, ter o dejanski izvedbi (izrazu), pomemben pa je tudi učinek, ki ga v zunanjepolitični proces 'vrne' mednarodna skupnost oziroma njeni odzivi.

Tisti, ki odločajo o zunanji politiki, torej niso 'svobodni'. Soočeni so z omejitvami, tistimi, ki prihajajo iz mednarodnega okolja, in tistimi, ki obstajajo znotraj lastne države. Zlasti pri določanju ciljev zunanje politike in pri izbiri sredstev za uresničitev postavljenih ciljev je potrebno poznati različne omejitve in jih upoštevati. Določanje ciljev zunanje

politike, ocena možnosti njihove uresničljivosti glede na stvaren mednarodni položaj in glede na položaj v državi ter glede na sredstva, ki so razpoložljiva in primerna, je bistvo zunanjepolitičnega odločanja (Petrič 2010, 228).

Za analizo zunanje politike, njene določitve in uresničevanja je pomembno vprašanje zveze med cilji, oblikami in viri, ki povzročajo in napajajo akcije. Oblike zunanjepolitičnih akcij so delno opredeljene od ciljev, ki jih skuša doseči kakšna v državi organizirana družba, delno od virov, ki so jim na voljo (Benko 1997, 239). Podobno kot Benko, tudi Holsti (1995) in Russett in Starr (1996) zunanjo politiko razumejo preko vzajemnega vplivanja med idejami, cilji in sredstvi. Kot navaja Kajnc (2006, 86) so ideje, norme in vrednote nekega subjekta tisto izhodišče, na katerem so osnovani interesi in strateški cilji subjekta, in omejujejo izbiro sredstev pri zunanjepolitičnih akcijah. Norme kot intersubjektiven izraz idej in strategije ter sredstva kot elementi analize zunanje politike tako med seboj tvorijo vzročno-posledično povezavo. V klasičnem modelu je uresničevanje strateških ciljev in uporaba sredstev zunanje politike za njihovo uresničevanje ciljno usmerjeno delovanje zunanje politike.

3.3 Cilji zunanje politike

Cilji zunanje politike so bili predmet širokega proučevanja in klasificirani so bili na številne načine. Mir, varnost, moč in razvoj so bili opredeljeni kot dolgoročni cilji in na ta način ločeni od kratkoročnih ciljev. Podobna delitev je bila opravljena med splošnimi in specifičnimi cilji, absolutnimi in relativnimi, humanitarnimi in nacionalnimi. Vendar pa Rosenau (1961, 141) meni, da nobena od teh delitev ni popolnoma zadostna. Tudi če bi našli zadovoljivi model zunanjepolitičnih ciljev, bi še vedno ostal problem razlikovanja med cilji in sredstvi, saj na vsak cilj lahko gledamo kot na sredstvo za dosego drugega cilja in kratkoročni cilji so sredstva za realizacijo dolgoročnih ciljev. Aron (1966, 73) pa kot primarni cilj definira varnost, sledi moč in slava oz. vpliv, vendar pa naj bi bila slava lahko samo drugi vidik moči in tako definira samo dva cilja, varnost in moč. Tudi Deutsch (1968, 170) za najširši in najbolj pogost cilj držav pri izvajanju zunanje politike smatra varnost, v kateri lahko države uživajo tudi ostale vrednote, kot so bogastvo, blagostanje in drugo. Ohranitev varnosti pomeni nadzorovati in organizirati moč in imeti sposobnost vplivati na razporeditev drugih vrednot in zasledovanje številnih ciljev.

Holsti (1995, 84) našteje štiri cilje, ki so skupni vsem sodobnim državam: varnost, avtonomija, blaginja in status oz. prestiž, vendar pa ne dajejo vse države vsem ciljem enake

prioritete ob istem času. Pri iskanju nacionalne varnosti vse države (razen redkih izjem) vzdržujejo vojaške sile. Vlade lahko povečajo svojo varnost s tem, da zmanjšajo ranljivost in/ali zmanjšajo grožnjo s strani enega ali več nasprotnikov. To vključuje mešanico vojaških ukrepov (zmanjšanje ranljivosti) in določenih politik do drugih držav (zmanjšanje groženj). Najbolj pogoste varnostne politike, ki poudarjajo zmanjšanje groženj, so: izolacija, samozadostnost, nevtralnost ali neuvrščenost in strategija oblikovanja zavezništev z drugimi državami (Holsti 1995, 84–95). Avtonomija je sposobnost oblikovanja in izvajanja notranjih in zunanjih politik v skladu s prioritetaми določene vlade in je sposobnost obraniti se pred vplivi, prisilo in vladavino drugih (Holsti 1995, 96). V dvajsetem stoletju je postalo pogosto pričakovanje, da je poleg varnosti glavna naloga države zagotoviti svojim državljanom socialne storitve in promovirati gospodarsko rast in učinkovitost oz. zagotoviti blaginjo (Holsti 1995, 97). Vodilna vloga v znanosti in tehnologiji je v današnjem času v veliki meri postala pomembna baza za nacionalni status in prestiž. Poleg ciljev zunanja politika vključuje tudi akcije, ki so v bistvu oblika komunikacije, katere namen je spremeniti ali ohraniti pristop ali obnašanje tistih, od katerih je uspeh oz. dosega določenega cilja odvisna (Holsti 1995, 117). Država torej vpliva na drugo državo in vpliv je v bistvu sredstvo za dosego cilja in države ga uporabljajo predvsem za dosego ali obrambo ciljev, kot so prestiž, ozemlje, surovine, varnost.

Zunanjepolitične akcije in cilji so oblikovani z namenom, da ohranijo ali spremenijo trenutni cilj, pogoj ali delovanje v zunanjem okolju. Medtem ko so nekatere politike oblikovane z namenom, da spremenijo pogoje v zunanjem svetu, pa je večina oblikovana z namenom promocije nekega svojega domačega cilja (Holsti 1995, 250). Če je realizacija ciljev, kot so varnost, blaginja, avtonomija in prestiž, odvisna od politik in akcij drugih držav, potem to lahko postanejo zunanjepolitični problemi (Holsti 1995, 255).

Zunanji oz. sistemski pogoji in narava domačega političnega okolja predstavljajo kontekst, v katerem se oblikujejo zunanjepolitični cilji in akcije. Določene domače in zunanje značilnosti nudijo spodbudo za zunanjepolitično akcijo in ustvarijo različne možnosti izbire. Kako odločevalci definirajo zunanjo situacijo in kako v končni fazi definirajo svoje nacionalne interese in načine delovanja, je odvisno od vrednot, pristopov, ideologij in tudi številnih drugih dejavnikov. Na odziv na določeno situacijo lahko vplivajo osebne lastnosti in politične potrebe vodilnih vladnih uradnikov. Relativni pomen teh dejavnikov je različen od situacije do situacije. Stopnja grožnje, nujnost problema, čas, ki je na razpolago za sprejem odločitve, številne vladne karakteristike, bodo v veliki meri določale, kakšna odločitev bo sprejeta in na kakšen način (Holsti 1995, 285). Tudi Šabič (2002, 3), sicer na

primeru majhnih držav, poudarja, da je to, kako države uporabljajo svoje vire in zmožnosti pri doseganju svojih ciljev, odvisno od številnih notranjih in zunanjih dejavnikov, npr. vloge državne birokracije ali namer drugih akterjev. Obenem poudarja tudi pomen javnega mnenja za državne odločevalce in pomembnost osebnosti in njihovih individualnih kvalitete. Osebna poznanstva in način prepričevanja sicer ne igrajo odločilne vloge, vendar pa se lahko izkažejo za pomembne pri podpiranju ali oviranju sprejetja določene odločitve, saj so spretni in iznajdljivi posamezniki lahko zelo pomembni pri doseganju ciljev v mednarodnem okolju (Šabič 2002, 17).

Vse države iščejo varnost, avtonomijo, blaginjo in prestiž, ki jim določajo različne prioritete, kar je odvisno od številnih zunanjih okoliščin in domačih oz. notranjih pritiskov. Poleg teh univerzalnih ciljev pa so velike razlike v ambicijah, prizadevanjih in interesih posameznih vlad. Holsti (v Russett in Starr 1996, 284) je predstavil možno shemo za klasificiranje ciljev držav z uporabo treh meril, vrednost, ki jo sedanji odločevalci pripisujejo cilju, čas, ki je potreben za doseg cilja, ter vrste zahtev, ki jih cilj zastavlja drugim mednarodnim delovalcem. Na ta način je vzpostavil tri kategorije: bistveni cilji, srednjeročni cilji in dolgoročni cilji. Izbira ciljev se ne izvede samo z vidika prioritete, ampak tudi z vidika izbire sredstev za njihovo doseg.

Snyder, Bruck in Sapin (v Russett in Starr 1996, 283) so cilje zunanje politike opredelili kot podobo prihodnjega stanja stvari in prihodnjih pogojev, ki jih skušajo uresničiti vlade s posameznimi oblikovalci politike tako, da uporabljajo vpliv navzven ter spreminjajo ali vzdržujejo ravnanje drugih držav. Cilji so lahko zelo, pa tudi veliko manj konkretni. Nekateri cilji, običajno geopolitični, ostajajo stalni v daljših časovnih obdobjih, spet drugi cilji so prehodni in se pogosto spreminjajo iz meseca v mesec. Za Morgenthau (1995, 689) je cilj zunanje politike relativen in pogojen in pomeni pridobiti, ne pa zlomiti volje druge strani, kolikor je to potrebno, da se zavarujejo lastni interesi, ne da bi pri tem škodili interesom nasprotne strani. Tudi metode zunanje politike so relativne in pogojne. Napredovati, ne da bi rušili ovire na poti, ampak da bi se pred njimi umaknili, jih obšli, jih počasi omehčali s sredstvi prepričevanja, pogajanja in pritiska.

Za zunanjepolitične odločevalce so cilji mnogoteri, kompleksni in kot navaja Holsti (1995, 15) lahko ti cilji na nacionalni ravni vključujejo večje bogastvo, prestiž, manjšo brezposelnost in drugo, na mednarodni ravni pa predsedniki vlad lahko iščejo regionalno hegemonijo, ozemeljsko širitev, status. Pri ugotavljanju ciljev zunanje politike je pomembno tudi opredeliti interese, vendar pa ideja nacionalnega interesa ni primerna kot vodilo za zunanjepolitične cilje, saj se odločevalec ne bo opredelil proti interesom svoje države in

nacionalni interes je, kot navaja Benko (1997, 224), najpogosteje reduciran na zadovoljevanje samoohranitve kake države.

Države oblikujejo svoje zunanjepolitične cilje glede na notranje družbenoekonomske in politične odnose in značilnosti določenega mednarodnega sistema in kot navaja Benko (1997, 239) ob upoštevanju le-tega za uresničevanje svojih ciljev gradijo svojo zunanjepolitično strategijo. Strategijo, kot tudi posamezne taktike, avtorji pojmujejo na različne načine. Deutsch (1968, 115) meni, da vsak akter igra na zmago in zato izbere enkratne poteze in kratke sekvence potez, čemur pravi taktika, kot tudi dolgoročnejshe vzorce in sekvence potez, kar imenuje strategija. Hay (1995, 190) pa navaja, da orientacija na določeno nalogo zahteva strategijo, ki vključuje selekcijo ciljev in iskanje najprimernejšega sredstva za doseg tega cilja znotraj določenega konteksta v določenem trenutku v času in poudarja, da se strategije sčasoma spreminjajo. Benko (1997, 239) meni, da je taktika podrejena strategiji in pomeni različnim razmeram v mednarodnih odnosih prilegajočo se uporabo sredstev. Tradicionalno je strategija vezana na uporabo vojaških sredstev za doseg političnih ciljev in v tradicionalnem smislu so v strateškem dokumentu opredeljeni dejanski cilji in prioritete pri doseganju ciljev zunanje politike. Prav tako naj bi takšen dokument določal, katera sredstva uporabiti za doseg določenih ciljev in pod kakšnimi pogoji (Toje 2005, 120–1). Kot navaja Kajnc (2006, 95) strategija opredeljuje način zasledovanja zunanjepolitičnih ciljev in je postala pot za doseg ciljev, ki jih je postavila politika z različnimi zunanjepolitičnimi sredstvi. Cilje in strategije za doseganje različnih ciljev najdemo zapisane v uradnih dokumentih akterja zunanje politike, v govorih nosilcev odločanja in v njihovih sporočilih za javnost. Strategije so tako v vzajemni povezavi z normami zunanje politike na eni strani ter z njenimi sredstvi na drugi strani. Norme predstavljajo eno omejitev, drugo omejitev pa predstavljajo sredstva, ki jih imajo države na razpolago.

V mednarodnih odnosih morata dve državi upoštevati, kako opredelitev ciljev vpliva na drugo državo, kakšna je njuna predstava o ciljnih nasprotne strani, oceniti morata svoje zmogljivosti in zmogljivosti nasprotne strani ter verjetne stroške v primerjavi z verjetnimi prednostmi pri zasledovanju določenega cilja. Ko enkrat država vse to upošteva in pretehta, sprejme odločitev glede sredstev in strategije, in kot navaja Sondermann (1961, 14), se na podlagi te odločitve oblikujejo zunanje politike.

Petrič (2010, 247) zunanjepolitične cilje opredeli kot pričakovano, zaželeno bodoče stanje ali konkretne učinke v mednarodni skupnosti ali v odnosih z drugo državo ali državami. Z uresničitvijo postavljenega cilja skuša država bodisi ohraniti bodisi izboljšati svoj položaj v

odnosu z drugimi državami in tudi drugimi subjekti mednarodnih odnosov, oziroma izboljšati ali ohraniti svoj položaj v mednarodni skupnosti.

3.4 Sredstva zunanje politike

3.4.1 Opredelitev sredstev in njihova klasifikacija

Za doseg različnih ciljev države potrebujejo sredstva in med klasičnimi sredstvi zunanje politike sta prevladovala vojaška sila in diplomacija. Tako Aron (1966, 58) meni, da je poleg vojaških sredstev potrebno obravnavati tudi miroljubna sredstva, kot je diplomacija. Da posamezno državo omejimo ali da jo prisilimo, da popusti, država lahko uporabi tudi ekonomska sredstva, ki niso vedno neučinkovita. Diplomacija ima zanj dvojni vidik, v širšem smislu je bodisi uporaba vseh teh sredstev in izbira najbolj ustreznega med njimi, v ožjem smislu pa kvaliteta delovanja kot rezultat uspešno zaključenih pogajanj (Aron 1966, 61). Deutsch (1968, 134) poleg diplomacije in sredstev pritiska oz. vojaških sredstev med instrumente pri izvajanju moči nad drugo državo ali večimi državami šteje tudi vpliv in propagando. Včasih se država za povečanje kredibilnosti svojih obljub in groženj pridruži kakšni koaliciji ali koalicijo organizira sama, kar je tudi pomemben instrument za izvajanje vpliva in moči tako v mednarodni kot v domači politiki. Rosenau (1961, 142) poleg zgoraj omenjenih sredstev zunanje politike, mednje prišteva še rušenje vlade, ki ga med sredstva zunanje politike šteje tudi White (2005, 398).

Po Hillu (2003, 129) je v zunanji politiki omejeno število sredstev, ki jih lahko razdelimo na diplomatske, vojaške, ekonomske in kulturne, ampak so skoraj vedno uporabljeni v kombinaciji enega z drugim. Hill (2003, 136) navaja piramidalni odnos med viri, zmožnostmi in sredstvi, kjer so viri elementi, ki izhajajo iz zgodovine in geografije in so t. i. temeljne sile zunanje politike, ki določajo meje vplivanja posamezne države na svet. Viri so zelo pomembni, ampak sami po sebi niso operativna sredstva zunanje politike. Da bi dobili sredstva zunanje politike, je vire potrebno pretvoriti v zmožnosti, ki vključujejo vojaške službe, tehnološke kapacitete, raven izobrazbe, diplomatska predstavništva, informacijske medije, trgovino in industrijo. Država uporabi različne zmožnosti za doseg svojih ciljev, da izvaja moč in vpliv, da bodisi s silo in grožnjami drugo državo v nekaj prisili ali pa s prepričevanjem in popustljivostjo odločitve druge države prevesi v svoj prid (Hill 2003, 138). Različnost zunanjepolitičnih sredstev, ki so na razpolago državi za vpliv na druge, je delno odvisna od kvalitete in kvantitete zmožnosti. Kar država skuša storiti in kako to želi storiti, je

odvisno, vsaj delno, od virov, ki jih ima na razpolago. Kako države uporabijo svoje vire, je odvisno od njihovih zunanjih ciljev, toda izbira ciljev in sredstev za njihovo doseganje je omejena ali pa na to izbiro vplivata kvaliteta in kvantiteta razpoložljivih virov (Holsti 1995, 121). Holsti (1995, 239) med sredstva zunanje politike prišteva diplomatska pogajanja, propagando, ekonomske nagrade in prisilo ter vojaška sredstva in poudarja, da bo učinkovita zunanja politika morala vedno bolj uporabljati kreativno mešanico negativnih in pozitivnih sredstev vplivanja in države, ki so tega sposobne, bodo ne samo bolj služile svojemu nacionalnemu interesu, ampak bodo tudi več prispevale k stabilnemu mednarodnemu sistemu.

Bučar (2001, 151) sredstva zunanje politike deli na sredstva prisile, ekonomska sredstva, javno mnenje in propagando. Kot primer, katera sredstva zunanje politike država lahko izbere, na primeru Slovenije navaja, da v diplomaciji oz. zunanji politiki ne more uporabljati sredstev prisile, že zato ne, ker ni velika in močna država. Zaradi članstva v EU in posledično njenih zahtev, Slovenija ne more uporabiti ekonomskih sredstev, razen ekonomske pomoči. Poleg ekonomske pomoči sta ji kot sredstvo uresničevanja svoje zunanje politike tako na voljo le še javno mnenje in propaganda.

Tudi Morgenthau (1995, 254) navaja, da se zunanja politika danes ne izvaja več samo s tradicionalnimi orožji diplomacije in vojaške sile, ampak tudi z novim orožjem, propagando. Moč države torej ni odvisna le od večine njene diplomacije in moči njenih oboroženih sil, ampak tudi od tega, kako privlačna se zdi drugim državam njena politična filozofija, politične institucije in politične taktike.

Po Benku (1997, 258–86) so sredstva zunanje politike diplomacija, ekonomska sredstva, sredstva prisiljevanja in javno mnenje oz. javnost. Sredstva prisiljevanja imajo skrajnostni in najdaljnosežnejši namen takrat, ko skušajo z njimi doseči vojaško in politično zmago nad nasprotnikom in države neposredno uporabo sredstev prisiljevanja zaupajo svojim oboroženim silam. Ekonomska sredstva v sodobnih mednarodnih odnosih pridobivajo na pomenu in z njimi razumemo ekonomske zmogljivosti, institucije, tehnike ali pa politiko, ki jo države uporabljajo za to, da uresničujejo svoje cilje v svoji zunanji politiki ali pa imajo pomembne mednarodne posledice.

Petrič (2010, 344) kot sredstva zunanje politike opredeli vse tiste ukrepe materialne ali nematerialne narave, s katerimi države razpolagajo in jih uporabljajo za doseganje zunanjepolitičnih ciljev. Sredstva zunanje politike deli na posredna in neposredna. Posredna sredstva so izraz položaja države v mednarodni skupnosti, določajo oziroma krepijo njen mednarodni status, in jih država lahko s pridom uporabi oziroma se nanje opira tudi tedaj, ko konkretno uveljavlja ali ščiti interese. K posrednim sredstvom prišteva mednarodni položaj

države, njen mednarodni status, njeno članstvo v mednarodnih organizacijah, njena zaveznitva, verodostojnost in ugled, ki ga uživa v mednarodnem javnem mnenju in ne nazadnje politično, gospodarsko vojaško moč. Neposredna sredstva pa deli na sredstva prisiljevanja in sredstva prepričevanja. K sredstvom prisiljevanja sodijo tista sredstva zunanje politike, s katerimi se skuša drugo državo prisiliti, da ravna na določen način, da opusti ali spremeni določeno ravnanje, oziroma da ugotovi zahtevam države, ki prisilni zunanjepolitični ukrep ali ukrepe izvaja. Ta sredstva države redko uporabljajo, poleg tega pa je uporaba nekaterih od njih celo z mednarodnim pravom omejena ali prepovedana (Petrič 2010, 345). Med sredstva prepričevanja pa šteje diplomacijo, pogajanja, sklicevanje na mednarodno pravo, uresničevanje zunanjepolitičnih ciljev z dialogom in sodelovanjem ali pa s pomočjo tretjega, npr. arbitražo ali mednarodnim sodiščem (Petrič 2010, 347).

3.4.2 Diplomacija

Diplomacijo lahko štejemo za bistveno metodo izvajanja zunanje politike in obstajajo različne definicije diplomacije. V slovenskem prostoru je najpogosteje uporabljena Benkova (1997, 256) definicija, po kateri je diplomacija institucija države, ki ji je na formalni ravni poverjena naloga vzdrževati stike z drugimi subjekti v mednarodni skupnosti in s temi stiki uresničevati svoje interese, upoštevajoč, da je družba substrat države. Diplomacija je bolj učinkovita, če predstavlja del okestrirane dejavnosti, v kateri nastopajo tudi javno mnenje, propaganda, nedržavne družbene skupine oziroma skupine pritiska, pa tudi posamezniki (Benko 1997, 256–8). Po Barstonu (v Jazbec 2007, 879) se diplomacija ukvarja z upravljanjem odnosov med državami in med državami ter ostalimi dejavniki. Njen osnovni namen je omogočiti državam, da uresničujejo svoje zunanjepolitične cilje, brez uporabe sile, propagande ali prava. Vukadinović (1995, 110) diplomacijo opredeli kot družbeno dejavnost in politični proces, katerega politični udeleženci, najpogosteje države, stopajo v medsebojne odnose v mednarodnem okolju. Smatra jo kot primarno metodo, s katero se uresničuje zunanja politika in kot normalno sredstvo komuniciranja v mednarodnih odnosih in jo konceptualno razume kot spretnost, znanost, sposobnost, proces, funkcijo in institucijo (Vukadinović 1995, 109). Janković (1988, 33) diplomacijo vidi kot zbir načinov in sredstev, ki jih država preko pristojnih organov uporablja pri svojih odnosih z zunanjim svetom in ob tem poudarja, da diplomacije ne uporabljajo samo države, ampak tudi mednarodne organizacije, osvobodilna gibanja in drugi subjekti mednarodnega prava in mednarodnih odnosov, vendar je država osnovna in najbolj značilna entiteta, ki se poslužuje diplomacije. Za Berridga (2005, 1) pa je diplomacija predvsem politična aktivnost, katere glavni cilj je

omogočiti državam, da dosežejo cilje svoje zunanje politike, ne da bi uporabili nasilje, propagando ali pravo. Torej je diplomacija komunikacija med uradnimi osebami, oblikovana za promocijo zunanje politike bodisi s formalnimi sporazumi ali s prilagajanjem.

Vendar je, kot navaja Benko (1997, 256), v sodobnih mednarodnih odnosih diplomacija samo ena od sredstev zunanje politike oziroma načinov komunikacije med državami in njena naloga je predvsem, da predstavlja državo in njene interese ter z instrumentom pogajanj usklajuje kooperativna in razrešuje konfliktna razmerja med njimi. Če vzamemo diplomacijo v najširšem smislu, razumevajoč pod tem celo vrsto zunanjepolitičnih aktivnosti, so po Morgenthau (1995, 661) njene naloge pravzaprav štiri, in sicer mora diplomacija določiti svoje cilje glede na dejansko in potencialno moč, ki jo ima na razpolago za doseg svojih ciljev; upoštevati mora cilje drugih narodov ter njihovo obstoječo in dosegljivo moč, da uresničijo te cilje; določiti mora, do kolikšne mere so ti različni cilji med seboj primerljivi in uporabljati mora sredstva, primerna za doseg svojih ciljev. Končna naloga razumne diplomacije, ki hoče ohraniti mir, je, da izbere ustrezna sredstva za doseg svojih ciljev. Pri tem so diplomaciji na voljo tri možnosti: prepričevanje, kompromis in grožnja s silo. Vukadinović (1995, 16) kot najpomembnejše naloge diplomacije navaja razvoj mednarodnih odnosov, izboljšanje položaja države in preprečevanje vojne. Pogajanja, ki so osrednja os, okoli katere potekajo vse dejavnosti diplomacije, zastraševanje, diplomacija sile in *crisis management* pa Vukadinović (1995, 176) navaja kot sredstva in tehnike, ki jih diplomacija uporablja.

Russett in Starr (1996, 246) navajata pet bistvenih funkcij diplomacije: uravnavanje konfliktov; reševanje problemov med dvema ali več vladami; pospeševanje in omogočanje medkulturne komunikacije na številnih področjih; pogajanje in dogovarjanje o posebnih primerih, pogodbah in sporazumih in celovito izvajanje in načrtovanje programa zunanjepolitičnih odločitev neke države v odnosu do druge. Berridge (2005, 91) pa med funkcije diplomacije šteje pogajanja, ki so najbolj pomembna funkcija diplomacije, sledi zbiranje informacij, lobiranje, razkrivanje namenov in podpora komercialnim ter finančnim aktivnostim. Navaja, da različne funkcije diplomacije potekajo preko različnih kanalov, ki vključujejo neposredne telekomunikacije, bilateralno diplomacijo, multilateralno diplomacijo, mediacijo in srečanja na vrhu. Kot navaja White (2005, 389) se diplomacijo lahko uporablja neposredno (čista diplomacija) ali kot sredstvo komunikacije z uporabo ali grožnjo z uporabo drugih sredstev, torej v kombinaciji z drugimi sredstvi, kot so ekonomska sredstva ali vojaška sila, kar mednarodnemu akterju omogoča doseg ciljev (mešana diplomacija). Učinkovitost mešane diplomacije v doseganju ciljev določene politike je odvisna od številnih dejavnikov,

vključno z naravo zelenega cilja, razpoložljivostjo ustreznih sredstev, stroškov, ki so vezani na uporabo posameznega sredstva, in drugo (White 2005, 398). Za doseg določenih zunanjepolitičnih ciljev pa je dejansko lahko zadostno tudi samo prepričevanje oz. čista diplomacija. Po Holstiju (1995, 140) se diplomacija uporablja predvsem za doseg sporazumov, kompromisov in rešitev, kjer so cilji dveh ali več vlad v konfliktu.

Nesposobnost diplomacije, da bi preprečila prvo svetovno vojno, je vodila do prepričanja, da potrebujemo novo obliko diplomacije, ki jo White (2005, 391) imenuje nova diplomacija. Njena struktura je ostala podobna tradicionalni diplomaciji v tej meri, da so države in vlade ostale glavni akterji v tem sistemu in so bile mednarodno predstavljene preko stalnih diplomatskih predstavništav. Zgodili sta se dve pomembni spremembi, ki sta imeli učinek ne samo na strukturo, ampak tudi na proces in vprašanja, ki označujejo novo diplomacijo. Prva sprememba je bila ta, da države niso bile več edini vpleteni akter, saj so morale mednarodno prizorišče vedno bolj deliti z drugimi akterji, kot npr. mednarodnimi organizacijami, ki so bile bodisi medvladne ali pa nevladne. Druga sprememba pa je bila ta, da so vlade same začenjale spreminjati obseg svojih aktivnosti in način, kako so skušale urejati življenja svojih državljanov. Diplomacija je tako postala kompleksna aktivnost, ki vključuje več različnih akterjev (White 2005, 391).

Konec hladne vojne je predstavljal dramatično spremembo v mednarodnem kontekstu, znotraj katerega se odvija diplomacija. Konec ideološkega konflikta med vzhodom in zahodom in razpad Sovjetske zveze je sprožil pričakovanja o tem, kaj se bo sedaj lahko doseglo z diplomacijo in pogajanjmi. Na začetku enaindvajsetega stoletja lahko rečemo, da je diplomacija sedaj v bistvu globalna, saj ni več ideološke razdvojenosti med vzhodom in zahodom, ki je izključeval veliko število držav od normalnega diplomatskega komuniciranja z drugimi državami v času hladne vojne. Označimo pa jo lahko tudi kot kompleksno in razdrobljeno, saj je vključenih veliko akterjev, deluje tako multilateralen kot tudi bilateralen proces in globalna diplomacija pokriva širše področje vprašanj in zadev kot kdajkoli prej (White 2005, 393). Bilateralna meddržavna diplomacija je vedno bolj dopolnjena z multilateralnimi oblikami diplomacije in mednarodne organizacije, tako medvladne kot nevladne, so postale pomembni akterji diplomacije. Obenem, tako kot navaja Nick (1997, 71–85), poznamo več različnih vrst diplomacije, in sicer navaja ekonomsko, kulturno, versko in športno diplomacijo. Bučar (2007, 875) tako sklene, da so se pri diplomaciji 21. stoletja razmere kvalitativno in kvantitativno resda spremenile, vendar njene funkcije slej ali prej ostajajo enake.

3.4.3 *Javnost in javno mnenje*

Kot navaja Benko (1997, 276) je pomembno tudi vprašanje o vlogi javnosti in o tem, ali je javnost mogoče upoštevati kot vir zunanje politike in če javnost lahko dejansko ali potencialno izvaja pritisk na tvorce in uresničevalce zunanje politike. S stališča teorije zunanje politike javnost in javno mnenje ne moreta biti izločena in tvorca in uresničevalci zunanje politike morajo upoštevati razpoloženje javnosti in njeno splošno usmeritev. Pri tem je potrebno upoštevati tudi t. i. kolektivne vrednote, samorefleksijo kake nacije, podobo in stereotipe, ki jih goji nasproti drugim nacijam in seveda tudi zgodovinski spomin. Holsti (1995, 260) meni, da verjetno nobenega vidika proučevanja zunanje politike ni tako težko posploševati, kot odnos javnega mnenja do zunanjih ciljev držav in diplomatskega obnašanja. Ne glede na to, kakšen je nivo zanimanja ali znanja med ljudmi, vsi imajo določeno mnenje o primernih in neprimernih zunanjepolitičnih ciljih in akcijah (Holsti 1995, 262). Javno mnenje je običajno integrirano in mobilizirano s strani interesnih skupin in političnih strank. V kriznih situacijah, ko je potrebno pomembne odločitve sprejeti hitro, se birokratski proces občutno skrajša in v takšnih okoliščinah nekaj ključnih posameznikov običajno oblikuje strategijo, odziv na problem ali grožnjo, s katero so soočeni. V takih pogojih posameznikovi pristopi, vrednote, prepričanja postanejo posebej pomembni pri definiranju situacije, izbiri odziva ter ciljev in politike (Holsti 1995, 267). Javnost in javno mnenje morata vplivati na mednarodne odnose tudi v obliki propagande, to je pridobivanja javnega mnenja za takšne ali drugačne cilje tako doma kot na tujem (Benko 1997, 282). Tatu (v Hill 2003, 262) pravi, da je javno mnenje tako sredstvo kot dejavnik izvajanja zunanje politike in da javnost običajno bolj sledi oblikovanju politike, kot pa jo oblikuje. Pri oblikovanju zunanje politike pa imajo določeno vlogo tudi norme mednarodnega prava, saj vplivajo na vedenje vlad in so v dovolj pomembnem obsegu potrebne pri razreševanju mednarodnih konfliktov (Benko 1997, 286).

3.5 Sprememba zunanje politike

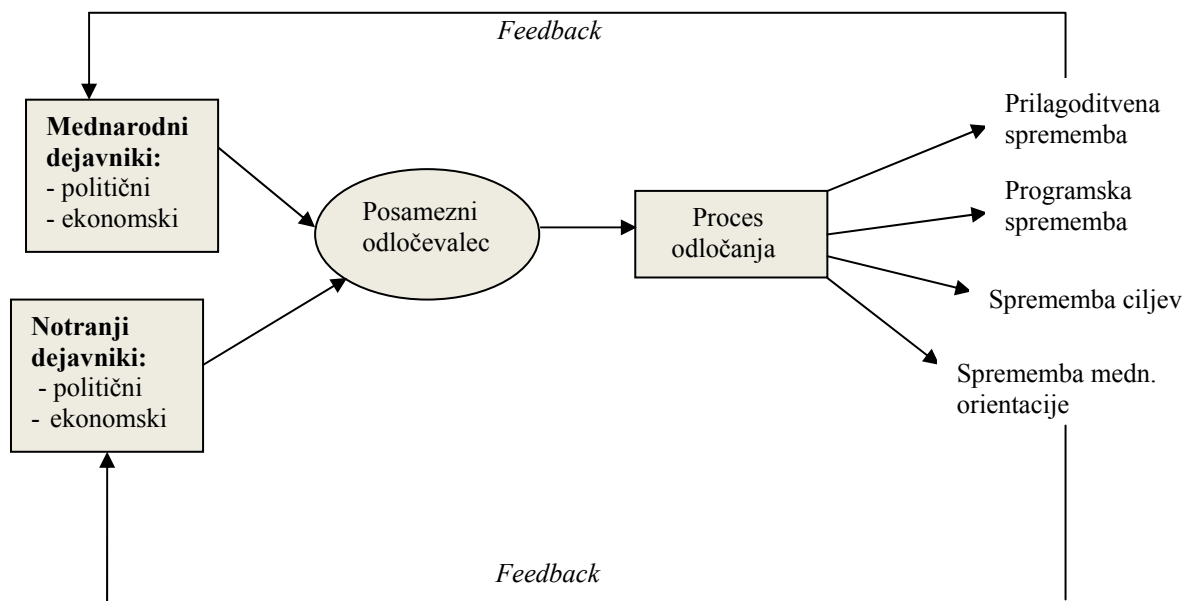
V zunanji politiki večine držav prihaja do položaja, ko je zaradi okoliščin iz mednarodnega okolja in znotraj družbe treba spremeniti zunanjepolitično strategijo. Medtem ko se vlade posameznih držav trudijo, da bi mednarodnemu okolju dokazovale, da vodijo zunanjo politiko v skladu s težnjami in pričakovanji njihovega prebivalstva, pa se morajo te iste vlade truditi, da bi prepričale to prebivalstvo o nujnosti strateških sprememb v vodenju zunanje politike (Benko 1997, 279). Avtorji spremembo v zunanji politiki pojmujejo različno. Holsti (v Gustavsson 1999, 77) identificira veliko število neodvisnih dejavnikov (zunanji, domači, zgodovinski in kulturni) in interventnih oz. posrednih dejavnikov (percepcija, osebnost, odnos elite, proces odločanja), ki vplivajo na spremembo zunanje politike. Holstijev model lahko razumemo tako, da interventni dejavniki predstavljajo nekakšen filter za neodvisne dejavnike, da bodo ti sploh lahko imeli vpliv na zunanjo politiko. Hermann (1990, 5–6) pa je razvil tipologijo različnih stopenj spremembe zunanje politike in tako določa štiri ravni oz. stopnje, in sicer prilagoditvena sprememba (sprememba intenzivnosti vključevanja oz. vloženega truda), programska sprememba (sprememba sredstev za doseg ciljev), sprememba problema oz. cilja in sprememba mednarodne orientacije, ki je najbolj ekstremna oblika spremembe zunanje politike. Hermann je razvil model, v katerem identificira štiri vire sprememb zunanje politike (voditelji, birokracija, notranje prestrukturiranje in zunanji šoki) in predpostavlja, da vlade svojo zunanjo politiko spreminjajo v procesu odločanja.

Proces odločanja lahko zavira ali pospešuje spremembe in Hermann (1990, 20) meni, da velike spremembe zunanje politike niso odziv na velike sile, ki delujejo v mednarodnem sistemu, ampak na proces odločanja. Seveda pa velike spremembe v mednarodnem političnem in ekonomskem sistemu lahko predstavljajo pomembne zahteve za spremembo zunanje politike.

V odgovor omenjenim in drugim modelom spremembe zunanje politike in njihovim pomankljivostim pa Gustavsson (1999, 83–7) predlaga alternativni model, kjer so viri sprememb razdeljeni v dve širši kategoriji, in sicer mednarodni in domači oz. notranji dejavniki in znotraj teh še delitev na politične in ekonomske dejavnike. Predpostavlja, da strukturni pogoji nimajo neodvisnega vpliva na odločanje v zunanji politiki oz. ne šteje objektivna realnost, ampak to, kako to sprejema oz. na to reagira tisti, ki odloča. Model torej temelji na predpostavki, da morajo vire sprememb najprej zaznati odločevalci, kar sproži spremembo njihovega prepričanja, in to šele lahko povzroči spremembo v zunanji politiki. Gustavsson torej predvideva tri korake, in sicer mednarodne in notranje dejavnike, posamezne

odločevalce in postopek odločanja, ki mu sledi Hermannova tipologija sprememb zunanje politike. Ko pa enkrat pride do spremembe zunanje politike, to lahko povratno vpliva na mednarodne in notranje dejavnike in s tem lahko prispeva k novi zunanjepolitični spremembi (glej skico 3.4).

Skica 3.4: Vzročna dinamika spremembe zunanje politike

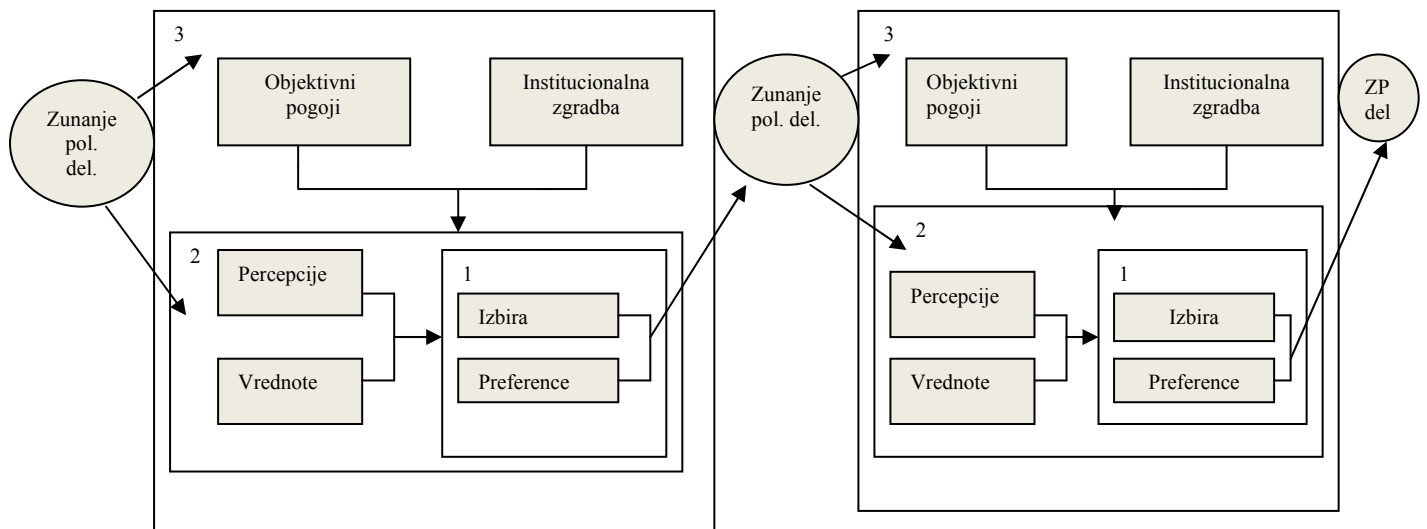

Vir: Gustavsson (1999, 85)

Tudi večina ostalih modelov, ki razlagajo spremembo zunanje politike, temelji na treh analitičnih korakih, in sicer najprej identificirajo nekatere potencialno pomembne faktorje v ozadju, potem vzpostavijo vmesni korak v obliki kognitivnih faktorjev in faktorjev, ki spadajo k procesu odločanja, in potem to dvoje povežejo z rezultatom v obliki tipologije zunanjepolitične spremembe.

Kot je bilo že omenjeno v podpoglavju o dilemi agent-struktura, Carlsnaes (1992, 254) za analizo zunanje politike predlaga pristop s tremi analitičnimi ravnmi razlage, v katerem strukturalna raven vzročno vpliva na dispozicijsko raven, ta pa naprej vpliva na intencionalno raven. Za analizo sprememb v zunanji politiki pa je ta model prilagodil in kot navaja Kajnc (2008, 210), Carlsnaesov model morfogenetских ciklov, prirejen za zunanjo politiko, predstavlja izjemo v tovrstnem metateoretskem razmišljanju o zunanji politiki. V Carlsnaesovem modelu ciljno zunanjepolitično delovanje namreč izhaja iz izbire in preferenc (intencionalna raven), na katero vplivajo vrednote in percepcije (dispozicijska raven), na obe pa vplivajo objektivni pogoji in institucionalna zgradba, ki predstavljata strukturalno raven.

Skica 3.5: Model morfogenetskih ciklov za analizo sprememb v zunanji politiki

1 – intencionalna raven; 2 – dispozicijska raven; 3 – strukturna raven

Vir: Carlsnaes (1992, 254 in 264).

Glede na to, da gre za model analize sprememb, Carlsnaes (1992, 264) predvsem poudarja potrebo po primerjavi politike v različnih časovnih obdobjih, da bi lahko ugotovil, če je dejansko prišlo do spremembe. Ta model temelji na predpostavki, da je za pojasnjevanje vzrokov spremembe politike potrebno vključiti analizo tega, kako se je politika razvijala od preteklosti do sedanjosti. Za takšno pojasnjevanje sta ključnega pomena dva v osnovi različna ampak prepletena procesa. Prvi proces je ugotoviti spremembe, ki so se zgodile znotraj treh ravni analize, znotraj modela glede na posamezne elemente (Carlsnaes 1992, 264). Drugi proces pa je ugotoviti, ali so te spremembe posledice dejavnikov neodvisno od samega zunanje-političnega procesa odločanja, ali pa so posledica izida (*outcome*) (namenskega ali nenamenskega) prejšnjih politik. Kot ponazarja skica 3.5 zunanje-politično delovanje povratno vpliva na strukturno in dispozicijsko raven analize, kar pa povzroči spremembo delovanja v naslednjem časovnem ciklu (Carlsnaes 1992, 265). Carlsnaesov model je tako koristno izhodišče za odmik od dvodimenzionalnih modelov (agent-struktura) in, ker gre za model morfogenetskih ciklov, za vključitev razvojnega vidika v analizo (Kajnič 2008, 210).

Glede na to, da to magistrsko delo obravnava spremembo grške zunanje politike, se zdi smiselno, da so bili pred obravnavo teme te naloge predstavljeni tudi ključni pojmi, vezani na temo pričujočega dela. Predstavljen je bil koncept in proces odločanja, zunanje-politični

proces, vplivi na zunanjepolitično odločanje, sredstva in cilji zunanje politike ter sprememba zunanje politike.

Po pregledu vseh pristopov oz. modelov zunanjepolitičnega odločanja se soočam z vprašanjem, kako izbrati tisti pristop oz. model, ki bo najbolj ustrezen za analizo zunanje politike Grčije. Hostijev model procesa zunanjepolitičnega odločanja je za analizo te teme premalo razčlenjen in ne nudi dovolj vpogleda v celoten proces oblikovanja zunanje politike. Ker v magistrskem delu izhajam iz predpostavke, da so na grško zunanjo politiko vplivali številni dejavniki, je potrebno tudi ugotoviti, na kakšen način vplivajo na zunanjo politiko in kakšne so vzročno-posledične povezave v procesu oblikovanja zunanje politike. Za analizo grške zunanje politike je potreben vpogled v proces zunanjepolitičnega odločanja kot tudi celotnega zunanjepolitičnega procesa in zato je tudi v pričujočem delu predstavljeno stališče vidnejših teoretikov zunanje politike o vplivih oz. dejavnikih, ki vplivajo na zunanjepolitično odločanje. Iz teh razlogov je kot teoretičen okvir najbolj primeren model zunanjepolitičnega procesa (skica 3.3), saj vključuje tri faze, fazo oblikovanja, fazo odločanja in fazo izvajanja zunanje politike in tudi predpostavlja vzročno-posledične povezave med posameznimi fazami. Model namreč zunanjo politiko predstavlja kot proces, izraz in rezultat oz. učinek in pri tem upošteva tako notranje kot zunanje dejavnike. Predpostavlja prepletanje izvajanja in oblikovanja zunanje politike, tako pri možnostih izbire, odločitvah, kako cilje izvesti, in tudi pri dejanskem izvajanju zunanje politike. Ob tem poudarja tudi odzive mednarodne skupnosti. Zgoraj navedeno mi bo služilo kot podlaga za analizo grškega zunanjepolitičnega procesa, saj vsebuje večino komponent, ki jih tudi v pričujočem delu smatram za ključne pri oblikovanju grške zunanje politike, sprejetju zunanjepolitičnih odločitev ter predvsem pri izvajanju le-teh.

V središču naloge je sprememba grške zunanje politike in od vseh zgoraj predstavljenih modelov za analizo sprememb zunanje politike se zdi za iskanje vzrokov za grško spremembo zunanje politike najbolj ustrezen Gustavssonov model, saj mi bo omogočal vzpostaviti vzročno dinamiko spremembe grške zunanje politike in model v določeni meri aplicirati na temo magistrskega dela. Predvideva namreč mednarodne in notranje dejavnike, ki vplivajo na posamezne odločevalce, čemur v procesu odločanja sledijo različne vrste sprememb zunanje politike. Na podoben način bom tudi sama predstavila grško zunanjo politiko, saj so pomembno vlogo odigrali tako mednarodni kot tudi notranji dejavniki, ki jih bom nadalje razčlenila še na politične in ekonomske. Dejavniki so vplivali na stališča in prepričanja grškega političnega vrha, ki je posledično spremenil svoj pogled na turško približevanje EU. To je v procesu odločanja povzročilo določene spremembe v zunanji politiki, ki se v grškem primeru kažejo kot sprememba vloženega napora pri izvajanju zunanje

politike, sprememba sredstev kot tudi sprememba ciljev zunanje politike glede turškega približevanja EU.

Grčija je za izvedbo svojega zunanjepolitičnega cilja – spremembo zunanje politike – imela na razpolago več sredstev, ki so bila naštetja v tem poglavju. Katere od naštetih sredstev je Grčija dejansko uporabila za doseg svojega zunanjepolitičnega cilja, je seveda odvisno od narave tega cilja in tudi od sredstev, ki jih ima na razpolago. Ob tem je potrebno izpostaviti predvsem diplomacijo in javno mnenje oz. javnost, ki sta konec 90-ih let prejšnjega stoletja igrala ključno vlogo v ponovnem oblikovanju oz. spremembi grške zunanje politike.

4 ODNOSI MED GRČIJO IN TURČIJO PRED LETOM 1999 IN PRELOMNO LETO 1999

4.1 Prošnja Turčije za članstvo v EU leta 1987

Od začetka hladne vojne je Turčija svojo zunanjo politiko usmerila na zahod in postala eden glavnih stebrov evropskega varnostnega sistema in članica vseh večjih mednarodnih organizacij. Leta 1948 je Turčija postala članica OECD (*Organisation for European Economic Co-operation* - Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj), leto kasneje ustanovna članica Sveta Evrope, leta 1952 pa članica NATO. Tako se prošnja Turčije za vstop v EGS (*European Economic Community* - Evropska gospodarska skupnost) leta 1959 zdi logična posledica njene prozahodno usmerjene zunanje politike, ki je rezultirala v sklenitvi Sporazuma iz Ankare oz. pridružitvenega sporazuma, ki ga je EGS s Turčijo podpisala leta 1963. Cilj Sporazuma iz Ankare pa ni bila le krepitev trgovine in gospodarskih odnosov, temveč je 28. člen sporazuma vseboval tudi določbo o morebitnem članstvu Turčije. Določa namreč, da "ko bodo aktivnosti v skladu s tem sporazumom napredovale do te mere, da bodo opravičile celovit prevzem odgovornosti s strani Turčije, ki izhajajo iz Pogodbe o ustanovitvi Skupnosti, bodo pogodbene stranke pretehtale možnosti za pristop Turčije v Skupnost" (Pridružitveni sporazum 1963, 28. čl.). S to določbo je EGS potrdila primernost Turčije za vstop v EGS, a odločitev o njenem morebitnem članstvu preložila na kasnejši datum.

Sporazum iz Ankare so sestavljale tri faze. Prva faza, katere namen je bil znižati ekonomske razlike med Turčijo in ES, se je začela 1. decembra 1964, ko je sporazum stopil v veljavo, in naj bi trajala 5–9 let, druga, prehodna faza, naj ne bi trajala več kot 12 let in naj bi se zaključila z vzpostavitvijo carinske unije (Pridružitveni sporazum 1963, 3. in 4. čl.). Sporazum je predvideval tudi možnost uveljavitve tretje, končne faze, v kateri naj bi Turčija

postala članica ES, vendar pa za to fazo časovni okvir ni bil določen (Preston 1997, 214). Leta 1970 so sklenili Dodatni protokol⁷, v katerem so določili 22-letno prehodno obdobje, ki naj bi se zaključilo z vzpostavitvijo carinske unije med Turčijo in ES. Vendar pa so se turški odnosi z EGS zaradi turških notranjih gospodarskih problemov in politične nestabilnosti od sredine 70-ih let prejšnjega stoletja slabšali (Kotsiaros 2006a, 6). Leta 1974 so turške enote zasedle severni Ciper in v letih med 1976 in 1980 je pridružitveno sodelovanje praktično mirovalo. Leta 1980 je v Turčiji prišlo do vojaškega udara in na podlagi številnih resolucij Evropskega parlamenta se je ES leta 1981 odločila za suspenz izvajanja Sporazuma iz Ankare, ker Turčija po vojaškem udaru še vedno ni vzpostavila demokracije.⁸ Ponovno so ga začeli izvajati šele leta 1986, po tem, ko je Turčija leta 1983 izvedla prve večstrankarske volitve in doživela razvoj predvsem na gospodarskem področju (Lenski 2003, 79–80).

Na proces turškega približevanja ES je močno vplivala Grčija. Odnose med njima že več desetletij zaznamujejo medsebojni spori, ki so vplivali na grško stališče do potencialnega turškega članstva v EU.

Položaj Grčije in Turčije v fazi nastajanja ES v poznih petdesetih letih prejšnjega stoletja nam pokaže presenetljive podobnosti. Obe državi sta se vzpostavili kot pomembna NATO partnerja v jugovzhodnem Sredozemlju in bili s stališča ES pomembni zaradi svojega geostrateškega položaja. Obe sta že zgodaj oddali prošnjo za članstvo, saj je leta 1959, samo nekaj mesecev po tem, ko je prošnjo za članstvo vložila Grčija, prošnjo oddala tudi Turčija. Obe državi sta postali pridruženi članici ES, Grčija leta 1961, Turčija pa po podpisu Sporazuma iz Ankare leta 1963. Brez dvoma je bil eden glavnih motivov Turčije za vložitev prošnje za članstvo prepričanje, da bi Grčija s sklenitvijo pridružitvenega sporazuma z ES pridobila preveliko prednost pri reševanju njunih dolgoletnih sporov (Öniş 2001, 33). Grčija je članica ES postala leta 1981, kar ji je v primerjavi s Turčijo, ki je imela takrat status pridružene članice, dalo veliko možnosti za vplivanje na turški proces približevanja ES, za izpostavitve njunih bilateralnih sporov in za poskus reševanja le-teh s pogojevanjem napredovanja Turčije v evropske integracije. Glede na to, da bilateralni spori s članico današnje Evropske unije (EU) predstavljajo oviro za polnopravno članstvo države kandidatke, lahko rečemo, da je zgodnje članstvo Grčije predstavljalo pomembno oviro razvoju odnosov med Turčijo in EU (Öniş 2003, 17).

⁷ Dodatni protokol je stopil v veljavo 1. januarja 1973.

⁸ Leta 1982 je Turčija sprejela novo ustavo, s katero je omejila svobodo združevanja, zbiranja in političnega sodelovanja tistih političnih strank, ki so bile ustanovljene pred letom 1980 in zato ni bila v skladu z načeli demokracije. Ta ustava je postala pomembna ovira članstvu Turčije v EU (Mehikić in Šabić 2008, 143).

Leto 1974 se je izkazalo za ključno pri grško-turških bilateralnih odnosih kot tudi za njun odnos z ES. Kot posledica vse večjih napetosti v odnosih med Grčijo in Turčijo je turška vojska zaradi zaščite svoje manjšine izvedla vojaški napad na severni del otoka Ciper. Leta 1975 je Grčija oddala prošnjo za članstvo v EU, leta 1981 pa je že postala članica ES, kar je odnose med državama še ohladilo. Torej, podoben položaj, ki sta ga imeli obe državi v odnosu do ES na začetku, se je drastično spremenil na začetku 80-ih let prejšnjega stoletja (Öniş 2001, 34). V 80-ih letih prejšnjega stoletja pa so se v Turčiji zgodile spremembe na ekonomskem področju⁹, kar je pozitivno vplivalo tudi na njen odnos z ES (Öniş 2001, 35). Na podlagi teh pozitivnih okoliščin je turška vlada 14. aprila 1987 vložila prošnjo za članstvo. Evropska komisija je dve leti proučevala gospodarsko, politično in splošno situacijo v Turčiji in 20. decembra 1989 v poročilu objavila svoje mnenje. V poročilu je potrdila primernost Turčije za članstvo, ampak poudarila, da kriterijev za članstvo ne izpolnjuje v zadostni meri. Predlagala je, da pristopnih pogajanj s Turčijo ne bi pričeli pred koncem leta 1992, ko bo uveljavljen notranji trg (Evropska komisija 1989, 3). Opozorila je na težave, tako na gospodarskem kot na političnem področju, izpostavila je napredek v razvoju parlamentarne demokracije, kritična pa je bila glede stanja na področju človekovih pravic in pravic manjšin (Evropska komisija 1989, 7). Svet ES je 3. februarja 1990 mnenje Evropske komisije sprejel in s tem prošnjo Turčije za članstvo zavrnil.

Negativno mnenje Evropske komisije je Turčiji tudi nakazalo, kakšne probleme bo članstvo Grčije predstavljalo za razvoj njenih odnosov z ES. Poročilo je namreč izrecno navedlo pomisleke glede grško-turških sporov in še posebej glede ciprskega vprašanja.¹⁰ Od grškega članstva v ES leta 1981 do druge polovice 90-ih let prejšnjega stoletja je bil cilj grške zunanje politike ne vključitev Turčije v EU in v tem obdobju tudi ni bilo nobenih resnih poskusov za rešitev bilateralnih sporov (Oğuzlu 2004, 99). Mnenje grške vlade je bilo, da turško članstvo ne bi vodilo k rešitvi grško-turških sporov, ampak bi pomenilo samo še več problemov za ES in bi upočasnilo evropski integracijski proces (Lucas 2005, 5).

Turčija je prošnjo za članstvo oddala nekaj dni po resni krizi v grško-turških odnosih, saj sta bili Grčija in Turčija marca 1987 prvič po dogodkih na Cipru leta 1974 tik pred tem, da se vojaško spopadeta. Do krize je prišlo zaradi spora glede epikontinentalnega pasu v Egejskem morju in po izmenjavi groženj sta začeli v Egejskem morju kopičiti vojaške sile. Po

⁹ Turčija je s protekcionističnega gospodarstva, ki je usmerjeno na domači trg, začela prehajati na bolj odprto, izvozno naravnano gospodarstvo (Öniş 2001, 35).

¹⁰ Evropska komisija je navedla, da bi bil politični vidik pridruževanja Turčije nepopoln, če ne bi upošteval negativnih učinkov spora med Turčijo in 'eno državo članico ES' in ciprskega vprašanja (Evropska komisija 1989, 7).

posredovanju generalnega sekretarja NATO Lorda Carringtona sta svoje vojaške sile umaknili in do vojaškega spopada ni prišlo (Lucas 2005, 4).

4.2 Obdobje po koncu hladne vojne

Konec hladne vojne je pomenil kolaps varnega regionalnega okolja in drugačen regionalni kontekst. Propad bipolarne strukture je vodil do številnih nihanj v zunanji politiki držav, kar, kot navaja Gundogdu (2001, 107), kaže na negotovost v strateški orientaciji, kar je bila posledica mednarodnega okolja v obdobju po koncu hladne vojne. Ko se je hladna vojna končala, sta se tudi Turčija in Grčija znašli v novi strateški situaciji. Za Grčijo je konec hladne vojne in globalna transformacija pomenila potrebo po prilagoditvi. Etnični konflikti ter mejni spori v njeni severni soseščini so grozili in izzivali regionalno stabilnost in grške vitalne interese. Vendar pa grške vlade v tistem obdobju niso uspele oblikovati koherentne in učinkovite balkanske politike in posledično niso mogle igrati pomembne vloge pri reševanju regionalnih vprašanj (Ifantis 2005, 381).

Tako je konec hladne vojne Turčiji in Grčiji nudil samo dve možnosti, in sicer, da bodisi ostaneta zvesti svoji zunanji politiki in poskušata konec hladne vojne preživeti na svoj način, ali pa se odločita za sodelovanje (Gundogdu 2001, 111).

V grško-turških odnosih je Grčija vse do poznih 90-ih let prejšnjega stoletja svoje članstvo v EU izkoriščala za izvajanje pritiska na Turčijo za sklenitev sporazuma glede Cipra in rešitev drugih njunih bilateralnih sporov. Od leta 1987 do 1995 je Grčija za blokiranje financiranja in drugih oblik pomoči Turčiji in do leta 1995 tudi za vzpostavitev carinske unije med Turčijo in EU, vedno uporabila veto. Predsednik grške vlade je konec leta 1991 dejal, da Grčija pod nobenimi pogoji ne bo spremenila svoje politike in bo blokirala vse turške poskuse približevanja EU, vse dokler ciprsko vprašanje ne bo rešeno (Lucas 2005, 10). Do konca februarja 1992 se je zdelo, da je grška vlada obupala nad tem, da bi dosegla rešitev grško-turških sporov in grška vlada je pozornost preusmerila k drugim domačim in mednarodnim problemom, ki so se pojavili. Oktobra 1993 je v Grčiji prišlo do predčasnih volitev in predsednik vlade je zopet postal Andreas Papandreou, kar je pomenilo, da do novih poskusov približevanja v kratkem ne bo prišlo. Papandreou namreč ni bil naklonjen približevanju s Turčijo in leta 1993 je EU prejela prošnjo Cipra za članstvo v EU, kar je razjezilo tako Turke kot tudi turške Ciprčane, saj je grški del Cipra vložil prošnjo za članstvo v EU v imenu celega otoka. To je približevanje še bolj oddaljilo in tudi Grčija je nadaljevala z

blokiranjem financiranja Turčije v okviru EU, kar je še dodatno poslabšalo njune odnose (Lucas 2005, 12). Leta 1993 in 1994 je Grčija blokirala napredek pri doseganju sporazuma glede carinske unije Turčija–EU, ker se Turčija ni želela pogajati o Cipru in drugih njenih bilateralnih problemih (Lucas 2005, 13).

Leta 1995 je imela grška zunanja politika dva cilja, in sicer napredovanje ciprske prošnje za članstvo v EU in kot drugo preprečiti, da bi leta 1995/1996 v veljavo stopila carinska unija Turčija–EU.¹¹ Ko so se pogajanja med Turčijo in EU nadaljevala glede vsebin carinske unije, je Grčija v Evropskem svetu nadaljevala z blokado. Potem pa je 6. marca 1995 Grčija svoj veto glede carinske unije Turčija–EU umaknila v zameno za dogovor o enem izmed svojih glavnih zunanjepolitičnih ciljev. Evropski svet se je namreč strinjal, da se bodo v zameno za umik veta, pristopna pogajanja med EU in Ciprom začela marca 1998 (Lucas 2005, 15). Z umikom veta so se tudi sprostila finančna sredstva, ki so Turčiji pripadala po četrtem dodatnem protokolu, pod pogojem, da se bodo pristopna pogajanja med Ciprom in EU začela v roku šestih mesecev po koncu medvladne konference EU – torej leta 1998 (Grigoriadis 2003, 3). Carinska unija med Turčijo in EU je začela veljati 1. januarja 1996¹² in to je predstavljalo pozitiven korak v njenih odnosih, vendar ni sprožilo spremembe v grški politiki do turške perspektive za članstvo v EU.

Stališče grške vlade glede turške prihodnosti v EU v poznih 80-ih in zgodnjih 90-ih letih prejšnjega stoletja je temeljilo na ideji, da je bil proces turškega pristopa k EU nekaj, o čemer se bodo pogovarjali kasneje, po letu 2000. Kljub temu da je Grčija uradno zatrjevala, da ne želi blokirati turških ambicij po članstvu v EU, pa je svoje članstvo v EU uporabila za pritisk na Turčijo, da bi dosegli sporazum glede Cipra in drugih bilateralnih problemov (Lucas 2005, 15). Zgodovinsko napeti in z ozemeljskimi spori v Egejskem morju in ciprskim vprašanjem obremenjeni odnosi med Grčijo in Turčijo so tako tudi po koncu hladne vojne ostali primarni vir napetosti v vzhodnem Sredozemlju. Državi sta druga drugo še vedno videli kot grožnjo svojim varnostnim interesom, posledično sta imeli tako Grčija kot Turčija največje obrambne izdatke v % od BDP od vseh držav članic NATO. Približevalo pa se je novo krizno obdobje, v katerem so grško-turški spori dosegli vrhunec (Siegl 2002, 41).

¹¹ Dodatni protokol k Sporazumu iz Ankare je stopil v veljavo 1. januarja 1973 in je določal 22-letno prehodno obdobje, ki naj bi se zaključilo v vzpostavitvijo carinske unije med Turčijo in takratno ES (Dodatni protokol 1970).

¹² Za pravnomočnost Sporazuma o ustanovitvi carinske unije pa je bilo potrebno pridobiti soglasje Evropskega parlamenta. Zato je turška vlada poleti 1995 dopolnila ustavo iz leta 1982 in Evropski parlament je 13. decembra 1995 podal soglasje za vzpostavitev carinske unije. Sklep o prehodu v carinsko unijo je stopil v veljavo 31. decembra 1995 (Mehikić in Šabič 2008, 145).

4.3 Krizno obdobje 1996–1999

Potem, ko je umaknila veto na izvajanje carinske unije Turčija–EU, je Grčija pričakovala, da se bodo njeni odnosi s Turčijo izboljšali. Poleg tega se je leta 1996 s položaja predsednika vlade umaknil Andreas Papandreou, kar naj bi še pripomoglo k izboljšanju grško-turških odnosov. Novi grški predsednik vlade in predsednik Panhelenskega socialističnega gibanja oz. socialdemokratske stranke (*Panellinio Sosialistikó Kinima* – PASOK) Costas Simitis je obljubil, da bo začel z novo zunanjo politiko do Turčije. Predstavil je idejo evropeizacije številnih grških politik, vključno z zunanjo in ekonomsko politiko (Lucas 2005, 15). Nova vlada se je glede odnosov s Turčijo kmalu znašla pred preizkušnjo, saj so se grško-turški odnosi kmalu po začetku izvajanja carinske unije Turčija–EU zelo poslabšali, saj so se v obdobju 1996–1999 zgodile številne krize in spori, ki so pokazali, da hladna vojna med Grčijo in Turčijo še ni končana in državi sta bili v tem obdobju dvakrat tik pred tem, da se vojaško spopadeta (Gundogdu 2001, 110).

Januarja 1996 je prišlo do velike krize med obema državama, ko je Turčija izpodbijala suverenost majhnega neposeljenega otoka Imia (po grško) oz. Kardak (po turško) v Egejskem morju. Sledila je odločitev Evropskega sveta v Luksemburgu decembra 1997, da Turčiji ne podelijo statusa države kandidatke in da bo za članstvo v EU Turčija morala izboljšati svoje odnose z Grčijo, kar seveda tudi ni vodilo do približevanja med državama, kot so nekateri upali, ampak je med njima povzročilo še dodatne napetosti (Ker - Lindsay 2000, 217). Sledili sta kriza z namestitvijo raket S-300 na Cipru leta 1998 in afera z ujetjem kurdskega voditelja Abdullaha Öcalana leta 1999. Zdelo se je, da to triletno krizno obdobje Grčiji nudi veliko razlogov, da nadaljuje s svojo politiko blokiranja napredovanja odnosov Turčija–EU in do februarja 1999 so grško-turški odnosi dosegli najnižjo točko in situacija se je za turško prošnjo za članstvo v EU zdela brezupna (Lucas 2005, 15).

4.3.1 Kriza Imia/Kardak

Ko je Costas Simitis prevzel vodenje grške vlade, je bil takoj soočen z enim od najtežjih izzivov v odnosu s Turčijo. Decembra 1995 je Turčija uradno začela izpodbijati suverenost otoka Imia/Kardak na turški obali in trdila, da ne pripada Grčiji, ampak je del t. i. sive cone v Egejskem morju. Kriza je dosegla vrhunec 28. januarja 1996, ko je župan sosednjega otoka na otoku Imia/Kardak izobesil grško zastavo, turški novinarji pa so

odgovorili s tem, da so grško zastavo umaknili in izobesili turško. Obe državi sta nemudoma na to območje napotili svoje pomorske sile, ker pa grški premier Simitis ni želel zaostrovati odnosov s Turčijo, se je odločil za umiritev krize. Istočasno so ZDA prepričale obe državi, da sta 31. januarja 1996 umaknili svoje vojaške sile z območja, saj so želele preprečiti vojaški spopad med dvema NATO članicama. Do krize Imia/Kardak je svoje stališče zavzel tudi Evropski parlament, ki je pozval Turčijo, naj se v prihodnosti vzdrži takšnih incidentov v odnosu do Grčije, članice EU. Prav tako so navedli, da je otok Imia del Grčije in s tem del zunanje meje EU. Vzpostavitev carinske unije je sicer bila precedens na poti izboljšanja odnosov med Grčijo in Turčijo, vendar pa je bilo marca 1996 jasno, da bo kriza Imia/Kardak imela negativne posledice za vrh decembra 1997, kjer naj bi odločali o turški kandidaturi za članstvo v EU (Lucas 2005, 17).

Pratt in Schofield (1996, 68) navajata, da se zdi spor glede tega nenaseljenega otočka v nasprotju z ostalimi spori glede otokov neobičajen, saj ni šlo za spor glede morskega bogastva oz. ribolova. Že samo dejstvo, da sta bili Grčija in Turčija kdaj na pragu vojaškega spopada zaradi navidezno nepomembne zadeve, je dokaz njunega medsebojnega nezaupanja in sovražnosti, kot tudi dokaz o pomembnosti ozemlja, ne glede na njegovo velikost, naseljenost in očitno gospodarsko vrednost za posamezno državo (Pratt in Schofield 1996, 68). Kriza Imia/Kardak leta 1996 pa ni bila edina kriza, ki je pustila globok vtis na grško-turških odnosih v obdobju po koncu hladne vojne.

4.3.2 Spor glede namestitve raket na Cipru leta 1998

Nov problem v grško-turških odnosih je bila kriza z namestitvijo raket na Cipru leta 1997 in bilo je jasno, da bo to igralo pomembno vlogo pri odločitvi grške vlade glede strategije na vrhu v Luksemburgu decembra 1997. Kljub temu da so bili grško-turški odnosi po krizi Imia/Kardak relativno stabilni, pa sta grška in turška vlada kmalu začeli s prepiranjem, tokrat glede otoka Ciper. Zaradi strahu pred turško prevlado v obrambi ciprskega zračnega prostora je ciprska vlada začela iskati bolj učinkovite načine za zagotovitev varnosti otoka oz. za zaščito zračnega koridorja od Grčije do Cipra. Tako je, kot že omenjeno, januarja 1997 ciprska vlada v Rusiji naročila protiletalske rakete S-300, ki naj bi jih namestili v okviru območja, ki ga nadzirajo grški Ciprčani (Gundogdu 2001, 109). Naročilo raket je podprla tudi grška vlada, ki je želela Republiki Ciper zagotoviti več varnosti pri njeni pripravi na članstvo v EU. Takoj po objavi naročila teh raket je turška vlada začela z verbalnim napadom in poudarjala, da bi takšno ravnanje destabiliziralo varnost regije. Grški predsednik vlade je želel

situacijo umiriti in je poudaril potrebo po mirnem pristopu v odnosih s Turčijo (Lucas 2005, 19). V mesecih, ki so sledili, je ciprska vlada zatrjevala, da bo nadaljevala z namestitvijo raket na Cipru, in septembra 1997, tri mesece pred vrhom v Luksemburgu, so provokacije in grožnje med Grčijo in Turčijo dosegle vrhunec. Predsednik turških Ciprčanov Rauf Denktash je prekinil vse stike z vlado grških Ciprčanov in se celo zavzemal za vojaški spopad z Grčijo, če bi Ciper postal članica EU. Sledil je vrh v Luksemburgu, kjer je Evropski svet sprejel odločitev, da Turčije ne vključi na seznam držav kandidatk za članstvo v EU in da nadaljuje z napredovanjem ciprske prošnje za članstvo.

Končno pa je decembra 1998 vlada Republike Ciper objavila, da bodo rakete S-300, v izogib dodatnim problemom v regiji, nameščene na otoku Kreta, saj so grški Ciprčani spoznali, da Turčija s svojimi vojnimi grožnjami in izjavami, da bo priključila severni Ciper, misli resno. Grčija je podprla odločitev vlade grških Ciprčanov, saj so zavzeli stališče, da bi umirjanje napetosti lahko predstavljajo temelj za izboljšanje grško-turških odnosov (Lucas 2005, 19).

4.3.3 Zasedanje Evropskega sveta v Luksemburgu decembra leta 1997

Zasedanje se je odvijalo od 12. do 13. decembra 1997 v Luksemburgu in Evropski svet je po napetih pogovorih in debatah glede turške prošnje odločil, da Turčiji ne podeli statusa države kandidatke. V sklepih predsedstva je Evropski svet potrdil primernost Turčije za članstvo v EU in poudaril, da bo Turčija ocenjena na podlagi istih kriterijev, kot druge države prosilke, ampak da politični in ekonomski pogoji, ki bi dovoljevali začetek pristopnih pogajanj, niso izpolnjeni (Evropski svet 1997). Evropski svet je bil mnenja, da Turčija ne izpolnjuje kopenhavnskih političnih kriterijev, kot so spoštovanje človekovih pravic in polno izvajanje načel demokracije, poleg tega pa EU ni bila zadovoljna s političnimi in gospodarskimi reformami v Turčiji (Lucas 2005, 22). Odločitev, da se Turčiji ne podeli statusa države kandidatke, je podprla večina držav članic EU in ni bila rezultat samo grškega veta, kot je bilo to v preteklosti (Lucas 2005, 24).

Obenem je potrebno poudariti, da se je to zasedanje odvijalo takoj po krizi Imia/Kardak in sredi krize z namestitvijo raket na Cipru in zato tudi Grčija ni mogla sprejeti kakšnih radikalnih sprememb glede svojega stališča do turške prošnje za članstvo v EU. Do konca krize z namestitvijo raket na Cipru je Turčija še naprej krivila Grčijo, da upočasnjuje njen napredek v okviru EU in krizno obdobje se je nadaljevalo tudi v mesecih po zasedanju v Luksemburgu (Lucas 2005, 24).

4.3.4 Afera Öcalan

Nekaj mesecev po koncu krize z namestitvijo raket na Cipru pa sta se Grčija in Turčija zapletli v še en spor, tokrat glede kurdskega voditelja Abdullaha Öcalana. Öcalan je bil, kot že omenjeno, predsednik PKK in zelo osovražen s strani večine Turkov. Kurdi¹³ so etnična populacija, ki v Turčiji predstavlja največjo manjšinsko skupnost, vendar niso uradno priznana manjšina. Öcalan je leta 1980 iz Turčije prebegnil v Sirijo, ki je oktobra 1998 popustila pod pritiski in grožnjami Turčije in Öcalana 13. oktobra 1999 izgnala. Öcalan je v naslednjih šestih mesecih iskal državo, ki bi mu podelila azil (Black 2000, 3). Najprej je prebežal v Rusijo, potem v Italijo, kasneje pa je s pomočjo ultranacionalističnih članov grškega parlamenta prišel v Grčijo in bival na otoku Krfu (Black 2000, 5). Grški premier Simitis in zunanji minister Pangalos sta morala Öcalanovo prisotnost v Grčiji skrivati, da ne bi razjezila Turkov, vendar pa je grška zunanja politika vedno dajala moralno podporo kurdskim prizadevanjem. Grška vlada se je znašla v zelo težki situaciji in kot navaja Black (2000, 7–8) je imela glede Öcalana na izbiro štiri možnosti, in sicer da bodisi Öcalanu ponudijo azil; da mu zavrnejo azil in ga izženejo iz Grčije; da ga aretirajo in izročijo Turčiji ali pa da mu ponudijo začasno zatočišče, dokler mu azila ne bo ponudila druga država. Grčija se je odločila za zadnjo možnost in Öcalanu ponudila začasno bivanje na grški ambasadi v Nairobiju v Keniji in uradno zavrnila njegovo prošnjo za azil. Kljub temu da je Turčija še 22. januarja 1999 opozorila Grčijo, da bi podelitev azila Öcalanu pomenilo sovražno dejanje, je Grčija 2. februarja 1999 Öcalana prepeljala v Nairobi, dva dni kasneje pa so ZDA o njegovi prisotnosti v Keniji domnevno obvestile Turčijo in v naslednjih dneh je Turčija začela veliko akcijo za njegovo aretacijo (Black 2000, 9). Turške varnostne službe so Öcalana 15. februarja 1999 ujele na poti od grške ambasade do letališča v Nairobiju, kar je povzročilo eno izmed

¹³ Domovina Kurdiv, Kurdistan, se razprostira čez ozemlje štirih sosednjih držav: Turčije, Irana, Iraka in Sirije. Kurdi si za svojo neodvisno državo prizadevajo že desetletja, a jim neugodna naselitev v več državah, kjer so manjšina, poleg drugih dejavnikov, to onemogoča. Podatki o številu Kurdiv se precej razlikujejo, vendar večina navaja podatek od 20–25 milijonov, tako npr. Black (2000, 3) navaja, da jih na svetu cca. 20–25 milijonov, CNN (2002) navaja, da na svetu živi 25 milijonov Kurdiv, po drugih podatkih pa naj bi jih samo na Bližnjem vzhodu v 90-ih letih prejšnjega stoletja živelo 20–25 milijonov, od tega 14 milijonov v Turčiji (Kurdistan – Turkish Conflict). Že predhodno omenjena Pogodba iz Sevresa je predvidevala avtonomijo Kurdiv, kasnejša Pogodba iz Lausanne pa za pripadnike kurdske manjšine ni omenjala kakšne posebne zaščite (Yesilada 2002, 107). Pogodba iz Lausanne namreč priznava samo obstoj verskih manjšin in ustavne manjšinske pravice priznava samo Židom, Grkom in Armencem (Larrabee in Lesser 2003, 58). Kot navajata Mehikić in Šabić (2008, 135) so turške oblasti od ustanovitve Turške republike želele nasilno asimilirati Kurde, zato so prepovedale uporabo kurdskega jezika in celo njihove glasbe ter na ta način želele uničiti njihovo kulturo in politično identiteto. Kurdski problem je postal eden izmed ključnih dejavnikov, ki so vplivali na odnose Turčije z EU, zato se je začel položaj Kurdiv v devetdesetih letih 20. stoletja, kot odgovor na zahteve EU, postopno izboljševati (ustavne reforme leta 2003, ki vsebujejo pozitivne spremembe za Kurde) (Mehikić in Šabić 2008, 136).

najbolj resnih kriz v turško-grških odnosih. Turška vlada je v tem dogodku videla neposreden in nedvoumen dokaz o vpletenosti grške vlade in zdelo se je, da to dejansko kaže na potrditev turških trditev, da je Grčija pomagala PKK pri njihovih namerah destabilizirati Turčijo (Abaci 2004, 1).

Vpletenost Grčije v afero se je hitro razširila po svetu in Turčija je začela z diplomatsko ofenzivo proti Grčiji preko številnih medijev in uradnih izjav in to izkoristila kot možnost za napad na Grčijo zaradi njene podpore Öcalanu. Turški predsednik Demirel je dejal, da če bo Grčija nadaljevala s takšno politiko, bo Turčija izvedla vse potrebne ukrepe, kar je povzročilo ugibanja o možnostih oboroženega spopada. Turški zunanji minister Cem pa je Grčijo 4. marca 1999 javno poimenoval za teroristično državo (Abaci 2004, 14).

Kljub resni in ostri retoriki pa Turčija ni naredila nobenih konkretnih ukrepov, da bi kaznovala Grčijo za njeno vključenost v afero Öcalan (Black 2000, 10). Njeni voditelji so že imeli v mislih decembrski vrh v Helsinkih, kjer so države članice sprejele pomembno odločitev glede turške kandidature za članstvo. Resne grožnje Grčiji ne bi koristile turškemu cilju članstva v EU. V obeh državah so torej diplomati in drugi odločevalci morali iskati ravnotežje med mednarodnimi cilji države in močnimi domačimi pritiski. Javno mnenje je ta dogodek videlo kot eno izmed najbolj sramotnih ponižanj v zgodovini grške zunanje politike in je bilo povezano z več vidiki zgrešene diplomacije. Grška javnost je vladi očitala, da ni preprečila Öcalanovega prihoda na grško ozemlje in da je le-ta pristal v turškem zaporu¹⁴. Grška vlada svojih političnih odločitev sploh ni poskušala zagovarjati in 18. februarja 1999 so odstopili zunanji minister Pangalos, notranji minister Papadopoulos in minister za javni red Petsalnikos (Black 2000, 11). Po tej krizi so bili grško-turški odnosi zelo slabi in zdelo se je malo verjetno, da bi Grčija v bližnji prihodnosti spremenila svoje stališče do turškega približevanja EU.

¹⁴ Sojenje Öcalanu se je začelo 31. maja 1999 in Državno sodišče ga je 29. junija obsodilo na smrt. Vendar pa ga je prav turško približevanje EU rešilo smrti, saj je EU decembra 1999 razglasila, da če bo Turčija izpolnila kriterije, med drugim tudi ukinitve smrtne kazni, bo Bruselj nadaljeval s procesom približevanja. Avgusta 2002 je Turčija ukinila smrtno kazen in tako so mu kazen zmanjšali na dosmrtno ječo. Tako je Öcalan od aretacije kot edini ujetnik zaprt na otoku Imrali v turškem morju Marmara (Cagaptay in Yegenoglu 2006).

4.4 Začetki približevanja med državama

Vse tri zgoraj navedene krize so obremenile grško-turške odnose, ki so v začetku leta 1999 dosegli novo najnižjo točko in možnost, da bi Grčija na vrhu v Helsinkih decembra 1999 podprla Turčijo, se je zdela malo verjetna. Številni so pričakovali, da se bodo grško-turški odnosi po aferi Öcalan še dodatno poslabšali, vendar pa, kot navaja Abaci (2004, 2), je prav afera Öcalan pomenila izziv in potrebo po ponovni proučitvi bilateralnih odnosov na obeh straneh Egejskega morja. Državi sta imeli na izbiro dve možnosti, ali nadaljujeta z brezplodno sovražno politiko ali vzpostavita pozitivno okolje, v katerem bi lahko sodelovali in vzpostavili medsebojno zaupanje.

Afera Öcalan je vodila do spremembe vodstva v Grčiji, saj je novi zunanji minister postal George Papandreou, ki je bil poznan kot bolj zmeren politik, ki se je zavzemal za približevanje med državama. Grški predsednik vlade Simitis je novega zunanjega ministra pooblastil, naj najde nove načine stabilizacije grških odnosov s Turčijo (Lucas 2005, 28).

Konkretni koraki v smeri približevanja med državama so se zgodili približno šest tednov po zaključku afere Öcalan. Turški zunanji minister Cem je spoznal, da bi izboljšanje odnosov z Grčijo povečalo možnosti Turčije za pridobitev statusa kandidatke na vrhu v Helsinkih decembra 1999 in je 24. maja 1999 pisal svojemu grškemu kolegu Papandreouju in mu predlagal sodelovanje v boju proti mednarodnemu terorizmu (Cem 1999). Papandreou mu je v odgovoru predlagal sodelovanje tudi na področju turizma, okolja, kulture, organiziranega kriminala, trgovine s prepovedanimi drogami, nezakonitih migracij in trgovine. Obenem je poudaril, da je potrebno "izbrati realistični pristop, ki nam bo omogočal, da bomo najpomembnejše spore obravnavali v zaporedju in s tem okrepili občutek medsebojnega zaupanja v naših odnosih in vizijo o nadaljnjih korakih" (Papandreou 1999a).

Grški zunanji minister je bil torej tisti, ki je predlagal, da bi sporazume najprej dosegli pri osnovnih vprašanjih oz. na področjih t. i. nizke politike, ki so v obojestranskem interesu in da bi na ta način okrepili medsebojno zaupanje. Vprašanja t. i. visoke politike, kot so spori v Egejskem morju in ciprsko vprašanje, pa so bila namerno izključena iz tega sodelovanja in dialoga (Reuter 2000, 1). Pozitiven in konstruktiven odgovor Papandreouja na Cemov predlog je nakazoval veliko spremembo in preobrat v grški zunanji politiki do Turčije.

Da bi se dogovorila o podrobnostih sodelovanja na omenjenih področjih, sta se oba zunanja ministra 30. junija 1999 sestala v New Yorku in se dogovorila o ustanovitvi delovnih skupin, ki so jih sestavljali grški in turški diplomati in drugi uslužbenci. Prva od teh delovnih skupin se je sestala 5. in 6. julija v Atenah. Naloga teh skupin je bila tudi vzpostaviti

praktične ukrepe za promocijo večjega medsebojnega sodelovanja na omenjenih področjih. Na uradni ravni je bil sestanek med obema zunanjima ministroma leta 1999 po 40-ih letih pomemben začetek in od takrat so se odvijali sestanki tudi med ostalimi ministri obeh držav (Evin 2004, 9).

Kot navaja Axt (2005, 373), smo v dialogu med Grčijo in Turčijo priča funkcionalnemu pristopu pri reševanju sporov, nasprotni strani sta namreč sodelovanje pričeli na področjih, ki niso sporna. Brez dvoma se je tovrstno sodelovanje izkazalo za operativno in obojestransko koristno, tako na političnem kot ekonomskem področju, vendar pa glavni cilj tovrstnega sodelovanja niso bile pričakovane koristi, ampak ustvarjanje kreativnih temeljev in boljše atmosfere za sodelovanje, ki bi med državama sčasoma zgradilo zaupanje in navsezadnje pripeljalo do mirne rešitve spornih zadev. Skupaj s prijateljskimi odnosi med ključnimi politikami na obeh straneh, predvsem med obema zunanjima ministroma, je to predstavljalo pozitiven kontekst za nadaljevanje bolj aktivne diplomacije pri reševanju njihovih sporov (Sapountzis 2007).

Začetek procesa približevanja v zgoraj opisanih okoliščinah je bila pogumna poteza, ki je kmalu obrodila sadove. Gospodarsko sodelovanje se je zelo okrepilo, saj se je obseg blagovne menjave med državama v obdobju od 1999–2004 povečal za 250 %. Veliko je bilo govora o veliki vlogi civilne družbe v krepitvi grško-turškega sodelovanja in približevanja. Z mobilizacijo prostovoljnih organizacij, izobraževalnih in znanstvenih institucij ter posameznikov so vzpostavili široko mrežo komunikacij in sodelovanja ter močno okrepili približevanje, predvsem pa so okrepili dobre odnose med akterji na obeh straneh. Vpliv EU je močno povečal učinkovitost vpliva civilne družbe na grško-turške odnose in s tem povečal verjetnost, da bodo trajnejši. Medtem ko civilna družba brez dvoma igra ključno vlogo pri ustvarjanju široke podpore za sodelovanje med obema državama, pa je potrebna nadaljnja aktivnost s strani obeh vlad, da bi z vzpostavitvijo vladnih okvirov za sodelovanje med institucijami poglobili učinkovitost približevanja med državama (Evin 2005, 401–2).

Ob procesu približevanja, ki se je dogajal med državama, pa še posebej glede na dogodke v zadnjih treh kriznih letih, ni bilo mogoče kar čez noč spremeniti mnenja grške vlade, predvsem pa mnenja grške javnosti, saj so bili grški odnosi s Turčijo vedno zelo občutljiva tema za grško javnost. Konec poletja 1999 pa sta se zgodila dogodki, ki sta še dodatno okrepila strateško spremembo grške politike do Turčije, ki pa je imela tudi močno podporo tako grške kot turške javnosti.

4.5 Potresna diplomacija

Dne 17. avgusta 1999 je območje vzhodno od Istanbula prizadel potres 7,4 stopnje po Richterjevi lestvici, ki je povzročil veliko upostošenje in več kot 15.000 mrtvih. Pol ure po potresu je grški zunanji minister poklical turškega zunanjega ministra Cema in kot prvi ponudil pomoč. Grčija je odposlala dobro opremljene reševalce, gasilce, zdravnike, strokovnjake, medicinsko opremo in hrano, nevladne organizacije pa so zbirale denar, hrano, zdravila in druge nujne življenjske potrebščine za žrtve potresa (Keridis 2006, 209). Manj kot mesec dni kasneje pa je tudi Atene stresel potres 5,9 stopnje po Richterjevi lestvici in čeprav je bil sicer ta potres manjši tako po moči kot po številu žrtev (145 žrtev) je bila Turčija prva država, ki je Grčiji ponudila pomoč, čeprav je še sama odpravljala posledice potresa. Takratni grški veleposlanik v Ankari je v intervjuju za vodilni turški časopis dejal, da sta potresa še okrepila stališče obeh vlad glede medsebojnega dialoga (Ker - Lindsay 2000, 224). Potresa sta imela velik vpliv na javno mnenje v obeh državah (Lucas 2005, 32). Potresa sta namreč v obeh državah prebudila občutek medsebojne solidarnosti, vendar pa se je v javnosti pogosto napačno domnevalo, da se je proces približevanja med državama začel šele po potresih oz. s t. i. potresno diplomacijo in ne s prizadevanji obeh držav za izboljšanje odnosov (Ker - Lindsay 2000, 215). To približevanje je bilo namreč zgrajeno na spoznanju obeh držav, da ima politika sodelovanja veliko več prednosti kot politika sovražnosti in konflikta. Potresna diplomacija je igrala pomembno vlogo pri razvoju procesa približevanja med Atenami in Ankaro z ustvarjanjem pozitivnega okolja, v katerem bi to politiko lahko izvajali in s krepitvijo dialoga, ki se je med državama vzpostavil že pred potresoma (Ker - Lindsay 2000, 216).

Kot navaja Axt (2005, 369) sta bila potresa politično pomembna iz dveh vidikov. Kot prvo so tako prebivalci kot tudi mediji v obeh državah pozitivno reagirali na obojestransko pomoč, ki sta si jo državi nudili po potresih. Kot drugo pa je bilo boljše vzdušje med državama v prid predvsem Atenam, saj je to oslabilo nasprotovanje domače javnosti približevanju s Turčijo. Predsednik vlade Simitis in zunanji minister Papandreou sta se zavedala, da če želita decembra 1999 na vrhu v Helsinkih narediti politični preobrat, potrebujeta podporo javnosti, ki je po potresih podpirala nadaljnje približevanje s Turčijo (Lucas 2005, 32). Oba potresa sta torej še dodatno izboljšala odnose med obema državama in predstavljala osnovo za dogodke, ki so sledili na vrhu v Helsinkih.

4.6 Zasedanje Evropskega sveta v Helsinkih

Za grško-turške odnose zelo burno leto 1999 se je zaključilo z vrhom v Helsinkih. V tednih pred vrhom še vedno ni bilo jasno, ali bo Grčija umaknila svoj veto na turško približevanje EU ali ne. Spremembo v grško-turških odnosih je v svojem govoru v Generalni skupščini OZN 22. septembra 1999 nakazal že grški zunanji minister Papandreou, ko je dejal, da je "grška varnost povezana s stabilnostjo regije in da je moč našega soseda tudi naša moč. Grčija je pripravljena podpreti Turčijo na njeni poti v EU in s Turčijo delimo njeno vizijo, da bo nekoč postala članica EU in naša naloga je, da ta proces spodbudimo" (Papandreou 1999c). Svojo zavezanost približevanju s Turčijo pa je Papandreou izrazil tudi, ko je dejal, da je "v interesu Grčije, bolj kot v interesu katerekoli druge države članice EU, da se Turčija približa EU. Turško približevanje EU bo pomemben dejavnik pri ustvarjanju vzdušja za sodelovanje, ki je ključni predpogoj, če želimo rešiti medsebojne razlike" (Papandreou 1999b).

Grčija je 28. novembra 1999 finskemu predsedstvu EU poslala memorandum, v katerem je navedla svoje konkretno stališče glede turške kandidature za članstvo v EU oz. sledeče zahteve:

1. Ciper naj postane država članica EU, ne glede na to, ali bo ciprsko vprašanje rešeno pred pristopom Republike Ciper k EU.
2. Vse države kandidatke morajo priznati pristojnost Meddržavnega sodišča v Haagu.
3. Grčija spodbuja EU, da naj Turčiji ne samo dodeli status kandidatke za članstvo, ampak naj ji zagotovi tudi časovni načrt z referencami o tem, kako bi Turčija lahko postala članica EU (Lucas 2005, 33–4).

Grški zunanji minister je poudaril, da Grčija ne bo umaknila veta na turško kandidaturo, če ne bo popolnoma prepričana, da bo s strani Turčije in EU dobila določena zagotovila. Najpomembnejša od vseh je bila seveda jasna pot za pristop Cipra k EU in tudi jasen načrt za rešitev bilateralnih problemov s Turčijo.

Sledilo je srečanje na vrhu 10. in 11. decembra 1999 v Helsinkih. Pričakovanja so bila velika s strani Grčije kot tudi s strani Turčije. Po mnogih diplomatskih stikih in pogajanjih v ozadju se je v Helsinkih zgodil zgodovinski preobrat. Po tem, ko je skoraj celotna 90-ta leta prejšnjega stoletja blokirala turško pot k EU, je Grčija umaknila svoj veto in Turčija je s soglasjem vseh 15 držav članic postala kandidatka za članstvo v EU. Ta dogodek je signaliziral premik in obetavno prihodnost v grško-turških odnosih ter upanje, da bo pozitiven rezultat vrha v Helsinkih vodil v nadaljnje približevanje med Grčijo in Turčijo. Grčija je svoj veto umaknila po tem, ko je dobila zagotovila za zahteve, ki jih je navedla v zgoraj

omenjenem memorandumu novembra 1999 (Lucas 2005, 35). Te zahteve so bile vključene v sklepe predsedstva kot predpogoj za nadaljevanje turške poti v EU in za potencialni začetek pristopnih pogajanj. Turčiji so sicer podelili status kandidatke, vendar so postavili pomembne pogoje glede turško-grških odnosov in glede ciprskega vprašanja, in sicer mora Turčija rešiti spore z Grčijo in omogočiti napredek pri rešitvi ciprskega vprašanja. Formalno so potrdili tudi, da rešitev ciprskega vprašanja ni predpogoj za članstvo otoka v EU in da bo EU pri odločanju o njegovem članstvu upoštevala vse relevantne dejavnike. Turčiji je EU določila rok za rešitev mejnih sporov z Grčijo, do konca leta 2004, in zahtevala, da je potrebno v okviru OZN obnoviti pogovore za rešitev ciprskega vprašanja. Kot zadnje pa je EU predstavila časovni načrt za Turčijo, seveda pod pogojem, da bo izvedla potrebne reforme za dosego kopenhavnskih političnih kriterijev in če bo izboljšala stanje na področju človekovih pravic (Evropski svet 1999). EU je Turčiji obljubila pomoč in ji zagotovila, da bo odprla pogajanja, ko bo smatrala, da je Turčija izpolnila njihove zahteve. To je bil velik diplomatski uspeh za Grčijo, saj so bile v sklepih predsedstva zajete vse njene zahteve iz memoranduma. Na drugi strani pa je bila Turčija zadovoljna s statusom kandidatke, ni pa rada sprejela predpogojev, ki ji jih je vsilila EU zaradi pritiska Grčije. Turčija je razmišljala o tem, da bi ponujeni status kandidatke zavrnila, vendar ga je kljub temu sprejela, da je lahko nadaljevala z integracijo v EU. Dogodki na vrhu v Helsinkih so bili s strani grške vlade in javnega mnenja smatrani za uspeh, saj je Grčija uspela zavarovati svoje vitalne nacionalne interese in istočasno naredila prijateljsko potezo s tem, ko je umaknila veto glede turške kandidature za članstvo (Lucas 2005, 36). Kot je dejal predsednik grške vlade Simitis, je bilo srečanje na vrhu v Helsinkih dvojni uspeh. Kot prvo je Grčija z izboljšanjem bilateralnih odnosov uspela svojo sosedo Turčijo približati EU in Grčiji. Kot drugo, pa je Grčija uspela diplomatsko in politično prepričati EU, da za Turčijo določi pravila, poleg tega pa je Grčija zagotovila tudi pristop Cipra k EU brez rešitve ciprskega vprašanja (Lucas 2005, 37).

Tako v Grčiji kot tudi drugod je bila odločitev Grčije, da podpre Turčijo pri vstopanju v EU, smatrana kot pogumna in konstruktivna (Kotsiaros 2006b, 11). Srečanje na vrhu v Helsinkih je Grčiji dalo možnost, da prvič pokaže, kaj je dejansko imela v mislih, ko je njen zunanji minister izjavil, da ima Grčija od vseh držav v EU največji interes videti Turčijo v EU. Z njihovega stališča je Turčija kot kandidatka za članstvo v EU veliko boljša sosedka. Morala bo postati bolj demokratična in morala se bo ravnati po pravilih mednarodnega prava in konflikte z evropskimi državami reševati pred Meddržavnim sodiščem v Haagu (Kadritzke 2000).

4.7 Razlogi za spremembo grške zunanje politike do približevanja Turčije EU

Avtorji kot so Lesser in drugi (2001), Evin (2005), Aybet (2006) in drugi pri iskanju vzrokov za spremembo grške zunanje politike do turškega približevanja EU po letu 1999 navajajo različne dejavnike. Glede na to, da večina teoretikov, ki se ukvarja z zunanjepolitičnim odločanjem, loči mednarodne in domače oz. notranje vplive (Holsti 1995, Benko 1997, Petrič 2010 in drugi) bom tudi sama ločila ti dve vrsti dejavnikov in jih po vzoru že omenjenega Gustavssonovega modela delila še na politične in ekonomske.

Med mednarodnimi političnimi dejavniki nedvomno lahko izpostavimo konec hladne vojne in posledično nove razmere v globalnem svetu, kar je od Grčije zahtevalo nov pristop pri oblikovanju zunanje politike. Njena zunanja politika je bila v veliki meri oblikovana z izzivi procesa preoblikovanja varnostnega okolja Balkana in temeljita ocena grške zunanje politike temelji na grškem geografskem in strukturnem okolju. Voskopoulos (2006, 80) tako meni, da je Grčija svoje odločitve v zunanji politiki oblikovala pod vplivom geografije, sistemsko povezanih nestabilnosti in njenega neposrednega varnostnega okolja, tako na regionalni kot tudi na evropski ravni. Kot je dejal George Papandreou (2000), so bili "Helsinki vrhunec nove faze v grški zunanji politiki. Kaj je povzročilo tako temeljite spremembe v naši zunanji politiki? Lahko omenim tri glavne vzroke: politične sile so v obdobju po koncu hladne vojne regijo potisnile v prepad, prišlo je do novih razmer v globaliziranem svetu in ponovno smo ovrednotili naše nacionalne interese."

Pri iskanju vzrokov za spremembo grške zunanje politike seveda ne moremo mimo EU, ki je vse od grške in turške prošnje za članstvo igrala pomembno vlogo pri njunih bilateralnih odnosih. Če primerjamo potek oz. smer odnosov Turčija–EU s potekom grško-turških odnosov lahko zaključimo, da odnosi med Grčijo in Turčijo napredujejo podobno kot napredujejo odnosi med Turčijo in EU. Pričakovanje grškega političnega vrha, da bo približevanje med EU in Turčijo vplivalo na turško stališče glede grško-turških odnosov, se je do sedaj izkazalo za upravičeno.

Poleg mednarodnih političnih dejavnikov lahko izpostavimo tudi druge, ekonomske dejavnike. Grčija je konec 90-ih let prejšnjega stoletja vstop v Evropsko monetarno unijo (EMU) razglasila za enega svojih glavnih zunanjepolitičnih ciljev in je, po tem ko leta 1998 ni izpolnjevala kriterijev za vstop v EMU, evro uvedla šele leta 2001.¹⁵ Lucas (2005, 39) tako

¹⁵ Na srečanju voditeljev držav in vlad maja 1998 v Bruslju je bila sprejeta odločitev, da je 11 držav članic izpolnilo zahtevane pogoje za uvedbo evra 1. januarja 1999. Takrat je Grčija kot edina zainteresirana država članica ostala izven območja evra, saj ni izpolnjevala strogih maastrichtskih kriterijev. Ponovno je prošnjo za vključitev vložila februarja 2000 in se 1. januarja 2001 kot dvanajsta država članica priključila EMU.

meni, da je to eden izmed razlogov za stabilizacijo odnosov s Turčijo, saj se je na ta način Grčija lahko končno posvetila svojim gospodarskim težavam.

Kot navaja Bučar (1992, 485) tudi notranjepolitični procesi, ki so med drugim determinirani z mednarodnim okoljem, odločujoče vplivajo na zunanjepolitično dejavnost države. Keridis (1999, 7), Stavridis (2003, 22) ter Tsardanidis in Stavridis (2005, 228) menijo, da je ob spremembi zunanje politike potrebno upoštevati tudi posebnosti domače politike, javno mnenje oz. njegov vpliv na zunanjepolitične odločitve in notranje spremembe v državi. Tako lahko kot notranje politične dejavnike, ki so vplivali na spremembo grške zunanje politike, izpostavimo spremembo javnega mnenja kot posledico potresne diplomacije, reinterpretacijo nacionalnih interesov in dobre odnose med vodilnimi v obeh državah. Kot ekonomski dejavnik pa lahko izpostavimo grške ekonomske težave, ki so bile v določeni meri tudi posledica 'oboroževalne tekme' s Turčijo.

Kot že omenjeno, sta potresa poleti 1999 prizadela najprej Turčijo in slab mesec kasneje še Grčijo in državi sta druga drugi nesebično nudili pomoč. Ne glede na to, da potresna diplomacija ni sprožila približevanja med državama, saj sta zunanja ministra obeh držav prve korake k približevanju storila že pred meseci, pa sta potresa v obeh državah vzbudila solidarnost in okrepila stališča obeh vlad glede medsebojnega dialoga. Kot navaja Ker –Lindsay (2000, 216) je potresna diplomacija na približevanje vplivala s spremembo javnega mnenja¹⁶ v Grčiji, ki je bil pred tem približevanju s Turčijo izrazito nenaklonjen. Večinsko javno mnenje v Grčiji je namreč bilo, da bi sprejetje turške kandidature za članstvo v EU ogrožalo grške nacionalne interese.

Afera Öcalan je, kot že omenjeno, povzročila spremembo v grškem političnem vrhu in vodilne položaje, tako na grškem kot na turškem zunanjem ministrstvu, so konec 90-ih let prejšnjega stoletja zasedali ljudje s strateško vizijo in željo po medsebojnem sodelovanju, kar je redko naključje v sodobni zgodovini. Kot navaja Evin (2005, 397–8), je nova generacija grških političnih voditeljev spoznala, da je samozavestna in stabilna Turčija v grškem interesu, saj so bile zunanjepolitične prioritete grškega zunanjega ministra Georgea Papandreouja precej drugačne od prioritet njegovega predhodnika. S turškim kolegom Cemom sta s korespondenco in številnimi bilateralnimi srečanji uspela zgraditi medsebojno zaupanje in razviti politiko konstruktivnega sodelovanja na področju t. i. nizke politike, ki je zblížala tako državna vrhova kot tudi civilni družbi (Anastasakis 2005, 45). Državi sta bili

¹⁶ Poleg dialoga, ki so ga izvajali na ravni visokih uradnikov, se je na politiko približevanja tako v Grčiji kot Turčiji pozitivno odzvala tudi civilna družba. Nastale so številne nevladne organizacije, katerih cilj je promocija dialoga med poslovneži, znanstveniki, akademiki, novinarji in študenti, kar je pozitivno prispevalo k nadaljnji okrepitvi pozitivnega vzdušja v grško-turških bilateralnih odnosih (Ministrstvo za zunanje zadeve Grčije 2012).

produktivni že v mesecih in tednih pred srečanjem na vrhu v Helsinkih, saj sta med drugim v začetku decembra pripravili uradne sporazume na področju t. i. nizke politike, o katerih sta se zunanja ministra dogovorila že poleti 1999 (Lucas 2005, 34). V obdobju po Helsinkih so se odnosi med državama stalno izboljševali in do februarja leta 2000 sta zunanja ministra obeh držav podpisala paket devetih sporazumov, ki so jih pripravili odbori obeh zunanjih ministrstev (Ker - Lindsay 2000, 226).

Tovrstno sodelovanje je zmanjšalo napetost med državama in položilo temelje za nadaljnji dialog in omogočilo pozitivno okolje za bolj aktivno bilateralno diplomacijo, ki pred tem ni bila mogoča (Lesser in drugi 2001, 22). Medtem ko so številni kritizirali ta pristop z obrazložitvijo, da se ne ukvarja z glavnimi problemi, pa, kot navaja Ker - Lindsay (2000, 228), tovrstna kritika ne razume bistva tega procesa približevanja. Da bi ostalo upanje na rešitev glavnih problemov, morata obe strani najprej priti do spoznanja, da bo sodelovanje in ne tekmovanje prineslo obojestransko korist v prihodnosti.

Grški zunanji minister Papandreou (2000) je dejal, da je eden izmed razlogov za spremembo grške zunanje politike tudi to, da so ponovno ovrednotili svoje nacionalne interese. Kot navaja Aybet (2006, 534) je Grčija svoje stališče glede članstva Turčije v EU spremenila zaradi novih pogledov na svoje strateške nacionalne interese, spremembe prioritet svoje zunanje politike kot tudi zaradi reinterpretacije grško-turških odnosov. Grki svojega članstva v EU ne smatrajo več kot primerjalno prednost, ki bi Turčiji lahko preprečila članstvo v EU pred razrešitvijo grško-turških sporov, ampak nasprotno menijo, da bi bil vstop Turčije v EU ključnega pomena za izboljšanje grško-turških odnosov (Ersel in Ümit 2004, 57). Namreč, ko je Grčija spoznala, da je njena tradicionalna politika napetosti in spopada do Turčije neučinkovita, je izbrala bolj konstruktiven pristop in naredila premik od poudarjanja taktičnih koristi do poudarjanja dolgoročnih strateških interesov (Evin 2005, 398). Staro strategijo pogojnih sankcij je nadomestila z novo strategijo pogojnih nagrad. Namesto groženj, da bodo vložili veto na turške ambicije do članstva v EU, če le-ta pri reševanju sporov v Egejskem morju in pri ciprskem vprašanju ne bo podpirala rešitev, ki so bolj sprejemljive za Grčijo, je Grčija aktivno podprla turške ambicije po članstvu v EU, v zameno za bolj kooperativen odnos glede njunih bilateralnih sporov (Oğuzlu 2004, 95). Kot poudarja Siegl (2002, 45), grška politika sedaj namesto izoliranja Turčije, svoji sosedi pomaga pri vključevanju v evropske integracije in vzpostavlja medsebojne povezave, ki naj bi zmanjšale ali celo preprečile možnost izbruha konflikta. Sprememba grške politike in podpora turškemu integracijskemu procesu ni samo taktična poteza, katere cilj bi bil dobiti politične koristi za Grčijo, ampak so vzroki za približevanje vpeti v širši evropski kontekst (Lesser 2005, 349).

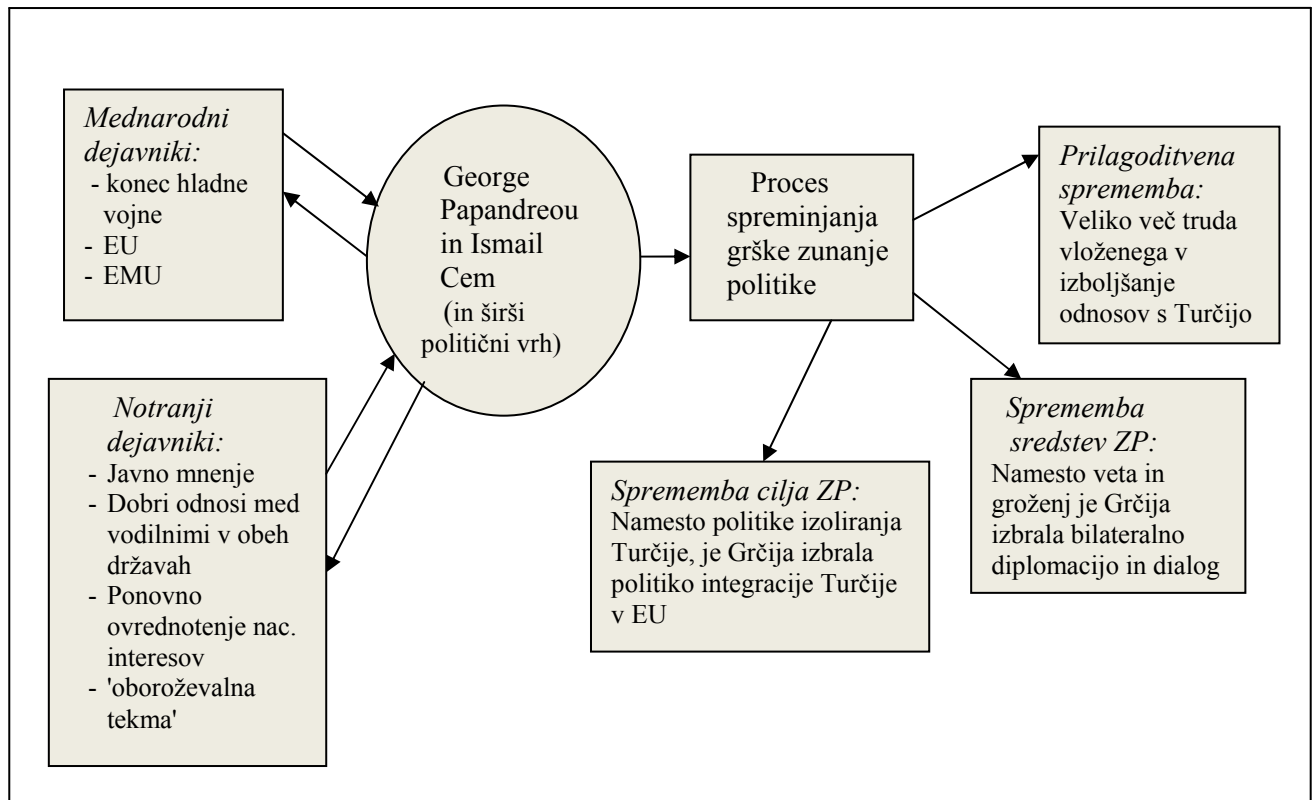
Za Grčijo je rezultat procesa približevanja Turčije EU zelo pomemben, saj bi kolaps v odnosu Turčija–EU, verjetno negativno vplival na strategijo približevanja in bi lahko oživil vzroke za konflikte v Egejskem morju in na Cipru (Lesser 2005, 350).

Dolgo časa je Grčija med vsemi državami članicami EU za obrambo namenjala najvišji delež BDP-ja, kar je bilo posledica grško-turških ozemeljskih sporov in tudi nerešenega ciprskega vprašanja. Podobno kot Grčija je tudi Turčija za obrambo namenjala velik del proračuna in kot navaja Lucas (2005, 38–9), je 'oboroževalna tekma' sčasoma postala predraga in tudi to je bil eden izmed razlogov za spremembo grške zunanje politike leta 1999.¹⁷ Grška vlada je sicer želela obrambne stroške znižati že v obdobju 1996–1999, vendar pa zaradi že omenjenih kriznih situacij oz. incidentov v tem obdobju, to ni bilo mogoče. V tem času je grška vlada vojaške izdatke zopet povišala, da bi lahko bila v stalni pripravljenosti v primeru, če bi se odnosi tako zaostri, da bi prišlo do vojaškega spopada. Prekomerno vladno trošenje in neustrezna fiskalna politika v celoti sta za posledico imeli dejstvo, da Grčija s 1. januarjem 1999 ni prevzela eura, kot je upala. To je bilo seveda za Grčijo veliko razočaranje in upala je, da bo turški status kandidatke za članstvo okrepil njuno medsebojno zaupanje in postopoma tudi končal njuno 'oboroževalno tekmo', kar bi Grčiji omogočalo več manevrskega prostora pri načrtovanju njene fiskalne politike za vključitev v EMU, katere članica je postala leta 2001 (Lucas 2005, 39).

Za shematičen prikaz spremembe grške zunanje politike sem priredila že omenjeni Gustavssonov model (skica 4.1).

¹⁷ Grški obrambni izdatki so se leta 2011 celo nekoliko povišali, vendar je to sledilo velikemu zmanjšanju sredstev namenjenih za obrambo leta 2010, ko so za obrambo namenili skoraj tretjino manj sredstev kot leto pred tem. Proračun za obrambo leta 2012 je nižji za nadaljnjih 16%, kar bo zaradi velike gospodarske krize potrebno tudi v prihajajočih letih (Perlo-Freeman 2012, 176).

4.1. Model vzorčne dinamike spremembe grške zunanje politike

Vir: Prirejeno po Gustavsson (1999, 85)

5 OBDOBJE PO HELSINKIH

5.1 Vloga Grčije pri oblikovanju Partnerstva za pristop Turčije k Evropski uniji leta 2001

Po vrhu v Helsinkih sta Grčija in Turčija ponovno začeli z bilateralnimi sestanki. Grški zunanji minister Papandreou je od 19. do 22. januarja 2000 obiskal Ankaru, 5. in 6. februarja pa mu je turški zunanji minister Cem vrnil obisk in obiskal Atene. Namen teh obiskov je bil utrditi sodelovanje na področjih, ki so bila dogovorjena poleti 1999 s podpisom devetih sporazumov, ki naj bi jih realizirali v obdobju dveh let. Na srečanju obeh zunanjih ministrov januarja 2000 je grška delegacija predlagala oblikovanje skupne delovne skupine, katere namen je bila organizacija seminarjev in delitev izkušenj in znanja o *acquis communautaire*, kot tudi izkušenj na drugih področjih, ki jih je Grčija pridobila v času svojega članstva v EU (Lucas 2005, 42). Kmalu po vrhunskem zasedanju v Helsinkih je Grčija začela z volilno kampanjo za državne volitve aprila 2000 (Lucas 2005, 42). Približevanje s Turčijo in

način, kako je grško zunanje ministrstvo po aferi Öcalan delovalo v odnosu do Turčije, je grška javnost dobro sprejela in to je predstavljalo pomemben dejavnik pri volilnem izidu, saj je PASOK, sicer tesno, zmagal na volitvah in nadaljeval z obstoječo zunanjo politiko do Turčije. Poletje leta 2000 je v grško-turških odnosih minilo dokaj mirno, saj se je 19. junija 2000 Svet odločil, da je Grčija izpolnila zahtevane pogoje za prevzem skupne valute in Grčija se je 1. januarja 2001 pridružila EMU. To je bil za Grčijo velik dosežek in številni menijo, da je razlog mogoče iskati tudi v stabilizaciji odnosov s Turčijo, saj se je Grčija na ta način končno lahko osredotočila na svoje gospodarske težave (Lucas 2005, 43). Grški politiki so se strinjali, da bolj kot bo Turčija izvajala reforme in bolj kot se bo približevala EU, manjša je verjetnost, da bo nadaljevala s sovražnimi dejanji do Grčije in bo verjetnost za sklenitev sporazuma o občutljivejših bilateralnih zadevah večja (Lucas 2005, 45).

Grčija je želela svojo vlogo jasno opredeliti tudi v Partnerstvu za pristop s Turčijo, ki ga je Svet sprejel 8. marca 2001. Na predlog Evropske komisije je bilo partnerstvo revidirano leta 2003, 2005 in 2008. Revidirano partnerstvo na podlagi Poročila o napredku Turčije pri pripravah na nadaljnje vključevanju v EU posodablja predhodno partnerstvo, z namenom, da bi se opredelile nove prednostne naloge za nadaljnje delo. V tem dokumentu je EU jasno izpostavila tista področja, na katerih mora Turčija narediti večji napredek, da bi lahko začela s pristopnimi pogajanja. Prav tako je na podlagi tega dokumenta Turčija morala pripraviti načrt s časovnim razporedom in posebnimi ukrepi, da bi uresničila prednostne naloge partnerstva in se tako pripravila na članstvo (Svet EU 2008). Grška vlada je že pred vrhom v Helsinkih podpirala jasen časovni načrt za približevanje Turčije EU. Grška vlada je želela, da bi Partnerstvo za pristop poudarilo točke, ki so bile vključene v zaključke predsedstva v Helsinkih leta 1999, tj. rešitev ciprskega vprašanja in mejnih sporov v Egejskem morju.

Partnerstvo za pristop v okviru kratkoročnih prednostnih nalog omenja, da mora Turčija dejavno podpreti prizadevanja za doseg celovite rešitve ciprskega vprašanja v okviru OZN in v skladu z načeli, na katerih temelji EU. V celoti mora uveljaviti Dodatni protokol k Sporazumu iz Ankare in čim prej sprejeti konkretne ukrepe za normalizacijo dvostranskih odnosov z vsemi državami članicami EU, vključno z Republiko Ciper (Svet EU 2008). Prav tako partnerstvo vsebuje določbo o mirnem reševanju sporov, in sicer si mora Turčija še naprej prizadevati za rešitev kakršnih koli nerešenih mejnih sporov v skladu z načelom mirnega reševanja sporov v skladu s Ustanovno listino OZN, vključno, če je potrebno, s pristojnostjo Meddržavnega sodišča v Haagu. Obenem se mora nedvoumno zavezati k spodbujanju dobrih sosedskih odnosov; se lotiti reševanja vseh vzrokov za trenja s sosedi in

se vzdržati kakršnih koli ukrepov, ki bi negativno vplivali na proces mirnega reševanja mejnih sporov (Svet EU 2008).

Grčija je pred vrhom v Koebenhavnu leta 2002 ostale države članice prepričevala, da je potrebno Turčiji leta 2002 določiti datum za začetek pristopnih pogajanj in jo obravnavati pošteno in nepristransko, tako kot ostale države kandidatke. Grška vlada je verjela, da bo s tem, ko se je zavzemala za turško članstvo v EU, in s tem, ko je nadaljevala s prijateljsko politiko do Turčije, le-ta bolj pripravljena za sodelovanje pri reševanju nerešenih vprašanj (Lucas 2005, 48).

5.2 Grška aktivna podpora turškim ambicijam na zasedanju Evropskega sveta EU v Koebenhavnu leta 2002

Leto 2001 se je zaključilo z vrhom v Laekenu, kjer je Grčija zavzela močno stališče glede turške prihodnosti v EU in predvsem Francijo in Nemčijo, ki sta najbolj dvomili o učinkovitosti reform v Turčiji, prepričevala, da je izboljšanje odnosov med Grčijo in Turčijo tudi znak političnih reform v Turčiji (Lucas 2005, 49). V sklepih predsedstva so zapisali, da je Turčija napredovala pri izpolnjevanju političnih kriterijev za pristop in pohvalili napredek pri izvajanju reform, ampak tudi opozorili, da naj nadaljuje z reformami, da bo v prihodnosti lahko pričela s pristopnimi pogajanja (Evropski svet 2001, 3).

Proces približevanja in bilateralni dialog se je zaustavil poleti 2002, ko je v Turčiji prišlo do političnih problemov. Poleg ekonomske krize, ki se je pričela leta 2001, se je Turčija soočala tudi z notranjimi težavami. Turškemu predsedniku vlade se je zdravstveno stanje slabšalo, bil pa je tudi tarča kritik zaradi politične in ekonomske situacije v državi. Zaradi vedno večjih težav v vladi in zaradi nepripravljenosti turškega predsednika, da bi zaradi zdravstvenih težav odstopil, je 11. julija 2002 odstopil turški zunanji minister Cem. To je v grški vladi povzročilo občutek negotovosti in strah, da bi Cemov odhod lahko upočasnil proces približevanja in reševanje bilateralnih problemov. Velik del približevanja med Grčijo in Turčijo se je zgodil prav na pobudo turškega zunanjega ministra Cema v sodelovanju z grškim zunanjim ministrom Papandreoujem. Novembra 2002 so le razpisali predčasne volitve in to samo mesec dni pred vrhom v Koebenhavnu. Zunanjega ministra Cema je zamenjal Şukru Sina Gurel, ki pa z grškega stališča ni bil tako naklonjen približevanju med državama kot njegov predhodnik in se je zavzemal za upočasnitev procesa približevanja (Lucas 2005, 50).

V rednem poročilu o napredku Turčije v letu 2002, je Evropska komisija med drugim zapisala, da kljub temu da je Turčija na določenih področjih napredovala in izvedla številne reforme, pa je bilo od leta 1999 zelo malo napredka na področju pravosodja in notranjih zadev in še vedno v celoti ne izpolnjuje kopenhavenskih političnih kriterijev (Evropska komisija 2002, 139). Komisija v svoje poročilo ni vključila datuma za začetek pristopnih pogajanj. Poročilo ni bilo razočaranje samo za Turčijo, temveč tudi za Grčijo, ki je imela kot zagovornica turškega članstva v EU težko delo pri prepričevanju voditeljev EU, da naj, kljub negativnemu poročilu Evropske komisije, Turčiji določijo datum za začetek pristopnih pogajanj (Lucas 2005, 51). Na volitvah v Turčiji novembra 2002 je zmagala konzervativna Stranka za pravičnost in razvoj (*Adalet ve Kalkinma Partisi* - AKP) in novi predsednik vlade je postal Abdullah Gül. Grčija in EU nista vedeli, kaj lahko pričakujeta od nove turške vlade, še posebej v Grčiji je vladala negotovost glede tega, ali bo novoizvoljena turška vlada nadaljevala s procesom približevanja ali pa bo začela z drugačno politiko. Nova turška vlada je razglasila, da želi nadaljevati s procesom približevanja z Grčijo in da želi igrati aktivno vlogo pri reševanju ciprskega vprašanja (Lucas 2005, 51).

Pozitivno je v obdobju pred vrhom v Kopenhavnu vplivala tudi predložitev Annanovega načrta, pobude generalnega sekretarja OZN Annana za rešitev ciprskega vprašanja, ki so ga predložili vsem vpletenim stranem: Grčiji, Turčiji in grškim ter turškim Ciprčanom z namenom, da bi ta načrt predstavljal temelj rešitve problema med obema skupnostima na otoku. Turška vlada je ta načrt sprejela in izrazila mnenje, da je to dobro izhodišče za pogajanja (Lucas 2005, 25).

V dneh pred vrhom v Kopenhavnu decembra 2002 sta grški premier Simitis in zunanji minister Papandreou obiskala evropske državnike, da bi se z njimi pogovorila glede možnosti Turčije za začetek pristopnih pogajanj kot tudi glede grškega predsedovanja EU. Francoskega predsednika Chiraca in nemškega kanclerja Schroederja proces reform v Turčiji ni prepričal in vztrajala sta, da se Turčiji ne določi datuma za začetek pristopnih pogajanj, dokler ne bo izpolnila vseh kopenhavenskih kriterijev. Italija je bila ena od redkih držav, ki se je strinjala s Grčijo, da se Turčiji na vrhu v Kopenhavnu določi datum za začetek pristopnih pogajanj v letu 2004 (Lucas 2005, 52). Grčija je bila mnenja, da bi odložitev datuma za začetek pogajanj lahko pomenila, da EU nima resnih namenov glede sprejema Turčije med države članice, kar bi vplivalo tudi na grško-turške odnose.

Grška vlada je želela v Kopenhavnu doseči dva cilja, in sicer pristop Republike Ciper v EU skupaj z ostalimi osmimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami in Malto, kot drugi cilj pa si je zadala prepričati ostale države članice, da je ključnega pomena, da se določi

datum za pričetek pristopnih pogajanj s Turčijo. Kot navaja Lucas (2005, 53) je Grčija zagrozila, da bo blokirala celotni proces širitve, če Republika Ciper ne bi postala članica EU. Tako so Republiko Ciper vključili na seznam 10 novih držav, ki so članice EU postale leta 2004.

Veliko težje pa je bilo doseči drugi cilj, ki si ga je zadala Grčija. Francija in Nemčija sta želeli določiti Turčiji datum za začetek pristopnih pogajanj leta 2005 in ju grški argumenti niso prepričali. Večina držav članic se je strinjala, da bi bilo najbolje, če bi odločitev o tem, kdaj začeti pristopna pogajanja s Turčijo, sprejeli leta 2004. Grčija, Italija in Španija pa so predlagale, da bi turški napredek glede izpolnjevanja keobenhavnskih kriterijev še enkrat ocenili leta 2003 in, ob morebitni pozitivni oceni, dali Turčiji datum za začetek pogajanj leta 2004. Kljub intenzivnemu naporu, da bi prepričala ostale države članice, Grčija ni uspela dobiti podpore članic EU, razen Italije in Španije (Lucas 2005, 53). V sklepih predsedstva so zapisali, da pozdravljajo zavezanost grških in turških Ciprčanov, da nadaljujejo s pogajanjmi s ciljem sklenitve celovitega dogovora glede rešitve ciprskega vprašanja do 28. februarja 2003 na podlagi predloga generalnega sekretarja OZN Annana (Evropski svet 2002, 3). Glede Turčije pa so zapisali, da podpirajo njen napredek pri izpolnjevanju keobenhavnskih kriterijev in jo spodbujajo, da pospeši proces reform. Glede na to, da Turčija še ni izpolnila vseh kriterijev, se je Evropski svet odločil, da bo decembra 2004 v Bruslju na podlagi poročila in priporočila Evropske komisije še enkrat proučil napredek Turčije. Če bo ocenil, da Turčija izpolnjuje pogoje za odprtje pogajanj, bo EU brez odlašanja začela pristopna pogajanja s Turčijo (Evropski svet 2002, 5). Evropski svet tako ni določil datuma za začetek pristopnih pogajanj in prav tako ni sprejel sklepa, da se bodo pogajanja začela po decembru 2004. Grška vlada je pozitivno sprejela zaključke vrha v Koebenhavnu, saj je uspela doseči, da je Republika Ciper postala članica EU ne glede na nerešeno ciprsko vprašanje. Vendar pa odločitev o datumu glede začetka pristopnih pogajanj ni bila smatrana za uspeh. Grčija je bila zadovoljna s svojimi poskusi, da bi spremenila to odločitev in se je zavedala, da ji Turčija ne more očitati njenega stališča do turškega članstva v EU.

V Turčiji je sklepe vrha v Koebenhavnu večina politikov in novinarjev obravnavala kot neuspeh. Turčija ni uspela prepričati Republiko Ciper, da postane članica EU brez predhodne rešitve ciprskega vprašanja in prav tako ni uspela prepričati članic EU, da bi določitev datuma za začetek pristopnih pogajanj pospešil proces reform. Nihče v Turčiji pa za neuspeh ni krivil Grčije, nasprotno, na način, kako je grška vlada zagovarjala turške interese na zasedanju v Koebenhavnu, so bili odzivi precej pozitivni. Vrh v Koebenhavnu leta 2002 je bil pomembna prelomnica v grško-turških odnosih. Grška vlada je namreč utrdila svojo

zunanjo politiko do Turčije in dejansko postala njen največji zagovornik v Evropskem svetu (Lucas 2005, 54). Več desetletij je Grčija iskala razloge za oviranje Turčije na njeni poti do EU, v Kopenhavnu pa se je jasno pokazal popoln preobrat v grškem pristopu do turških ambicij glede članstva v EU, proces, ki se je začel leta 1999 in dosegel vrhunec leta 2002. Grčija je želela dokazati, da misli resno glede svoje zunanje politike do Turčije in da bolj ko se bodo odnosi s Turčijo izboljševali, bolj bo Grčija pripravljena pomagati Turčiji pri njenem vključevanju v EU. To seveda ni pomenilo, da sta Grčija in Turčija popolnoma stabilizirali njune odnose do leta 2002. Glavni temi, Ciper in Egejsko morje, sta še vedno odprti in Grčija je bila zaskrbljena glede učinka zasedanja v Kopenhavnu na turško pripravljenost za reševanje odprtih vprašanj (Lucas 2005, 55).

5.3 Začetek pristopnih pogajanj Turčije z EU leta 2005

Evropski svet je v Bruslju decembra 2004 na podlagi pozitivnega poročila Evropske komisije sklenil, da Turčija v zadostni meri izpolnjuje kopenhavnske kriterije za začetek pristopnih pogajanj in pozdravil odločilen napredek, ki ga je Turčija dosegla v svojem daljnosežnem procesu reform. Evropsko komisijo je pozval, naj Svetu predstavi predlog pogajalskega okvira za Turčijo in kot datum začetka pogajanj določil 3. oktober 2005 (Evropski svet 2004, 5–6). Pogajalski okvir določa načela, postopek in vsebino pogajanj. Poleg kopenhavnskih političnih kriterijev je pogajalski okvir vključeval tudi nekatere dodatne pogoje, ki jih mora izpolniti Turčija. Tako 6. člen pogajalskega okvira določa pogoje za napredovanje Turčije v pristopnih pogajanjih, in sicer mora biti Turčija zavezana k dobrososedskim odnosom in reševanju mejnih sporov ter nuditi nadaljnjo podporo rešitvi ciprskega vprašanja v okviru OZN in izvajati revidirano Partnerstvo za pristop (Evropska komisija 2005).

Leta 2005 je bil sklenjen Dodatni protokol k Sporazumu iz Ankare, ki od Turčije zahteva, da carinsko unijo, ki jo ima z EU vzpostavljeno od leta 1996, razširi na vse države, ki so se EU pridružile leta 2004 (Dodatni protokol 2005). EU zahteva, da Turčija svoja pristanišča in letališča odpre za ladje oz. letala s Cipra, ki je od 1. maja 2004 ena od članic EU. Turčija vztraja, da Dodatnega protokola o razširitvi carinske unije ne bo izvajala, dokler EU ne bo odpravila osame Turške republike Severni Ciper, ki jo priznava zgolj Ankara (Barysch 2010, 3). Na podlagi priporočil Evropske komisije je Svet na srečanju zunanjih ministrov v Bruslju 11. decembra 2006 sprejel odločitev o delni prekinitivi pristopnih pogajanj s Turčijo, ker v celoti ne izvaja Dodatnega protokola k Sporazumu iz Ankare. Svet je

zamrznil pogajanja glede osmih poglavij¹⁸ in Turčija prav tako ne bo mogla začasno zapreti nobenega od predhodno že odprtih poglavij, dokler Evropska komisija ne potrdi, da Turčija v celoti izvaja Dodatni protokol (Morelli 2011, 5).

Turčija je od pričetka pristopnih pogajanj leta 2005 od 35 pristopnih poglavij odprla 13 poglavij in od tega samo enega začasno zaprla. Skupno blokiranih oz. zamrznjenih je 18 poglavij in sicer poleg osmih poglavij, ki jih blokira EU, še šest poglavij¹⁹ blokirajo grški Ciprčani, pet poglavij²⁰ pa blokira Francija. Tako zaradi različnih blokad lahko EU odpre samo še tri pristopna poglavja, in sicer politiko konkurence, javna naročila ter socialno politiko in zaposlovanje (Özerkan, 2010).

Decembra 2009 pa je Svet med drugim odločal tudi o usodi turških pogajanj in sprejel odločitev, da se pogajanja sicer nadaljujejo, vendar pa obstoječe sankcije ostajajo (Svet EU 2009, 3). V vseh poročilih o napredku Turčije od leta 2007 do 2010 je Evropska komisija opozarjala Turčijo, da ne izvaja določil Dodatnega protokola (Morelli 2011, 5–9). V letu 2011 ni bilo odprto nobeno novo poglavje, v okviru že odprtih poglavij pa je bil napredek minimalen. Junija 2011 so bile v Turčiji volitve, na katerih je Erdogan zopet dobil mandat za dokončanje začetih reform in zmaga AKP bi lahko omogočila sprejetje nove ustave do konca leta 2012 (Morelli 2011, 10–11).

Da bi spodbudili in dopolnili proces turškega približevanja EU, sta se 17. maja 2012 Evropska komisija in Turčija v okviru mehanizma dodatnega dialoga t. i. pozitivne agende, dogovorili za ustanovitev osmih delovnih skupin, ki se bodo ukvarjale s posameznimi pogajalskimi poglavji. Turčiji bodo v tem okviru zagotavljali podporo in smernice za okrepitev prizadevanj pri usklajevanju turške z evropsko zakonodajo. Pozitivna agenda naj bi zastalim oz. blokiranim turškim pristopnim pogajanjem z EU prinesla nov zagon (Evropska komisija 2012).

Kot že omenjeno, so za počasen napredek Turčije pri odpiranju novih poglavij krivi predvsem njeni nerešeni odnosi z Republiko Ciper, ki je 1. julija 2012 prevzela predsedovanje EU-ju. Glede na grožnje Turčije, da bo v času predsedovanja Republike Ciper EU-ju, z EU prekinila vse stike, vsaj do konca leta 2012 ni velikih možnosti za odprtje novih poglavij in nadaljevanje pogajanj. Ob vsem tem ne smemo pozabiti odločnega nasprotovanja Nemčije, Francije in Avstrije polnopravnemu turškemu članstvu v EU. Na francoskih predsedniških

¹⁸ Prost pretok blaga; pravica do ustanavljanja in svoboda opravljanja storitev; finančne storitve; kmetijstvo in razvoj podeželja; ribištvo; prometna politika; carinska unija in zunanji odnosi (Patsiaouras 2009, 64).

¹⁹ Energetika; izobraževanje in kultura; pravica, svoboda in varnost; sodstvo in temeljne svoboščine; zunanja, varnostna in obrambna politika; prosto gibanje delavcev (Özerkan, 2010).

²⁰ Ekonomska in monetarna politika; regionalna politika in usklajevanje strukturnih instrumentov; kmetijstvo in razvoj podeželja; finančne in proračunske določbe; institucije (Özerkan, 2010).

volitvah maja 2012 je Nicolasa Sarkozyja, ki je bil odločno proti turškemu članstvu v EU, zamenjal Francois Hollande, ki naj do članstva v EU ne bi imel tako odklonilnega stališča, kar daje upanje, da bo Francija sčasoma umaknila blokado že omenjenih pogajalskih poglavij.

6 ZAKLJUČEK

Grško-turški odnosi so v veliki meri obremenjeni s preteklostjo, saj medsebojne napetosti izvirajo še iz 18. stoletja oz. iz časov grške vojne za osvoboditev od Otomanskega imperija oz. celo v 14. stoletje, ko je Grčija za 300 let postala del turškega cesarstva. V zadnjih desetletjih pa sta državi v sporu predvsem zaradi ciprskega vprašanja in odprtih vprašanj v Egejskem morju. Dogodki, ki so zaznamovali odnose moderne Grčije in Turčije, so imeli velik vpliv na oblikovanje tako turške kot grške zunanje politike. Problemi, ki so obremenjevali grško-turške odnose v zadnjih tridesetih letih, so postali glavni dejavnik pri oblikovanju grškega stališča do turške prihodnosti v okviru EU. Zgodovinski vidik grško-turških odnosov je pomembno razumeti zato, ker so problemi, ki so državam zadnjih par desetletij onemogočali stabilne in prijateljske odnose, vplivali na grško stališče do turškega članstva v EU. Posledično je zato grški pristop za reševanje teh odprtih vprašanj s Turčijo oblikoval njeno politiko do odnosov Turčija–EU.

Grčija je vse od svojega članstva v EU do druge polovice 90-ih let prejšnjega stoletja do turškega približevanja EU vzpostavila izrazito negativno politiko, katere cilj je bil Turčiji preprečiti članstvo v EU. Grčija je blokirala financiranje in druge oblike pomoči Turčiji, kot tudi vsakršen napredek pri doseganju sporazuma glede carinske unije Turčija–EU, ker se Turčija ni želela pogajati o ciprskem vprašanju in drugih bilateralnih sporih. Potem pa je Grčija leta 1995 veto na vzpostavitev carinske unije med Turčijo in EU umaknila, saj je želela, da Ciper, ki je prošnjo za članstvo oddal leta 1993, leta 1998 prične s pristopnimi pogajanjmi. Po kriznem obdobju sta leta 1999 oba zunanja ministra začela z bilateralno diplomacijo in sodelovanjem, poleti 1999 pa sta Grčijo in Turčijo prizadela potresa, ki sta še okrepila interese obeh strani po medsebojnem dialogu. Na vrhu v Helsinkih decembra 1999 se je zgodil zgodovinski preobrat, saj je Grčija po tem, ko je celotna 90-ta leta prejšnjega stoletja blokirala turško pot v EU, umaknila svoj veto in Turčija je postala kandidatka za članstvo. Vrh v Kopenhavnu leta 2002 je bil tudi pomembna prelomnica v njunih odnosih, saj je Grčija ostale države članice prepričevala, da je Turčiji potrebno čimprej določiti datum za pričetek pristopnih pogajanj in jo obravnavati tako kot ostale države kandidatke. Grčija je Turčijo tudi nadalje podpirala na njeni poti do članstva in dejansko v Evropskem svetu postala ena njenih največjih zagovornic.

Začetna politika izolacije in blokiranja turškega približevanja EU je pomenila veliko obremenitev grško-turških odnosov in ni rešila nobenega od njunih sporov. Vendar pa je ravno neuspešnost te politike njune odnose tako poslabšala, da so se v začetku leta 1999, po

obdobju zaporednih kriz, znašli na mrtvi točki. To je prisililo grško vlado, da je do svoje sosede in do njenega članstva v EU izbrala drug pristop. Grška vlada je spoznala, da je bolj koristno za Grčijo, grško-turške spore in jugovzhodno Sredozemlje kot celoto, da se Turčija integrira v EU, kot pa, da se jo izolira. Prav tako bo tudi Turčija, ki bo imela realno perspektivo za članstvo v EU, bolj zainteresirana za rešitev njenih sporov. Poleg tega je tudi očitno, da obstaja jasna povezava med grško-turškimi odnosi in EU. Vse od njenega članstva leta 1981 je Grčija poskušala EU vključiti v svoje problematične odnose s Turčijo. Pretekli dogodki so namreč pokazali, da če primerjamo potek odnosov Turčija–EU s potekom grško-turških odnosov, lahko zaključimo, da odnosi med Grčijo in Turčijo napredujejo podobno kot napredujejo odnosi med Turčijo in EU. Na drugi strani, pa so težave v medsosedskih odnosih igrale negativno vlogo v odnosih Turčija–EU.

V uvodu sem postavila hipotezo, da je Grčija zunanjo politiko do turškega približevanja EU spremenila zaradi ponovne opredelitve nacionalnih strateških interesov in prioritete svoje zunanje politike. Predpostavljala sem, da je bila ponovna opredelitev grških nacionalnih interesov in prioritete posledica globalnih sprememb konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, predvsem konca hladne vojne in posledične spremembe regionalnega okolja, kot tudi notranjepolitičnih sprememb v Grčiji, ki so ob politični volji političnega vrha omogočile približevanje med državama. V magistrskem delu sem s pomočjo modela zunanjepolitičnega procesa nanizala faze grškega zunanjepolitičnega procesa, od oblikovanja zunanje politike, odločanja ter izvajanja zunanje politike ter vzročno-posledične povezave med njimi. Vse tri faze sem opredelila z dogodki v grško-turških odnosih (krizno obdobje, potresna diplomacija, idr.), po letu 1999 pa predvsem v povezavi z odločitvami EU glede turškega članstva. Glede na to, da sem v magistrskem delu iskala vzroke za spremembo grške zunanje politike, sem, na podlagi prirejenega Gustavssonovega modela, dejavnike, ki so vplivali na spremembo grške zunanje politike do Turčije, razdelila na mednarodne in notranje ter nadalje še na politične in ekonomske. Prišla sem do zaključka, da so zgoraj omenjeni dejavniki, sicer v različnem obsegu, vplivali na percepcijo in stališče grškega in tudi turškega političnega vrha, predvsem pa takratnih zunanjih ministrov obeh držav. Posledično je v procesu spreminjanja grške zunanje politike prišlo do sprememb tako sredstev kot tudi ciljev grške zunanje politike do turškega približevanja EU, obenem pa je turško vključevanje v EU ter izboljšanje odnosov s Turčijo postalo pomemben del grške zunanje politike. Analiza grške zunanje politike in vzrokov za njeno spremembo je pokazala, da lahko uvodoma postavljeno hipotezo v celoti potrdim.

V grško-turških odnosih so konec hladne vojne in spremembe v politično-varnostnem okolju povzročile tako teoretične kot politične implikacije in kot rezultat je bilo potrebno ponovno definirati cilje kot tudi sredstva zunanje politike. Zunanjepolitična orientacija držav, njihov odnos do zunanjega sveta, strategija za doseg domačih in zunanjih ciljev, se lahko kot posledica pomembnih sprememb v globalnem sistemu spremenijo. Znotraj tega okvira lahko razumemo grško-turško približevanje. Ko sta bili državi soočeni z novim varnostnim okoljem, sta zaradi njune geografske bližine, bližine vojnih območij kot so Balkan, osrednja Azija, Kavkaz in Bližnji vzhod, spoznali, da je strategija igre ničelne vsote škodljiva za obe državi in da ima politika sodelovanja veliko več prednosti kot pa nadaljevanje sovražne politike. Grčija je tako sredi 90-ih let prejšnjega stoletja postopoma začela z drugačno politiko do svojih neposrednih sosed (vključno s Turčijo) in na ta način skušala promovirati svoje interese na popolnoma drugačen način kot v preteklosti.

Sprememba grške zunanje politike ni bila izključno rezultat sprememb na regionalni in mednarodni ravni, ampak tudi tega, kako so sistemske spremembe in nove okoliščine sprejemali oz. dojemali zunanjepolitični odločevalci in kako so bile integrirane v grško zunanjepolitično agendo (Tsakonas 2005, 431). Tako je poleg mednarodnega konteksta pri iskanju razlogov za spremembo grške zunanje politike potrebno upoštevati tudi grško notranjo politiko. Čeprav se približevanje na prvi pogled ni zdelo v grškem interesu (še posebej, če upoštevamo njeno članstvo v EU oz. njen relativno močan položaj v okviru EU v poznih devetdesetih letih prejšnjega stoletja), pa ravno upoštevanje domače politike omogoča boljše razumevanje motivov za grško zunanjo politiko. Kot navaja Putnam (v Kalaitzidis in Felsen (2007, 222) domače politične razmere namreč vplivajo na mednarodne odnose in istočasno mednarodne razmere tudi omejujejo notranje odločitve posamezne države. Grška zunanja politika je bila torej opredeljena z mednarodnim in notranjim okoljem ter z bilateralnimi spori s Turčijo, katerih reševanje je bilo odvisno tudi od osebnosti politikov.

Konec 90-ih let prejšnjega stoletja je v Grčiji prišlo do novega političnega vodstva in novi zunanji minister je postal George Papandreou, ki je imel bolj pragmatičen pristop k zunanji politiki in se je zavzemal za približevanje s Turčijo. S turškim kolegom Cemom sta razvila prijateljski odnos, ki je trajal tudi še potem, ko je Papandreou zapustil svoj položaj in njun odnos je predstavljal pozitiven kontekst za postopno reševanje odprtih bilateralnih vprašanj. Poleg tega je grška vlada uspela vzpostaviti koalicijo političnih in socialnih skupin, ki so bile naklonjene približevanju kot zunanjepolitični strategiji. Ta koalicija je vključevala akademsko skupnost in vedno več politikov, ki so podpirali grški politični vrh. Turško približevanje EU so grške poslovne in socialne skupine vedno bolj videle v luči pozitivnega

vpliva na grški trgovinski in ekonomski razvoj in tudi javnomnenjske ankete v Grčiji so odražale spremembe v odnosu do Turčije. Grška nacionalna strategija do Turčije se je torej razvila do te mere, da večina grške politike in vojaške elite podpira tesne turške odnose z EU, saj grški nacionalni interesi glede Turčije predvidevajo turško nadaljnje približevanje EU, saj je za Grčijo to edini način za rešitev njenih teritorialnih sporov s Turčijo.

Na možnosti za trajno izboljšanje grško-turških odnosov bodo brez dvoma vplivale zunanje in varnostno-politične prioritete obeh držav. Obe državi bi se morali posluževati strategije, katere cilj je zmanjšanje tveganja oz. popolnoma odstraniti možnosti za oboroženi konflikt, ne samo zato, ker bi to imelo za posledico izolacijo obeh držav od zahodnoevropskih institucij, ampak tudi zato, ker bi bile gospodarske in socialne posledice za obe državi uničujoče. Njuni odnosi so veliko boljši kot v preteklosti, vendar pa menim, da ne bodo resnično stabilni in prijateljski, dokler ne bosta rešena oba ključna problema oz. odprti vprašanji, spori v Egejskem morju in ciprsko vprašanje. Potrebno je sicer poudariti, da se je t. i. funkcionalen način reševanja sporov izkazal za pravičnega, saj je med državama vzpostavil zaupanje in željo po nadaljnjem sodelovanju, vendar bi nov krog pogajanj moral preseči dosedanje raven približevanja in obravnavati ključna odprta vprašanja, saj po tolikih letih na pristop 'od spodaj navzgor' ne moremo več gledati kot na pogumen in inovativen pristop. Pozitivno je, da se državi nista vrnili k sovražni retoriki, ki sta jo uporabljali v preteklosti, vendar pa je potrebno opozoriti, da zaenkrat še ni bilo resnih poskusov, da bi medsebojne spore poskušali rešiti. Dlje kot bodo njuni bilateralni spori nerešeni, večja je verjetnost, da se bosta državi vrnili v obdobje napetosti, ki je med njima vladalo pred letom 1999.

Kljub aktivni podpori Grčije pri vključevanju v evropske integracije pa Turčija od leta 2005, ko je začela s pristopnimi pogajanjmi, ni bistveno napredovala na svoji poti do članstva v EU. Od skupno 35 poglavij je odprla samo 13 poglavij in od tega samo enega začasno zaprla, 18 poglavij pa je blokiranih oz. zamrznjenih, ali s strani EU ali s strani držav članic. Trenutno ključni problem pri nadaljevanju pristopnih pogajanj predstavlja dejstvo, da Turčija ne izvaja določil Dodatnega protokola k Sporazumu iz Ankare, po katerem bi morala svoja pristanišča in letališča odpreti tudi za ladje oz. letala s Cipra, ki je od maja 2004 ena od članic EU. Ne glede na to, da Ciper tehnično gledano ni bilateralen spor, pa turško napredovanje v EU spremlja že od samega začetka, predvsem pa od članstva Republike Ciper v EU leta 2004, saj je Evropska komisija v vsakem svojem poročilu izpostavila nerešeno ciprsko vprašanje in nerešene spore z Grčijo. Glede na to, da je prav Republika Ciper 1. julija 2012 prevzela predsedovanje EU, pa vsaj do konca leta 2012 večjega napredka v približevanju Turčije EU ni pričakovati.

7 LITERATURA

1. Abaci, Hakan. 2004. The Öcalan affair and its effect on the Turkish-Greek rapprochement process in 1999. *Turkish Review of Eurasian Studies* 9: 1–30.
2. Allison, Graham T. 1969. Conceptual models and the Cuban missile crisis. *The American Political Science Review* 63 (3): 689–718.
3. Anastasakis, Othon. 2005. Greece and Turkey in the Balkans: Cooperation or Rivalry? V *Greek-Turkish relations in an era of détente*, ur. Ali Çarkoğlu in Barry Rubin, 45–60. New York: Routledge.
4. Aron, Raymond. 1966. *Peace and War: A Theory of International Relations*. New York: Doubleday&Company, inc.
5. Axt, Heinz- Jürgen. 2005. Relations with Turkey and Their Impact on the European Union. *Southeast European and Black Sea Studies* 5 (3): 365–378.
6. Aybet, Gülnur. 2006. Turkey and the EU after the first year of Negotiations: Reconciling Internal and External Policy Challenges. *Security Dialogue* 37 (4): 529–549.
7. Aydin, Mustafa. 2003. Crypto-optimism in Turkish-Greek relations. What is next? *Journal of Southern Europe and the Balkans* 5 (2): 223–40.
8. Barnett, Michael. 2007. Družbeni konstruktivizem. V *Globalizacija svetovne politike – Uvod v mednarodne odnose*, ur. John Baylis in Steve Smith, 3. izdaja, 324–48. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
9. Barysch, Katinka. 2010. *Can Turkey Combine EU Accession and Regional Leadership?* Centre for European Reform. Dostopno prek: http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/pb_barysch_turkey_25jan10-232.pdf (10. marec 2012).
10. Benko, Vladimir. 1997. *Znanost v mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
11. Berridge, G.R. 2005. *Diplomacy: theory and practice*, 3. izdaja. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
12. Black, Joshua. 2000. *Greek Diplomacy and the Hunt for Abdullah Öcalan*. Princeton University: Woodrow Wilson School of Public and International Affairs Case Studies, WWS Case Study 4/00, Dostopno prek: <http://wvs.princeton.edu/research/cases/greekdiplomacy.pdf> (30. junij 2009).
13. Boden, Martina. 2004. *Evropa: naša preteklost in sedanost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

14. Boekle, Henning, Volker Rittberger in Wolfgang Wagner. 1999. *Norms and Foreign Policy: Constructivist Foreign Policy Theory*. Tübingen, Center for International Relations/Peace and Conflict Studies. Tübinger Arbeitspapiere zur Internationalen Politik und Friedensforschung. Nr. 34a. Dostopno prek: <http://www.uni-muenster.de/Politikwissenschaft/Doppeldiplom/docs/CFP.pdf> (15. september 2011).
15. Bojinović Fenko, Ana. 2009. *Sooblikovanje in sovplivanje zunanje politike držav in regionalne strukture v kontekstu procesa regionalizacije v Sredozemlju*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
16. Brglez, Milan. 1999. Za realistično razumevanje in razlago institucionalizacije mednarodnih odnosov. *Časopis za kritiko znanosti* 27 (197): 107–34.
17. --- 2002. NATO Enlargement and Slovenia: Interpreting, Mapping and Constructing International Relations Perspectives. V *Small states in the post-cold war world: Slovenia and NATO enlargement*, ur. Zlatko Šabič in Charles Bukowski, 25–52. Westport, London: Praeger Publishers.
18. --- 2008. *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
19. Bučar, Bojko. 1992. Univerzalizem in regionalizem v slovenski zunanji politiki. *Teorija in praksa* 29 (5–6): 484–90.
20. --- 2001. Stroka in politika ob deseti obletnici slovenske zunanje politike. *Teorija in praksa* 38 (1): 142–51.
21. --- 2007. Spremembe diplomacije v XXI. stoletju. *Teorija in praksa* 44 (6): 862–76.
22. Cagaptay, Soner in Düden Yegenoglu. 2006. Leftwing monster: Abdullah Öcalan. *FrontPage Magazine*. 6. januar. Dostopno prek: <http://archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=6038> (22. januar 2011).
23. Carlsnaes, Walter. 1992. The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly* 36 (3): 245–270.
24. --- 2002. Foreign Policy. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 331–349. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
25. --- 2008. Actors, structures, and foreign policy analysis. V *Foreign Policy; Theories, Actors, Cases*, ur. Steve Smith, Amelia Hadfield in Tim Dunne, 85–100. Oxford: Oxford University Press.
26. Cem, Ismail. 1999. Pismo turškega zunanjega ministra Ismaila Cema grškemu zunanjemu ministru Goergeu Papandreouju, dne 24. maja 1999. Dostopno prek: <http://www.oocities.org/turkishgreek/papandre.htm> (15. november 2011).

27. CNN. 2002. Iraq's Kurds uncertain factor in U.S. coalition. CNN International, 27. november 2002. Dostopno prek: [http://articles.cnn.com/2002-11-27/world/sproject. irq.kurds_1_kurds-in-northern-iraq-iraq-s-kurds-kurdistan-democratic-party?_s=PM: WORLD](http://articles.cnn.com/2002-11-27/world/sproject.irq.kurds_1_kurds-in-northern-iraq-iraq-s-kurds-kurdistan-democratic-party?_s=PM:WORLD) (2. avgust 2012).
28. Deutsch, Karl W. 1968. *The Analysis of International Relations*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
29. Dodatni protokol. 1970. *Additional Protocol and Financial Protocol signed on 23 November 1970, annexed to the Agreement establishing the Association between the European Economic Community and Turkey*. Dostopno prek: [http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=270A1123\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=270A1123(01)) (12. december 2011).
30. --- 2005. *Additional Protocol to the Agreement establishing the Association between the European Economic Community and Turkey following the enlargement of the European Union*. 30. september 2005 Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=2281> (15. februar 2012).
31. Dunne, Tim. 2007. Liberalizem. V *Globalizacija svetovne politike – Uvod v mednarodne odnose*, 3. izdaja, ur. John Baylis in Steve Smith, 238–61. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
32. Ersel, Aidinli in Özdag Ümit, ur. 2004. *The role of the EU in Turkish – Greek Relations*. Ankara Papers 10. Oxfordshire, Taylor and Francis Group Ltd.
33. Evin, Ahmed O. 2004. Changing Greek Perspectives on Turkey: An Assessment of the post-Earthquake Rapprochement. V *Greek-Turkish relations in an era of détente*, ur. Ali Çarkoğlu in Barry Rubin, 4–20. New York: Routledge.
34. --- 2005. The Future of Greek – Turkish Relations. *Southeast European and Black Sea Studies* 5 (3): 395–404.
35. Evropska komisija. 1989. *Commission Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community*. 20. december 1989. Dostopno prek: http://www.cvce.eu/content/publication/2005/2/4/4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1/publishable_en.pdf (15. avgust 2011).
36. --- 2002. *2002 Regular Progress Report on Turkey's Progress toward accession*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2002/tu_en.pdf (12. februar 2012).
37. --- 2005. *Negotiation Framework for Turkey*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf (31. januar 2012).
38. --- 2012. *Positive EU-Turkey agenda launched in Ankara*. 17. maj 2012. Dostopno prek: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/12/359&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en> (16. avgust 2012).

39. Evropski svet. 1997. Presidency Conclusions Luxembourg European Council, 12. in 13. december. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm (30. junij 2011).
40. --- 1999. *Presidency Conclusions Helsinki European Council, 10. in 11. december 1999.* Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm (30. junij 2011).
41. --- 2001. *Presidency Conclusions Leaken European Council, 14. in 15. december 2001.* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf (12. november 2012).
42. --- 2002. *Presidency Conclusions Copenhagen European Council, 12. in 13. december 2002.* Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/73842.pdf (15. januar 2012).
43. --- 2004. *Presidency Conclusions Bruselj European Council, 16. in 17. december 2004.* Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/SL/ec/83215.pdf (12. februar 2011).
44. Grigoriadis, Ioannis N. 2003. *The Changing Role of the EU Factor in Greek- Turkish Relations.* London: London School of Economics and Political Science, Hellenic Observatory, 1. PhD Symposium on Modern Greece. Symposium Paper. Dostopno prek: http://www.lse.ac.uk/collections/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/GrigoriadisIoannis.pdf (30. junij 2011).
45. Gundogdu, Ayten. 2001. Identities in Question: Greek-Turkish Relations in a Period of Transformation. *Middle East Review of International Affairs Journal* 5 (1): 106–117. Dostopno prek: <http://meria.idc.ac.il/journal/2001/issue1/jv5n1a8.html> (12. maj 2011).
46. Gustavsson, Jakob. 1999. How Should We Study Foreign Policy Change? *Cooperation and Conflict* 34 (1): 73–95.
47. Hannay, David. 2009. *Cyprus: The Costs of Failure.* Centre for European Reform. Dostopno prek: http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/bn_cyprus_1sept09-1111.pdf (12. marec 2012).
48. Hay, Colin. 1995. Structure and Agency. V *Theory and Methods in Political Science*, ur. David Marsh in Gerry Stoker, 189–206. Basingstoke; London: Macmillan.
49. Hermann, Charles F. 1990. Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy. *International Studies Quarterly* 34 (1): 3–21.
50. Hill, Christopher. 2003. *The Changing Politics of Foreign Policy.* Basingstoke: Palgrave.
51. Hollis, Martin in Steve Smith. 1991. *Explaining and Understanding International Relations.* Oxford: Clarendon Press.

52. Holsti, Kalevi Jacques. 1995. *International Politics: A Framework for Analysis*. London: Prentice-Hall.
53. Hudson, Valerie M. 2005. Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations. *Foreign Policy Analysis* 1 (1): 1–30.
54. --- 2008. The History and Evolution of Foreign Policy Analysis. V *Foreign Policy; Theories, Actors, Cases*, ur. Steve Smith, Amelia Hadfield in Tim Dunne, 12–29. Oxford: Oxford University Press.
55. --- in Christopher S. Vore. 1995. Foreign Policy Analysis: Yesterday, Today, and Tomorrow. *Mershon International Studies Review* 39 (2): 209–38.
56. Ifantis, Kostas. 2005. Greece's Turkish Dilemmas: There and Back Again... *Southeast European and Black Sea Studies* 5 (3): 379–394.
57. Jackson, Patrick Thaddeus. 2006. Relational Constructivism: A War of Words. V *Making Sense of International Relations Theory*, ur. Jennifer Sterling – Folker, 139–55. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
58. Janković, Branimir. 1988. *Diplomatija: savremeni sistem*. Beograd: Naučna knjiga.
59. Jazbec, Milan. 2007. Postmoderna diplomacija. *Teorija in praksa* 44 (6): 877–95.
60. Kadritzke, Niels. 2000. Greece's earthquake diplomacy. *Le Monde diplomatique*. Angleška izdaja, 6. junij 2009. Dostopno prek: <http://mondediplo.com/2000/06/06greece> (12. oktober 2011).
61. Kajnič, Sabina. 2006. *Razumevanje evropske zunanje politike z vidika dihotomije agent-struktura*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
62. --- 2008. *Razvoj evropske zunanje politike: od evropskega političnega sodelovanja do evropske varnostne in obrambe politike*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
63. Kalaitzidis, Akis in David Felsen. 2007. Adding the domestic determinants to Greek foreign policy. *Journal of Political and Military Sociology* 35 (2): 219–235.
64. Kay, Sean. 2006. Neoliberalism: Institutions at War. V *Making Sense of International Relations Theory*, ur. Jennifer Sterling – Folker, 62–74. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
65. Keohane, Robert in Joseph S. Nye. 1989. *Power and Interdependence*. New York: Harper Collins.
66. Keridis, Dimitris. 1999. Political Culture and Foreign Policy: Greek-Turkish Relations in the Era of European Integration and Globalization. Cambridge: A NATO Fellowship Final Report. Dostopno prek: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/keridis.pdf> (3. junij 2011).

67. --- 2006. Earthquakes, Diplomacy, and New Thinking in Foreign Policy. *The Fletcher Forum of World Affairs* 30 (1): 207–214.
68. Ker-Lindsay, James. 2000. Greek-Turkish Rapprochement: The Impact of "Disaster diplomacy"? *Cambridge review of Internatioanl Affairs* 14 (1): 215–232.
69. Konvencija Združenih narodov o pomorskem mednarodnem pravu. 1982. Dostopno prek: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:04:03:21998A0623\(01\):SL:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:04:03:21998A0623(01):SL:PDF) (12. marec 2012).
70. Kotsiaros, Athanasios. 2006a. *The EU candidacy of Turkey: implications and challenges of the "Europeization" proces for the Greek Turkish relations*. University of Athens: Political Studies Association, 56th Annual Conference "Liberty, Security and the Challenge for the New Environment". Dostopno prek: <http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2006/Kotsiaros.pdf> (30. september 2011).
71. --- 2006b. *The change of the Greek foreign policy strategy towards Turkey: the Greek official political discourse*. University of Athens: Working paper Dostopno prek: http://eep.pspa.uoa.gr/The_change_of_the_Greek_Foreign_Policy_strategy_towards_Turkey.pdf (15. oktober 2011).
72. Kurdistan – Kurdish Conflict. Global security. Dostopno prek: <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/kurdistan.htm> (18. julij 2012).
73. Lamy, Steven L. 2007. Sodobni večinski pristopi: neorealizem in neoliberalizem. V *Globalizacija svetovne politike – Uvod v mednarodne odnose*, 3. izdaja, ur. John Baylis in Steve Smith, 265–89. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
74. Lenski, Edgar. 2003. Turkey and the EU: On the Road to Nowhere? *Zeitschrift fur Auslandishes offentliches Recht und Volkerrecht* 63 (1): 77–102. Dostopno prek: <http://www.whi-berlin.de/turkey.htm> (30. junij 2011).
75. Larrabee, F. Stephen, Ian O. Lesser. 2003. *Turkish Foregin Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica, CA: Rand.
76. Lesser, Ian O. 2005. Greece's New Geopolitical Environment. *Southeast European and Black Sea Studies* 5 (3): 347–363.
77. ---, F. Stephen Larrabee, Michele Zanini in Katia Vlachos-Dengler. 2001. *Greece's New Geopolitics*. Santa Monica, CA: Rand.
78. Lucas, Dimitrios. 2005. *Greece's shifting Position o Turkish Accession to the EU before and after Helsinki (1999)*. Lueven; Catholic University of Leuven, Belgium 2004-2005. Dostopno prek: http://www.thesis.net/greece/greece_contence.htm (20. junij 2011).
79. McAnulla, Stuart. 2002. Structure and Agency. V *Theory and Methods in Political Science*, ur. David Marsh in Gerry Stoker, 271–91. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
80. Mehikić, Mojca in Zlatko Šabič. 2008. *Pogojevanje članstva v Evropski uniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

81. Ministrstvo za zunanje zadeve Grčije. 2012. *Zgodovina grško-turških odnosov*. Dostopno prek: <http://www2.mfa.gr/www.mfa.gr/en-US/Policy/Geographic+Regions/South-Eastern+Europe/Turkey/History/> (14. december 2011).
82. Moravcsik, Andrew. 1993. Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies* 31 (4): 473–524.
83. Morelli, Vincent. 2011. *European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations*. CRS Report RS22517. Dostopno prek: <http://fpc.state.gov/documents/organization/132253.pdf> (12. februar 2012).
84. Morgenthau, Hans. 1995. *Politika med narodi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
85. Nick, Stanko. 1997. *Diplomacija: metode i tehnike*. Zagreb: Barbat.
86. Nugent, Neill. 2000. EU Enlargement and "the Cyprus Problem". *Journal of Common Market Studies* 38 (1): 131–50.
87. Oğuzlu, Tarik. 2004. How encouraging is the latest Turkish-Greek Reconciliation Process? *Journal of Contemporary European Studies* 12 (1): 93–107.
88. Önis, Ziya. 2001. Greek – Turkish relations and the European Union: A critical Perspective. *Mediterranean Politics* 6 (3): 31–45.
89. --- 2003. Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey – EU Relations in the post- Helsinki Era. *Turkish Studies* 4 (1): 9–34.
90. Özerkan, Fulya. 2010. Turkey – EU talks moving at snail's pace in 5th year. *Hürriyet Daily News*. 3. oktober. Dostopno prek: <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey-eu-talks-move-at-snail8217s-pace-on-5th-year-of-membership-talks-2010-10-03> (14. oktober 2011).
91. Papandreou, George. 1999a. *Odgovor grškega zunanjega ministra Georga Papandreouja na pismo turškega zunanjega ministra Ismaila Cema, dne 25. junija 1999*. Dostopno prek <http://www.oocities.org/turkishgreek/papandre.htm> (12. november 2011).
92. Papandreou, George. 1999b. *Statements by MFA Mr. George Papandreou following a meeting with representatives of Greek NGO's . 3. september 1999*. Dostopno prek: <http://www.papandreou.gr/papandreou/content/Document.aspx?d=6&rd=7739474&f=1359&rf=1307755822&m=3108&rm=22052937&l=1> (30. november 2011).
93. Papandreou, George. 1999c. *Govor na v Generalni skupščini OZN 22. septembra 1999*. Dostopno prek: <http://www.papandreou.gr/papandreou/content/Document.aspx?d=6&rd=7739474&f=1359&rf=1307755822&m=3090&rm=22066463&l=1> (11. januar 2011).

94. Papandreou, George. 2000. *Revision in Greek Foreign Policy*. Westrn Policy Center. Januar 2000. Dostopno prek: <http://arts.yorku.ca/hist/tgallant/documents/papandreoufp2000.pdf> (30. junij 2011).
95. Patsiaouras, Konstantinos. 2009. *Democratic Peace Theory and Greek-Turkish Relations in the Context of the European Union*. Naval Postgraduate School, Monterey, California. Dostopno prek: <http://www.hsdl.org/?view&did=29403> (12. marec 2012).
96. Perlo-Freeman, Sam. 2012. Europe and the impact ob austerity on military expenditure. V *SIPRI Yearbook 2012, Armaments, Disarmament and International Security*. 173-180. Dostopno prek: <http://www.sipri.org/yearbook/2012/files/SIPRIYBc04sV.pdf> (18. avgust 2012).
97. Petrič, Ernest. 2010. *Zunanja politika: Osnove teorije in praksa*. Mengeš: Center za evropsko prihodnost; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
98. Pratt, Martin in Clive Schofield. 1996. The Imia/Kardak Rocks Dispute in the Aegean Sea. *IBRU Boundary and Security Bulletin*. Spring: 62–69.
99. Preston, Christopher. 1997. *Enlargement & Integration in the European Union*. London in New York: Routledge.
100. Pridružitveni sporazum med Evropsko gospodarsko skupnostjo in Turčijo - Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey, Ankara 12 September 1963. Dostopno prek: http://www.ena.lu/agreement_establishing_association_eec_turkey_ankara_12_september_1963-020302580.html (15. oktober 2011).
101. Reuter, Jürgen. 2000. Reshaping Greek - Turkish Relation, Developments before and after the EU-summit in Helsinki. Atene: Occasional Paper št. OP00.01. Dostopno prek: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=23223> (15. junij 2011).
102. Rosenau, James N., ur. 1961. *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*. New York: Free Press of Glencoe.
103. Roter, Petra. 1999. Od režimske teorije do teorij mednarodnih režimov: razvoj preučevanja mednarodnih režimov. *Časopis za kritiko znanosti* 27 (197): 33–63.
104. Rus, Tine. 2010. *Problematika izgradnje analitičnega okvira za zunanjepolitično analizo: Študija primera Republike Belorusije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
105. Russett, Bruce in Harvey Starr. 1996. *Svetovna politika: izbira možnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
106. Sapountzis, Nikos. 2007. Intervju namestnika grškega ambasadorja v Sloveniji z avtorico. Ljubljana, 31. julij.

107. Siegl, Erik. 2002. Greek-Turkish Relations – Continuity or Change? *Perspectives* 18: 40–52.
108. Sondermann, Fred A. 1961. The linkage between Foreign Policy and International Politics. V *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, ur. James N. Rosenau, 8–17. New York: Free Press of Glencoe.
109. Stavridis, Stelios. 2003. The Europeisation of Greek foreign policy: a literature review. London: London School of Economics & Political Science. 10. Hellenic Observatory. Dostopno prek: <http://www.lse.ac.uk/collections/hellenicObservatory/pdf/DiscussionPapers/Stavridis-10.pdf> (15. junij 2009).
110. Sterling-Folker, Jennifer. 2006a. Making Sense of International Relations Theory. V *Making Sense of International Relations Theory*, ur. Jennifer Sterling – Folker, 1–12. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
111. --- 2006b. Liberal Approaches. V *Making Sense of International Relations Theory*, ur. Jennifer Sterling – Folker, 55–61. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
112. Svet EU – Council of the EU. 2008. Sklep Sveta o načelih, prednostnih nalogah in pogojih iz Partnerstva za pristop z Republiko Turčijo in razveljavitvi Sklepa 2006/35/ES, sprejet 18. Februarja 2008. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:051:0004:01:SL:HTML> (18. december 2011).
113. --- 2009. Council conclusions on enlargement/stabilization and association process; 2984th General Affairs Council meeting, Brussels, 7. in 8. december 2009. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/111830.pdf (12. januar 2012).
114. Šabič, Zlatko. 2002. Small States Aspiring for NATO Membership: Some Factors Influencing the Accession Process. V *Small states in the post-cold war world: Slovenia and NATO enlargement*, ur. Zlatko Šabič in Charles Bukowski, 1–24. Westport, London: Praeger Publishers.
115. Taliaferro, Jeffrey W. 2006. Neoclassical Realism: The Psychology of Great Power Intervention. V *Making Sense of International Relations Theory*, ur. Jennifer Sterling – Folker, 38–53. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
116. Toje, Asle. 2005. The 2003 European Union Security Strategy: A Critical Appraisal. *European Foreign Affairs Review* 10 (1): 117–33.
117. Tsakonas, Panayotis. 2005. Theory and Practice in Greek Foreign Policy. *Southeast European and Black Sea Studies* 5 (3): 427–437.
118. Tsardanidis, Charalambos in Stelios Stavridis. 2005. The Europeanisation of Greek Foreign Policy, a Critical Appraisal. *European Integration* 27 (2), 217–239.
119. Voskopoulos, George. 2006. The Geographical and Systemic Influences on Greek Foreign Policy in the Balkans in the 1990s. *Perspectives* 26: 69–90.

120. Vukadinović, Radovan. 1989. *Osnove teorije međunarodnih odnosa in vanjske politike*. Zagreb. Školska knjiga.
121. --- 1995. *Diplomacija: Strategija političnih pogajanj*. Ljubljana: Arah Consulting.
122. Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
123. White, Brian. 2001. *Understanding European Foreign Policy*. Basingstoke: Palgrave.
124. --- 2005. Diplomacy. V *The Globalization of World Politics*, 3. Izdaja, ur. John Baylis in Steve Smith, 388–403. Oxford: Oxford University Press.
125. Yesilada, Birol A. 2002. Turkey's Candidacy for EU Membership. *Middle East Institute* 56 (1), 94–111.